

Wielewaal

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
MEI 1993 JAARGANG 59
AFGIFTEKANTOOR 2300 TURNHOUT 1

Wielewaal

VLAAMS TIJDSCHRIFT VOOR
NATUURSTUDIE MEI 1993

L. BEYENS. Vogels in het Zuidpoolgebied : South Georgia	73
J. BRIJS. De kleine Salinas van Calpe : een goede plaats om de Audouins meeuw waar te nemen	78
R. DE LUST. Muziek uit een vogelkeel : de Nachtegaal	80
P. VAN DEN BREMT. Kleine ratelaar en Grote ratelaar	84
Vijf voor twaalf	87
Werk op de plank	88
Voor u gesprokkeld	89
Plan Krabbescheer in het natuurreservaat Turfmeersen	91
Activiteitenkalender	95
Verenigingsberichten	102
Van Aalscholver tot Zeis	104
Goed om te weten	108
G. DRIESSENS. De Vogellijn : aandacht of waandacht?	111

Titelblad : Adder (jeugdkleed)

Foto : R. Willockx

Administratie: De Wielewaal vzw

Graatakker 11 - 2300 Turnhout

Tel. 014/41 22 52 ('s maandags gesloten)

Hoofdredacteur: G. Luyts

Zilverberkstraat 13, 2300 Turnhout (014/41.67.45)

Lidmaatschap en abonnementen

België: 500 F. - Nederland en Luxemburg: 800 F

KNNV-leden: 700 F. - Andere landen: 900 F.

Giro: 000-0319785-73.

Ieder lid van De Wielewaal ontvangt het tweemaandelijks
tijdschrift WIELEWAAL en het trimestriële tijdschrift
ORIOLUS.

Wielewaal-leden kunnen "Natura" ontvangen tegen een
gereduceerd tarief van fl. 27,50 per jaar.

Verantwoordelijke uitgever: G. Luyts, Turnhout

Gedrukt op chloorvrij papier

Druk: Matthys-Beccu, Turnhout

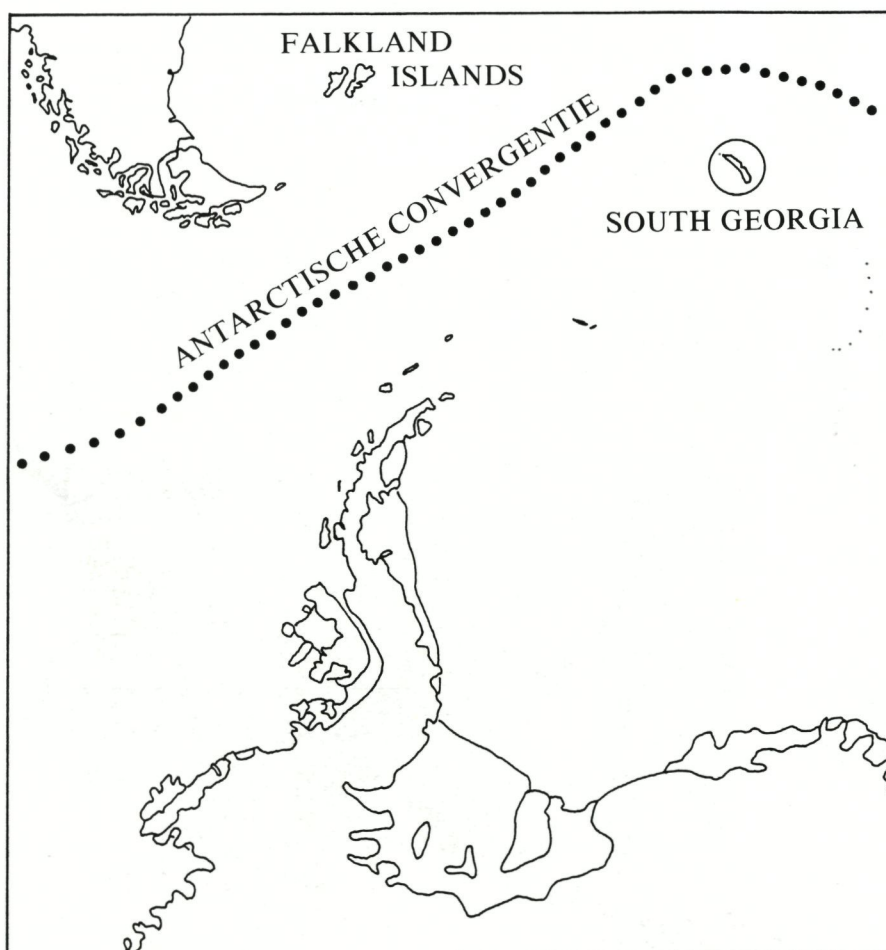
Vogels in het Zuidpoolgebied: South Georgia

Louis Beyens

Toen James Cook op 17 januari 1775 als eerste het onbekende eiland gesitueerd tussen 53°56' en 54°55' S betrad, werd het klimaat op aarde sterk beïnvloed door de Kleine IJstijd. Tijdens deze periode was er een wereldwijde uitbreiding van de gletsjers, en in overeenstemming met dit fenomeen blijkt uit Cook's beschrijving dat het eiland in deze periode meer door ijs ingenomen was dan de ruim 50 % bedekking van tegenwoordig. Deze aanzienlijke vergletsjering, hetgeen tot uiting komt in de boektitel 'Glacier Island' (Sutton 1957), tesamen met het alpiene karakter, herinnert aan West Spitsbergen, een situatie welke men op deze lage breedtegraad niet meteen zou verwachten.

Een verklaring hiervoor vindt men in de ligging van South Georgia t.o.v. de antarctisch convergentie. Deze gordel van zeewater, een contactzone tussen het koude antarctische water en het warmere noordelijke water, markeert de grens van het zuidpoolgebied. South Georgia bevindt zich 350 km ten zuiden van de convergentie, en het klimaat van dit eiland wordt dan ook diepgaand beïnvloed door de koude antarctische oceaan. Globaal kan dit klimaat samengevat worden als koud, nat en winderig, onderhevig aan snelle weersverande-

De situering van South-Georgia in het Zuidpoolgebied.

De Antarctische convergentie is de noordelijke begrenzing van het Zuidpoolgebied.

ring maar met geringe seizoenale schommelingen. De gemiddelde temperatuur voor de warmste maand, februari, bedraagt 5,3 °C (Lewis-Smith and Walton 1975). Dit gegeven is evenwel niet representatief voor het eiland; het komt immers uit een regio met een uitzonderlijke beschutte ligging. Omdat we in dit gebied verbleven, konden we dan ook genieten van dit lichtjes warmer lokaal klimaatstype. De afgelegenheid van het eiland en het globale ongunstige klimaat, worden gereflecteerd in het klein aantal soorten dat dit eiland heeft kunnen koloniseren. Het aantal vaatplanten bedraagt 26, de cryptogame planten zijn evenwel succesvoller met meer dan 200 Bryophyta (mossen en levermossen). Een belangrijk kenmerk van het oorspronkelijk ecosysteem is het ontbreken van elke herbivoor groter dan een kever (Leader-Williams and Walton 1989). Die situatie is veranderd door menselijk toedoen, hetzij onvrijwillig zoals bij ratten en muizen het geval was, hetzij bewust zoals gebeurde met de invoer van Rendieren.

South Georgia bereikt men per boot, en de zeereis alleen al is voor elke ornitholoog een belevenis. Mijn vertrekpunt was Port Stanley op de Falkland Islands, waar twee snipperdagen mij de kans gaven kennis te maken met o.m. de Dolfijnmeeuw, de Falklandbooteend en de Magelhaenpinguïn.

Amper op zee duiken de eerste Wenkbrauwalbatrossen in het gezichtsveld op, dit is trouwens de albatrossoort die het meest te zien

zal zijn, soms tot wel meer dan 10 individuen terzelfdertijd. Het is een zeldzame gast in Europa, tot zelfs in Spitsbergen met het merendeel der waarnemingen in de Britse Eilanden, waar een paar individuen regelmatig overzomerden in Jan van Gentenkolonies (Lewington e.a. 1991). Pas de volgende dag bespeuren we onze eerste Grote albatros; hoe groot deze vogel wel is, blijkt duidelijk wanneer we beide vernoemde soorten terzelfdertijd in de kijker hebben. Een belangrijke populatie van de Grote albatros broedt op Bird Island, door een 500 m nauwe zeestraat gescheiden van het hoofdeiland South Georgia. Vanaf 1961 loopt er een studie van deze vogelsoort op dit eiland. Alle bezette nesten worden op 31 januari van elk jaar geteld, en het uitkomen van de eieren, en het succesvol uitvliegen van de jongen geregistreerd (Croxall et al. 1990). Vele duizenden vogels konden zo geringd worden, hetgeen geleid heeft tot een gedetailleerd beeld van het levensverloop van dit dier: op welke ouderdom keren ze voor het eerst naar de kolonie terug, wanneer broeden ze voor het eerst, welk deel van de juveniele en adulte vogels sterven er elk jaar? Pas recent kwam aan het licht dat er minstens vanaf 1961 een jaarlijkse terugval is van 1 %, dit ondanks een lichte toename van het broedsucces. Twee elementen blijken hierin een rol te spelen. Vooreerst een daling in de terugkeer van de jonge vogels naar de kolonie. Thans is dit 30 % van elke lichting tegen 36 % in de jaren zestig. Ook daalde

Adéliepinguïn

sindsdien de overleving van de adulten met 1 à 2 %, alhoewel het langlevende vogels blijven met 94 van de 100 adulten die telkens overleven. Juist door deze hoge overlevingsgraad en de lage terugkomst van de jongere vogels kon deze dalende tendens pas worden vastgesteld door de onderzoeksgegevens over langere periodes te bekijken. Komt daarbij nog dat de vogels slechts om het jaar broeden, dit omdat het grootbrengen van het kuiken nagenoeg 11 maanden in beslag neemt, en ze het daaropvolgende jaar afwezig zijn, zodat men niet weet of ze al dan niet nog in leven zijn. Nog in 1983 was het waarom van deze afname nog onbekend (Laws 1983), tot recentere ringgegevens van dode albatrossen en vogels gevangen in vislijnen de visvangst met lange lijnen als verantwoordelijk voor deze terugval aanduiden. Geraamd wordt dat elk jaar in het zuidelijk halfrond een 44.000 albatrossen, waaronder 9.600 Grote, het slachtoffer worden van deze visserijmethode.

In de zuidelijke oceaan worden de spectaculaire albatrossen en pinguïns in aantallen overtroffen door de kleinere verwanten van de eerstgenoemde nl. de stormvogels. Een opvallende groep zijn de prions, blauwgrijze kleine stormvogels, waarvan het herkennen van de afzonderlijke soorten een uitdaging is voor elke waarnemer. Meer bekend is de Grauwe pijlstormvogel, een vogel die wij bij onze terugkeer in

Koningspinguïn

januari bij valavond met honderden rond de kleine broedeilanden bij de Falklands zagen. Al deze vogels voeden zich met mariene organismen, gaande van vissen en inktvis tot kreeftachtigen zoals krill. Neemt men het gehele zuidpoolgebied in overweging dan zouden de pinguïns 90 % van het totale voedselpakket, door de vogels in Antarctica verorberd, voor hun rekening nemen (Laws 1983).

Toen we op 4 november te South Georgia aankwamen waren de zuiderhellingen nog tot op zeespiegelniveau met sneeuw bedekt, en de meren bevroren. Onze verblijfplaats bevond zich op een der beschutte plaatsen aan de noordoostzijde van het eiland. Tot 1965 was hier te Husvik een walvisvaardersstation actief. Naast walvissen werden ook Zeeolifanten gedood en enkel de huid en de blubberlaag gebruikt. Een ploeg ervaren 'sealers' kon een volwassen Zeeolifant flensen in 3 tot 4 minuten (Headland 1992). Sommige stormvogelsoorten, zoals de Kaapse duif waren tijdens de periode van de walvisvaart dan ook talrijker te South Georgia dan nu, juist omdat ze zich konden te goed doen aan het vleesafval. Op het strand voor ons onderzoeksstation bevond zich steeds een klein aantal Koningspinguïns, meestal nog niet broedrijpe dieren. Ruiende dieren waren dikwijls landinwaarts te vinden, en plaatselijk zag de grond soms wit van de afgeworpen veertjes. Tussen het station en het strand bevond zich een langgerekte ondiepe poel, waar zowel Zeeolifanten als pinguïns in rondzwommen, hetgeen niet altijd zonder conflicten verliep. Zo zag ik op 7 december dat een Koningspinguï uit deze poel verjaagd werd door een jonge Zeeolifant, maar een klein groepje pinguïns bellette daarna dat dit dier uit de poel kon kruipen, door ernaar te pikken. Eénmaal hief de Zeeolifant zich zelfs hoog op, maar werd daarbij succesvol gecounterd door een pinguï die met uitgerekt lichaam naar de kop van de opposant pikte. Op een 40 minuten stappen van het station was er een kleine broedkolonie van deze vogelsoort (± 100 koppels) waarop trouwens onderzoek werd verricht naar de broedcyclus en de energiebalans. Bij het hofmaken hoor je continu het trompetachtig geschetter van de vogels. Evenals bij de Grote albatros duurt hun broedcyclus ruim 11 maanden, zodat de meeste vogels ook slechts om het jaar tot broeden overgaan. Mannetje en vrouwtje broeden om beurt; de lengte van zo een beurt hangt af van de tijd die de

Kolonie Ezelspinguïns met jongen

partner op zee doorbrengt om zich te voeden, bij de Koningspinguï doorgaans 15 dagen. Het is vooral voor de vogel, die met het broeden begint, van belang dat de partner punctueel is: deze vogel teert immers reeds vanaf het begin van de hofmakerij op de reserves. Blijft de partner weg, dan komt de broedende vogel in een conflictsituatie en zal de neiging om het ei te verlaten almaar toenemen. Koningspinguïns voeden zich voornamelijk met pijlinktvissen en vissen, en duiken tot 240 m zijn al vastgesteld met behulp van op de vogels bevestigde registreerapparaten. Het huidige broedbestand op South Georgia wordt op 57.000 vogels geraamd (Headland 1992). Een paar honderd meter verder broeden de Ezelspinguïns. Deze

vogelsoort geeft over het algemeen een dynamischer indruk dan de statige Koningspinguï. In tegenstelling tot deze laatste broedt de Ezelspinguï ook op het antarctisch schiereiland. Zijn foerageertochten zijn van kortere duur; 6 à 10 uur (Williams et al. 1992). Op die tochten voert de Ezelspinguï een aantal ondiepe duiken uit (< 21 m), gemiddeld 4 m diep met een gemiddelde duur van 0,23 minuten. 71 % van de duiken zijn evenwel dieper, gemiddeld 80 m, waarbij de vogel gemiddeld 2,5 minuten ondergedoken blijft. Het belangrijkste voedsel van de ezelspinguïpopulatie van Bird Island blijkt de antarctische krill te zijn. Krill heeft evenwel een erg variabele, en daardoor moeilijk te voorspellen verspreiding. Een succesvolle voedsel-

De auteur met een koppel Zuidpooljagers

Zuidpoolkip

strategie kan daarbij een aantal verkennende ondiepe duiken inhouden om het voedsel op te sporen. Omdat krill in zwermen voorkomt zal de Ezelspinguïn, wanneer hij bij een eerste verkennende duik niet vindt, zich aan het oppervlak gaan verplaatsen vooraleer een volgende poging te ondernemen. De relatief lange tijd die tussen twee opeenvolgende duiken aan het oppervlak wordt doorgebracht, moet dus niet gezien worden als een recuperatietijd voor de duikinspanning. Eenmaal een krillzwerm gelocaliseerd kan de pinguïn diepe duiken maken om deze optimaal te benutten vooraleer ze zich verspreidt. Vandaar de kortere verblijfsduur aan het oppervlak bij de diepe duiken. Doorgaans zijn de duiken overdag dieper dan de nachtduiken, resp. gemiddeld 80 m en 40 m, hetgeen kan verklaard worden door het gedrag van de krill, welke overdag meestal op grotere diepte voorkomt.

Wat dichterbij, op amper een kwartier, bevond zich een kolonie Keizeraalscholvers. De vogels broeden op een steile klif, deels begroeid met het gras *Parodiochloa flabellata*. Aalscholvers zouden doorgaans eerder ondiepe en korte duiken maken; uit recente studies bleek evenwel dat de Keizeraalscholver regelmatig duiken uitvoert welke langer dan 3 minuten duren, en waarbij diepten van meer dan 80 m bereikt worden (Wanless et al. 1992). Volgens de laatst vermelde auteurs gebruiken de individuele Keizeraalscholvers op South Georgia in het tijdsbestek van een dag één van de volgende foerageerstrategieën: een klein aantal vogels voert enkel korte duiken uit (< 120 s), een groter aantal vogels maken lange duiken (> 120 s). De meeste vogels hebben evenwel een gemengd duikgedrag, dwz dat ze overwegend lange duiken maken, met een paar korte. Het

gemiddeld aantal duiken per dag was het hoogst bij de vogels die enkel korte duiken maakten (gemiddeld 172), tegen slechts 30 bij de lange duikers, en 40 bij deze met een gemengde duikstrategie. Duiken is een energieconsumerende bezigheid, en het overwinnen van de drijfkracht is daar een aspect van, hetgeen erop zou kunnen wijzen dat talrijke ondiepe duiken meer energie vergen dan de langere die niet zo dikwijls ondernomen worden. Daartegenover staat dat de kosten van de thermoregulatie stijgen met de toenemende diepte; rond South Georgia benadert de watertemperatuur beneden een diepte van 60 m immers het vriespunt. De energiekosten van zowel de korte als de lange duikmethodes zijn dus hoog. De Keizeraalscholverkolonies op South Georgia zijn eerder bescheiden qua grootte, volgens Parmelee (1980) tot maximaal een dertig koppels. In deze kolonie scharrelden ook steeds enkele Zuidpoolkippen rond.

Elke avond verschenen de Wilson's stormvogeltjes vanuit de hellingen achter het station om voedsel te zoeken in zee, dikwijls vlakbij het strand. Met hangende pootjes vliegen ze al flapperend boven het wateroppervlak, dippen daarbij met hun beide poten in het water, waarbij ze als het ware hinkstapsprongen uitvoeren. In de vlucht steken de poten opvallend uit de staart. Hun sierlijke vlucht soms hoog in de lucht deed me trouwens denken aan zwaluwen. Merkwaardig is hoe lang de jongen voor zulke een kleine vogelsoort in

het nest blijven; in South Georgia is dat niet minder dan 78 dagen (Croxall et al. 1988). De Wenkbrauw-albatrossen die 100 maal zo zwaar wegen, hebben maar half zoveel meer tijd nodig (116 dagen) om hun kuiken groot te brengen. Deze lage groeisnelheid zou een aanpassing zijn aan de lage en onregelmatige frequentie van voedseltoevoer door de ouder-vogels. Indien jongen van vlug-groeïende soorten niet regelmatig gevoerd worden lijden ze eronder, maar de jongen van het Wilson's stormvogeltje kunnen een periode vasten. Ze worden immers slechts op 50 tot 85 % van de dagen gevoed. Zo kunnen ze ook ongunstige periodes overleven wanneer bv. de ingang van de nestholte gedurende enkele dagen door sneeuw geblokkeerd wordt, en worden ze door zulke periodes heen geholpen door een behoorlijke voorraad. Zulk een lage groeisnelheid betekent dat het Wilson's stormvogeltje jongen kan produceren in magere tijden, waar dit bij snel-groeïende soorten zou mislukken.

Alhoewel antactische wateren rijk zijn aan voedsel, komt dit dikwijls verspreid voor, en in sommige jaren is er weinig voedsel beschikbaar voor zeevogels. Dan zijn de langzame groeiers ook in het voordeel omdat de oudervogels dan meer tijd hebben om het schaarse voedsel te zoeken. Kreeftachtigen maken tot 98 % uit van de gevangen prooidieren, en vertegenwoordigen 68 % van het totaal geconsumeerde gewicht; visjes daarentegen 1 % resp. 28 %. Op te merken valt dat er bij deze vogelsoort

Roetkop-albatros

verschillen bestaan in de nestverblijfsperiodes welke gecorreleerd kunnen worden met de breedtegraad: hoe dichterbij het antarctische continent, hoe korter de periode dat de jongen in het nest blijven. Dit omdat het gunstige seizoen korter is. Vermoedelijk wordt dit dan opgevangen door een hogere frequentie in de voedselaanbreng.

Enkele vogelsoorten deden erg aan de noordelijke avifauna denken, één daarvan is de Zuidpoolstern, welke moeilijk te onderscheiden is van de Noordse stern. Gelukkig zijn de trekkende Noordse sterns dan in winterkleed. In tegenstelling tot de andere vogelsoorten die zich broedend goed lieten benaderen, zijn deze sterns even agressief, of moet ik defensief zeggen, als hun noordelijke tegenhangers. Ze hebben uiteraard dan ook een geduchte vijand in de Skua of Zuidelijke grote jager, waarvan een koppel vlakbij het station broedde. Deze dieren waren erg tam en al vlug gepromoveerd tot onze huisskua's. Ze stonden soms gewoon te wachten tot er iemand buiten kwam met een stukje eten. Ondanks

dat bleven ze ons bestoken met hun indrukwekkende duikvluchten zodra we ons een eindje van het station begaven in de richting van hun nestplaats. Erg opvallend, en dat is ongetwijfeld ook de bedoeling, is hun reactie op overvliegende andere jagers. Naast mekaar staande met wijf naar achter uitgeslagen vleugels, met de witte delen op de ondervleugel duidelijk zichtbaar, roepen ze naar de indringer. En het waren uiteindelijk deze minder exotisch ogende vogels die ik het meest boeiend vond, ondermeer omwille van de soms ruwe contacten.

Literatuur

- Croxall J.P., H.J. Hill, R. Lidston-Scott, M.J. O'Connell, P.A. Prince, 1988. Food and feeding ecology of Wilson's storm petrel *Oceanites oceanicus* at South Georgia. *J. Zool., Lond.* 216: 83-102.
- Croxall J.P., P. Rothery, S.P.C. Pickering, P.A. Prince, 1990. Reproductive performance, recruitment and survival of wandering albatrosses *Diomedea exulans* at Bird Island, South Georgia. *J. Animal Ecology* 59: 775-796.

- Headland R., 1992. *The Island of South Georgia*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Laws R., 1983. Antarctica: a convergence of life. *New Scientist* (1 September): 608-616.
- Leader-Williams N., D. Walton, 1989. The Island and the pussycat. *New Scientist* (11 February): 48-51.
- Lewington I., P. Alström, P. Colston, 1991. *A field guide to the rare birds of Britain and Europe*. Harper Collins Publ.
- Lewis-Smith R.I., D.W.H. Walton, 1975. South Georgia, Subantarctic, in Roswall T. & O.W. Heal (eds.) *Structure and function of tundra ecosystems*. *Ecol. Bull.* 20: 399-423.
- Parmelee D. 1980. *Bird Island in Antarctic Waters*. Univ. Minnesota Press, Minneapolis.
- Sutton G. 1975. *Glacier Island*. Chatto & Windus, London.
- Wanless S., M.P. Harris, J.A. Morris, 1992. Diving behaviour and diet of the blue-eyed shag at South Georgia. *Polar Biology* 12: 713-719.
- Williams T.D., D.R. Briggs, J.P. Croxall, Y. Naito, A. Kato, 1992. Diving pattern and performance in relation to foraging ecology in the gentoo penguin, *Pygoscelis papua*. *J. Zool. Lond.* 227: 211-230.

Lijst van de waargenomen soorten

□ op South Georgia

Koningspinguïn *Aptenodytes patagonica*
 Ezelspinguïn *Pygoscelis papua*
 Adéliepinguïn *Pygoscelis adeliae*
 Stormbandpinguïn *Pygoscelis antarctica*
 Macaronipinguïn *Eudyptes chrysolophus*
 Roetkoppalbatros *Phoebastria palpebrata*
 Zuidelijke reuzenstormvogel *Macronectus giganteus*
 Sneeuwstormvogel *Pagodroma nivea*
 Wilson's stormvogeltje *Oceanites oceanicus*
 Keizeraalscholver *Phalacrocorax atriceps*
 Zuidpoolkip *Chionis alba*
 Zuidelijke grote jager *Catharacta lönnerbergi*
 Dominicanermeeuw *Larus dominicanus*
 Zuidpoolstern *Sterna vittata*
 Witkinstormvogel *Procellaria aequinoctialis*
 Kalkoengier *Cathartes aura*
 Bruine pijlstaart *Anas georgica*

□ enkel op zee tussen South Georgia en de Falklands

Wenkbrauwpalbatros *Diomedea melanophrys*
 Gewone albatros *Diomedea exulans*
 Koningsalbatros *Diomedea epomophora*
 Grauwe pijlstormvogel *Puffinus griseus*
 Zuidelijke stormvogel *Fulmarus glacialis*
 Blauwe stormvogel *Halobaena caerulea*
 Antarctische prion *Pachyptila desolata*
 Kaapse duif *Daption capensis*
 Grijsstuitstormvogeltje *Garrodia nereis*
 een alkstormvogel *Pelecanoides* sp. - *urinatrix* of *georgicus*

Prof. dr. L. Beyens, dep. Biologie, (R)UCA, 2020 Antwerpen
 Belgian Polar Exploration Society, Emblemseweg 17,
 2520 Broechem.

KAAPSE DUIF, ZUIDPOOLKIP,... WHAT'S IN A NAME?

Soms krijgen diersoorten namen die verwijzen naar volstrekt andere groepen van deze waartoe ze werkelijk behoren.

Zo wordt in dit artikel al vermeld dat de Kaapse duif eigenlijk een soort stormvogel is.

Ook de 2 enige leden van ijschoenderfamilie, de Zuidpoolkip en het Kleine ijschoen, zijn helemaal niet verwant aan de hoenderachtigen. Het zijn plevierachtigen die bepaalde overeenkomsten vertonen zowel met meeuwen als met plevieren (bv. spoor op de vleugels).

ZOEKERTJE

TE KOOP:

40x TSN-lens (KOWA)
 800 mm fotoadapter (voor KOWA)
 T2 Canon adapter (voor CANON)
 Dit wegens dubbel gebruik en stopzetting fotografie. Alles in perfecte staat. Prijs overeen te komen!
 G. De Knijf, Bijlokevest 160, 9000 Gent
 tel. 091/64 52 56 (enkel namiddag)

De kleine Salinas van Calpe, een goede plaats om de Audouins meeuw waar te nemen

Jef Brijs

In het deel "Aves" (Vogels) van het Red Data Book van de Internationale Unie voor Natuurbescherming (IUCN) werden slechts weinig Europese vogelsoorten of ondersoorten opgenomen. Eén ervan was de Audouins meeuw. Deze broedde in verschillende, wijd verspreide en meestal kleine kolonies in de Middellandse en Egeïsche Zee. Zulke kolonies werden o.a. gemeld van de Chafarinaseilanden vóór Spaans-Marokko, vóór Corsica, in de noordelijke Sporadeneilanden en op de Klidhes-eilanden vóór Oost-Cyprus. De soort was voordien al gekend van de Syrische kust en Sardinië.

In de herwerkte uitgave van mei 1970 werd de wereldpopulatie geschat op 1250 vogels, die voor 3/4 in Marokko te vinden waren. Geen enkel van hun broedgebieden was beschermd en zowel jongen als eieren werden geroofd in de kolonies. De eerste werden rechtstreeks gegeten, de tweede verwerkt in gebakjes.

Geleidelijk aan heeft de populatie zich kunnen uitbreiden en in de loop van de 80-er jaren was er zelfs een explosieve toename van de aantallen. Dit wordt geweten aan de vestiging en uitbreiding van een nieuwe kolonie in de Ebro-delta. In de Chafarinaseilanden werden in de periode 1976-1985 3528 ex. geringd. Ondanks de verbetering van hun situatie staat de soort nog steeds op de Europese lijst van de bedreigde vogelsoorten, die door de EG wordt uitgegeven.

Tijdens de Wielewaalreis naar Mallorca in april 1979, maakte ik voor de eerste maal kennis met de Audouins meeuw (zie Wielewaal 1979, blz. 299).

Hetzelfde jaar ging ik, in de maand augustus, met vakantie naar Calpe in Spanje. Tot mijn grote verbazing ontdekte ik daar in de kleine Salinas dezelfde meeuwesoort. Op 13 augustus zag ik zelfs een groep van 57 vogels.

Calpe is een klein kuststadje, gelegen op 70 km ten noorden van Alicante aan de Spaanse Oostkust. De Salinas bevinden zich vlak naast een tamelijk drukke verkeersweg met 2x2 rijstroken, en op ongeveer 100 m afstand van de zee. Op een 200-tal m ligt de zeer gekende Penón de Ifach. Dit is een rots van 325 m hoogte, die steilrecht uit de zee opduikt en langs de andere zijde schuin naar beneden afdaalt en zich daar met de kust verbindt. De vissershaven is tegen de Penón gelegen.

De totale oppervlakte van de Salinas is 25 ha. Hiervan was in 1979 enkel het middengedeelte in gebruik en zodoende bijna altijd met zeewater gevuld. Enkel als het zout geoogst was, kwamen ze korte tijd zonder water. Het oude gedeelte, dat rond de in gebruik zijnde Salinas lag, kwam door de warmte soms gedeeltelijk droog, en vormde zandplaten en brede oevers.

De Salinas was in gebruik tot in 1984. Vanaf 1985 tot 1990 werden ze onregelmatig met water gevuld, soms met zeewater, en als het veel regende met regenwater. De kleine sluisjes, die de waterstanden van de Salinas moesten regelen, bleven gesloten en zodoende kwamen de hoogst gelegen delen rond de Salinas over een tamelijk grote oppervlakte droog te liggen, als er onvoldoende regen viel. In 1991 werd het kanaaltje en het pomphuis, dat het zeewater in de Salinas pompt, door het gemeentebestuur van Calpe vernieuwd en terug in dienst gesteld. De sluisjes van de Salinas zijn nu altijd open en zodoende staat alles steeds onder water in en rond de zoutwinning.

Van 1979 tot 1987 kwam ik jaarlijks naar Calpe in de maand augustus, en ik zag de Audouins bijna dagelijks in de Salinas. Zij hielden ervan op de droge plaatsen te pleisteren. De meeste vogels zaten steeds op de droge zandplaten en minder op de kleine muurtjes van de Salinas. Hoe groter de zandplaten, hoe meer Audouins er waren.

Ondanks het feit dat ik de Audouins bijna dagelijks zag, besloot ik ze enkel te tellen als ik dacht dat hun aantal het grootst was. Dit gaf volgende resultaten:

16/08/1983	198 ex.	
24/08/1984	111 ex.	
14/08/1985	327 ex.	
16/08/1987	370 ex.	grote zandplaten rond de Salinas
06/08/1988	351 ex.	
12/08/1988	226 ex.	
06/07/1990	4 ex.	
16/08/1990	54 ex.	weinig droge zandplaten
30/09/1990	59 ex.	
05/10/1990	83 ex.	

Twee volwassen en een eerstejaars Audouin's meeuwen

Foto: J. Brijs

Volwassen
Audouin's meeuwen

Foto: J. Brijs

Om een beter inzicht te krijgen en omdat er regelmatig vogels met kleurringen bij waren, besloot ik in 1991 dagelijks een telling te houden en het ringnummer te noteren. Ik koos de maanden augustus, september en oktober, omdat men in deze maanden de meeste vogels ziet. Vanaf november neemt men nog slechts kleine aantallen waar.

Omdat ik in de voormiddag dikwijls meeuwen met andere ringnummers zag dan in de namiddag en het mijn hoofddoel was om de kleurringen te noteren, besloot ik tweemaal per dag te tellen. Hierdoor heb ik natuurlijk sommige vogels tweemaal geteld.

Op 3 maanden tijd telde ik 5.919 adulten en sub. adulten. Van deze vogels droegen er 59 een verschillend nummer. Hiervan noteerde ik 3 vogels 2x, 2 vogels 3x, 1 vogel 4x.

Van de 254 eerstejaarsvogels die ik zag, waren er 10 met een verschillend nummer, slechts 1 ervan zag ik 2x.

Gedurende 3 opeenvolgende maanden zag ik alle dagen Audouin's meeuwen. Op 13 augustus 1991 in de voormiddag gaf dit een max. van 264 vogels en op 31 oktober een min. van 2 vogels. De grootste pieken heeft men in de tweede helft van augustus. Nochtans zijn er ook soms topdagen in de eerste helft van september. Op 3 september in de namiddag waren er 141 vogels. De overgrote meerderheid zijn adulte exemplaren. Zij komen eerst aan en blijven het langst. Op 10 augustus zag ik mijn eerste jonge vogel en op 25 augustus mijn laatste. Op andere plaatsen in het westelijk Middellands Zeegebied gebeurt de trek tamelijk gelijklopend.

De Juana meldt dat de herfstrek in de Marokkaanse kolonies al begint in juli en duurt tot in november; in augustus passeren vooral eerstejaarsvogels, die gemiddeld eerder wegtrekken (de Juana, 1987).

A.M. Paterson die de Audouin's meeuwen volgde nabij Malaga (monding van de Rio Guadalhorce) schrijft dat van midden juli tot eind augustus 1981-1982 de populatie bestaat uit 42,9 % eerstejaars, 18,3 % onvolwassen en voor 38,7 % volwassen ex. In 1987-1988 was de verhouding helemaal gewijzigd: 17,9 % onvolwassen, nog 10,9 % volwassen en liefst 71,2 % eerstejaars (Paterson 1987 en 1990).

Sinds het zeewaterkanaaltje terug in gebruik is genomen in 1991, zijn de Salinas steeds gevuld met zeewater. Hierdoor kunnen de Audouin's meeuwen nog enkel rusten op de kleine muurtjes van de Salinas. Nochtans

kon ik in 1992 nog dikwijls 50 en meer meeuwen samen waarnemen.

Ondanks de geruchten dat deze meeuwesoort op de Penón de Ifach zou broeden, zag ik slechts broedende Zilvermeeuwen tijdens mijn verschillende bezoeken.

Als broedvogels vinden we in de Salinas de Steltkluut (± 10 paar in 1990) en verschillende Strandplevieren. In de oeverbegroeiing zitten sinds enkele jaren Grote karekiet en Cetti's zanger. Na het broedseizoen komen Kleine zilverreiger en Blauwe reiger er regelmatig voedsel zoeken. Slechts enkele malen zag ik Koereiger, Ralreiger, Purperreiger en Kwak.

Mijn Zweedse vriend Gunnar Aschan en ik, observeren regelmatig vogels in de Salinas. Eénmaal zagen wij een kleine zwarte reiger met witte keel, wat volgens ons een Klifreiger was. Nochtans is een zwarte fase van de Kleine zilverreiger niet uitgesloten. In 1991 namen wij er ook een Koningsstern waar. Als de waterstand niet te hoog is, komen de steltlopers ook goed aan hun trekken. De Kleine- en Krombekstrandloper zijn regelmatige gasten. Flamingo's foerageren er vanaf 1990 en in oktober 1992 zag ik er 17 samen.

Enkele jaren geleden was men bezig een gedeelte van de Salinas te dempen. Gelukkig is men, na veel protest, gestopt met die werkzaamheden; nochtans blijft de druk groot vanwege de grondspeculanten.

Ondanks alles is er nog hoop. In 1991 wendde ik mij tot het Gemeentehuis van Calpe, en vroeg om inlichtingen betreffende de toekomst van de Salinas. Men verzekerde mij dat de gemeente de Salinas ging aankopen om het tot natuurgebied te verklaren, samen met de Penón de Ifach, dat reeds een natuurpark is. Echter in 1992 was het nog steeds privaat gebied.

Ik denk dat het de moeite zou lonen om ook vanuit België wat aandacht en druk uit te oefenen. Het zou immers spijtig zijn moest dit kleine, maar zeldzame natuurgebied verdwijnen.

Met dank aan Gunnar Aschan, Paul Herroelen en Gie Luyts voor hun aanvullingen.

Literatuur

- de Juana A.E., e.a. 1987. *Ardeola* 34: 15-24.
Paterson A.M. 1987. *Ardeola* 34: 167-192.
Paterson A.M. 1990. *Ardeola* 37: 19-27.

J. Brijs, Stwg. op Oosthoven 312, 2300 Turnhout.

Muziek uit een vogelkeel: de Nachtegaal

Robert De Lust

Ook wie nooit aandacht schonk aan vogels, er sowieso weinig of niets van afweet, associeert de Nachtegaal met onvolprezen zang. De Nachtegaal is een levende legende. Hij spreekt tot de verbeelding. Z'n naam duikt telkens weer op in de literatuur, in de film en opera. De Nachtegaal inspireerde sprookjesschrijvers en componisten. Z'n naam is een volkse gemeenplaats, maar niettemin heeft een minderheid van onze tijdgenoten hem ooit actief beluisterd, misschien zelfs nooit echt gehoord. Dat lijkt een anachronisme. Maar navraag in onze omgeving, zal die stelling bevestigen.

Mogelijk is het bijzonder sobere uiterlijk van de Nachtegaal daar méé debet aan. Het feit ook, dat ze in gevangenschap niet bleken te zingen, hield die vogel willens nillens (voor een deel althans) buiten de belangstellingssfeer van de volksmens, die tot voor enkele decennia verzet was op een gekooide Merel of Zanglijster. Nachtegalen moest men immers in het veld beluisteren, zonder het vooruitzicht, die ooit achter kippegaas als pronkstuk te etaleren. Toen ornithologie nog een wereldvreemd monopolie van explorators en wetenschappers was, bleef de kennis van vogels in de goegemeente beperkt tot die soorten waarmee men kon kweken, of die men minstens probleemloos kon kooien.

Er is natuurlijk geen twijfel aan. Nachtegalen zingen meesterlijk. Een vriend van me, muzikaal begeesterd door het weerkerend meifestival op enkele traditionele zangposten, vatte ooit het plan op, die zang in noten weer te geven. Hij slaagde er enkel in, een aantal wondermooie piano-akkoorden op te tekenen, maar moest toegeven, dat vogelzang niet echt in muziektaal te vatten is. Interessant blijft het wél, vergelijkingen met muzikale schriftuur te maken. Vergelijken, is overigens het middel bij uitstek, om nachtegalezang te valideren. Wie zich geroepen voelt waardering te vragen voor een zingende Nachtegaal, stapt niet onvoorbereid naar een zanglokatie, maar nodigt geïnteresseerde toehoorders uit, vooraf te luisteren naar Merels, Zanglijsters, Grote lijsters, Roodborsten, Tuinfluiters, Zwartkoppen en tenslotte Spotvogels en Bosrietzangers. Voor alle volledigheid mag daar liefst ook de Blauwborst bij. Een goede vergelijking vergt immers referenties.

Onze Nachtegaal heeft slechts één gelijke, binnen redelijk bereik. Het is de Noordse nachtegaal of Sprosser *Luscinia svecica*, die onmiskenbaar tot het zelfde geslacht behoort, maar waarvan de zang eigen accenten bezit. In Denemarken nestelt die in vrijwel dezelfde biotopen als onze *megarhynchos*. Bij het plaatsje Tapdrup, kon ik hem uitgebreid beluisteren en m'n vriend Henning Pedersen bezorgde me een uitgebreid vocabularium van die noordelijke verwant. Ik kom daarop terug.

Nachtegalen mogen dan vogels van de schaduw zijn, toch gedragen zij zich allerm minst schuw, vlak na hun aankomst en zelfs gedurende de dagen en weken waarin zij een territorium afbakenen. Wie die zangers in levende lijve wil zien, haast zich dus naar hun karakteristieke plek, eind april, begin mei, voor de bladknoppen gul breken. Voor eikestruiken, Gelderse roos, Mei- en Sleedoorn, Vlier en Zoete kers volledig in blad staan,

vergt een focus op die warmbruine vogels weinig moeite. *Luscinia megarhynchos* is zelfs licht prikkelbaar en reageert vaak met spontane zang op een argeloze wandelaar. Alert volgt hij iedere beweging van mogelijke rivalen. Zijn spitse gedrag in die eerste dagen na zijn aankomst, vindt vermoedelijk grond in de uniformiteit van het verenkleed van beide seksen. De toenemende onoverzichtelijkheid van het terrein, gepaard aan het toch wel cryptische gedrag van rivalen en mogelijke toekomstige partners, noopt de terreinhouder tot uitbundig zingen, tot waakzaamheid dus. Dat zal de vogel niet alleen tijdens de spreekwoordelijke nachtelijke uren doen, maar in de eerste meihelft ook een flink eind in de voormiddag, soms zelfs tot het middaguur.

Een zingende Nachtegaal is wat spieden waard. Die vogel schudt en davert, hij verplaatst een poot en zet z'n kruin- en keelveren op. Zijn donker oog taxeert de omgeving. De rollende en klokkende zang draagt vèr.

Mannetje Nachtegaal

Foto: A.C. Zwaga

Die laatste aprildagen, de ganse meimaand in feite, spint hij lang uitgesponnen tiraden. Ze worden af en toe onderbroken voor voedselzoeken, voor verenschikken en onvermijdelijk nàjagen van rivalen. Nachtegalelzen zijn... nachtvinders. Ze vermengen zang met slaap, stilte met wonderlijk uitproberen van altijd oude en altijd nieuwe, maar formidabele akkoorden.

Als het gebladerte dichtschuift en brandnetels, Pluimzeggen, Smeewortels en Gele lis uit hun beknelling glijden, wordt die ongeëvenaarde zanger introvert. Hij went blijkbaar aan passanten, die hem tijdens de vroegste dagen balorig maakten en hij reageert dan minder fluks. Maar een zachte, liefst zwoel-klamme meiavond verlost hem tot uitgerokken buien van meesterlijk musiceren. Het loont de moeite om zo'n lauwe, onweerachtige, zeg maar zeldzame meinacht in zijn nabijheid te reserveren. Een flinterdun stofregentje, aangezoet door wat plakkerige warmte, drijft de Nachtegaal naar drieste waaghalzerijen, verliefde menuetten, die iedere veeleisende kenner beroeren. Soms vraagt men zich af, waarom de Nachtegaal, een eind verderop, dan zwijgt. Geeft hij zich gewonnen? Beseft hij het overwicht van zijn buur en luistert hij overdonderd? Want af en toe gaat een pauze in. Een tikkeltje vreemd is dat. Even onvermijdelijk, begint een andere, een rivaal, een buur, te zingen, want al snel liggen de grenzen van de territoria vast.

Die zangbedrijvigheid heeft pieken. Maar er zijn toch individuele verschillen. Sommige vogels zingen bij uitsteking 's avonds en een eind na middernacht, anderen zingen zelden voor middernacht, maar blijven actief tot ver in de voormiddag en anderen zingen gewoon weinig. Sommige Nachtegalelzen zingen veel, lang en met veel variatie. Hun zang weven ze rond een patroon van

Zingend mannetje

Foto: A.C. Zwaga

vaste, voor vrijwel alle exemplaren kenmerkende onderdelen, zonder dewelke nachtegalelzen geen nachtegalelzen zou zijn. Anderen zingen karig en beperken zich tot die gemeenplaatsen, die onmiskenbaar fraai blijven. Maar om één of andere reden blijft hun lied verstoken van subtiële invallen, van ontleende en op imitatie geschoeide fragmenten. Het loont dus de moeite en het is een boeiende opgave, om zo mogelijk verschillende zangposten te bezoeken en de zang te vergelijken. Hier ligt een aanlokkelijk terrein voor de eenzame onderzoeker, die op een bepaald ogenblik moet vaststellen hoe mager en éénvoudig het aanbod van geluidsopnamen toch is. Bij m'n weten bestaan er geen CD's, noch cassettes, waarop men een (liefst uitvoerige) keure van de zang van verschillende exemplaren van één vogelsoort achter elkaar plaatst; een keure, die opdeelt in wat gelijkt en datgene wat opmerkelijk verschilt.

Wie zich geboeid voelt door grondig onderzoek op dit terrein, weet zich minstens verzekerd van een intrigerende bezigheid.

Er zijn dus 'zwijgers' onder de Nachtegalelzen. Mogelijk zijn dat vogels die snel een partner vonden en zich kunnen beperken tot een korte periode van hevige en aanhoudende zang, waarna hun energie alras naar andere partnertaken uitgaat. Ik stelde zulke kortstondige en onopvallende zangactiviteit méér vast, vooral in geïsoleerde biotopen.

Nachtegalelzen zijn bodemscharrelaars. Zodra valt hun zang stil, of we krijgen ze nog moeilijk te zien. Loop je door hun territorium, dan is het zaak te luisteren naar hun ratelende of op 'kwaken' lijkende alarmroep, die je een tijdlang kan vergezellen, omdat de vogels je volgen. Volgens R. Verheyen (1948) houdt de zang op, als de jongen geboren zijn en volgens F. Segers (1948) houdt de zang op rond 24 juni.

In Cramp et al. (1988) verbindt men nachtelijke zang vooral met het fenomeen paarvorming. De zang zou naderhand afnemen en naar de dag opschuiven. Ongemeen interessant is het feit, dat Nachtegalelzen ook zingen in hun wintergebieden (Cramp et al. 1988, Lippens-Wille 1972). Mogen wij misschien veronderstellen dat zang daar eveneens een spreidfunctie heeft, omdat in de Afrikaanse kwartieren vaak een (voedsel-)territorium aangehouden wordt? (Cramp et al. 1988). Dat ook nachtegalelzen wel eens zingen (cf. Cramp et al.) zal velen verrassen. Dergelijk gedrag komt niettemin ook bij enkele andere zangers voor, maar wordt weinig benadrukt en in feite zelden belicht in de literatuur.

In Vlaanderen arriveren Nachtegalelzen in overwegend aantal, tijdens de tweede aprilhelft tot een flink eind in mei, maar de vroegsten kunnen op het einde van maart al ter plaatse zijn (Vogels in Vlaanderen 1989). Het zijn gewoonlijk de mannetjes die eerst in de traditionele territoria aankomen het zouden ook zij zijn, die plaatstrouw vertonen (Verheyen 1948). Die plaatsen zijn voorspelbaar, omdat stevast daàr en niet elders, Nachtegalelzen altijd weerkeren. Dat is niet verwonderlijk, want de geschikte terreintjes moeten aan enkele strikte 'parameters' voldoen, ze zijn nl. gekarakteriseerd door heesters en geboomte, door een humuslaag, door een vochtige tot zompige ondergrond in de nabijheid en soms door met doornkluwen doorspekte plekjes, waarop later in het voorjaar een gul brandnetelblad gaat woekeren. De Noordse nachtegaal of 'Sprosser' treffen we in soortgelijke biotopen aan, die meestal nog natter zijn (cfr. Vooijs 1960 en eigen waarnemingen).

In bosrijke gebieden of gebieden met althans verspreid kreupelhoutbestand, verwacht men vanzelf Nachtegalen. Toch zijn er sprekender voorbeelden van nachtegaalbiotopen van bijzonder belang. Lijnvormig uitgerokken struweelpartijen, langsheen rivieren en afwateringskanalen, zijn dikwijls uitgelezen plaatsen voor die gepassioneerde zanger. Soms ogen de territoria bijzonder klein, omdat de zangposten zich op dergelijke plaatsen opvallend dicht bij elkaar kunnen bevinden.

In de literatuur gewaagt men van territoria van amper 1 hectare (Cramp et al.) en dat is geeneens verwonderlijk, als men bijvoorbeeld in de Elzasser vlakke, tussen Colmar en Mulhouse, zulke smalle doorn- en heesterrepen langs de Ill en het Canal Vauban, gaat inventariseren (eigen waarn.). In Sologne (bij Orléans) nestelen Nachtegalen eveneens opmerkelijk dicht bij elkaar, maar dan in de boscomplexen die over een groot gebied verspreid liggen. Ook daar typeert de nabijheid van water, het klamme karakter van vrijwel alle nachtegaalterreinen.

Nachtegalen houden er geen durend partnership op na. Hilprecht (1954) en Horstkotte (1965) (zie Cramp et al. 1988) hebben de hofmakerij bestudeerd. Zo zou het niet eens uitzonderlijk zijn dat een mannetje zijn wijfje verlaat, zodra ze aan een tweede broedsel begonnen is. Het betekent niet, dat de balts daar minder fanatiek om is, want Nachtegalen zijn nerveuze en beweeglijke flirters. Laag in de struiken, of op de grond, wordt het wijfje achternagezeten. Huppelsprongen, heen- en weer bewegen van de gespreide staart, vleugelspreiden, 'blatend roepen' en in wervelende vlucht achtervolgen, typeren dit gedrag. Hilprecht (lit.) zag het mannetje met stijf afhangende vleugels rond zijn wijfje trippelen. Na de paring, meestal op of dichtbij de grond, gaat het mannetje vaak nadrukkelijk zingen.

Omdat de balts moeilijk om volgen is en de vogels altijd wat aan visueel waarnemen ontsnappen, zou men kunnen veronderstellen, dat het vertoon beperkt is in omvang en variatie. In genoemde literatuur wordt echter gewezen op rijkelijk expressief hofmaken vanwege het mannetje. Nachtegalen hebben dat beloken paargedrag bijvoorbeeld met Blauwborsten gemeen, die (hun schitterende baltsvlucht even daár gelaten) nog een rijk gamma aan vertoon etaleren, binnen de afscherming van de moerasvegetatie. Volgens Verheyen R. (1948) heeft de balts veel gemeen met die van de Roodborst. Waar houdt het paarvertoon op overigens? Als het mannetje zingt, of zijn partner begeleidt gedurende haar nestbouwen, of als hij haar vergezelt bij haar nestplaatskeuze, geeft hij blijk van verknocht partnership. Volgens verschillende bronnen, bouwt het wijfje alleen. Zij ook broedt. Maar haar partner neemt toch een stuk jongenverzorging op zich. Hij brengt (soms) voeder voor de heel kleine jongen en is bijzonder vlijtig als ze groter worden.

Nachtegaalwijfjes zouden soms aan een tweede broedbeurt beginnen, terwijl het mannetje de jongen van het eerste nest verder onder zijn hoede neemt (cfr. Horstkotte 1969, in Cramp et al. 1988).

Het nest is geen kunstige constructie en is trouwens moeilijk te vinden, voor wie het vegetatiekleed wil ontzien en onnodige verstoring vermijdt. Feitelijk kan opzoeken van dat nest enkel passen in het raam van geduldig, goed georganiseerd en degelijk uitgekiend observeren van een paartje. Passend in een werkplan dat gedragswaarneming op het oog heeft, dat navenant een goed besef van de biotoopstructuur oplevert, is mogelijk een behoedzame controle op haar plaats. Nestzoeken is

en blijft een delicaat gebeuren en mag geen onderwerp van excursie zijn.

Het kommetje heeft een rommelige samenhang, met bijvoorbeeld overjaars eikeblad, reepjes schors, worteldraden, mos, hooisprieten, haren en fijne twijgjes als wekerende materialen. Het kan op de grond staan, soms hangt het tussen brandnetels, het zit in het humusdek of in een wrong lianen verankerd. Soms zit het in een struik, soms tegen een dikkere stam aan (R. Verheyen 1948, Voous 1972, C. Harrison 1977, eigen waarneming). Iets boven, maar vaker onder kniehoopte steken de meeste nesten.

De eitjes (4 à 5) hebben een wat onbestemde kleur en zijn bij een eerste kijk egaal donker, groenig-bruin gelijkend. F. Segers (1948) noemde ze olijfbuin, Elseviers broedvogelgids (Colin Harrison 1977), typeert de roodachtige zweem over de ondertoon die blauw-groen, zelfs naar het grijze toe kan verlopen. Vooral op de brede ronding tekent zich soms een roestkleurige waas af. Sommige eitjes van het Paapje, gelijken wat op de groenige specimen van nachtegaaleitjes en zelfs een heggemusei kàn iets gelijkenis vertonen, als het een donker, doch minder klassiek exemplaar betreft.

Alle bronnen zijn eensluidend, om het wijfje alleen te weten broeden. In oudere werken wordt nogal uitdrukkelijk één broedsel aangegeven, maar Cramp et al. gaan uit van: '...als er twee broedsels zijn, kan het wijfje beginnen met...'

Als juni voorbij de helft glijdt, verstomt de nachtegaalzang. De adulten beginnen einde juni soms al te ruïen en die complete rui, zet zich door tot bij aanvang september (H.B. Ginne & D.S. Melville 1983). De migratie naar de overwinteringsgebieden in Senegal, het noorden van Nigeria, Kameroen en Oeganda (G. Zink 1987), waar de vogels in de savanne en doornstruikcomplexen verblijven (K.H. Voous 1972) neemt op onze breedten een aanvang vanaf begin augustus. Maar vooral vanaf het einde van die maand, tot einde september vertrekken ze (cfr. L. Audenaerde. Vogels in Vlaanderen 1989).

Hoe zit het overigens met de verspreiding van de Nachtegaal in de Lage Landen? In het begin van de jaren zeventig bleken de Kempen, vooral de Antwerpse Kempen mét de kustreep, bijzonder dicht bezet (cfr. Lippens-Wille 1972). Ook het Brabantse en bosgebieden in Oost- en West-Vlaanderen telden opvallende concentraties. Op het einde van de jaren tachtig, noemt men de Nachtegaal nog een 'vrij talrijke broedvogel', maar de uitgesproken dichtheid in de totale Kempens regio is blijkbaar uitgedund. De kustreep (duinvegetaties), de streek van Mechelen en Klein-Brabant, een aantal beekvalleien en zeer zeker ook overwoekerde opspuitterreinen zijn de echte nachtegalenbastions (cfr. L. Audenaerde. Vogels in Vlaanderen 1989).

De Atlas van de Nederlandse Vogels (1988) stipt de verlaging van de grondwaterstand in tal van zandgronden aan, als reden van bestandsterugval en situeert tegelijk toename in kleinschalige en occasioneel geschikte terreinen. Daar ook herbergen de duingebieden bijzondere aantallen, die een dichtheid van 100 paren per atlasblok kunnen bereiken. Vooral de oostelijke helft van Nederland is daarnaast een goed thuisland voor Nachtegalen. R.M. Teixeira (Atlas van de Nederlandse Broedvogels, 1979) merkt met reden op, dat de vogel vooral aangetroffen wordt op zandgronden. Dat wordt goed geïllustreerd in onze eigen polders, waar de broedplaatsen zich beperken tot vaak sterk geïsoleerde

Jonge Nachtegaal

Foto: A.C. Zwaga

plekjes, die dan uiteraard opvallen door frappante terreineigenschappen die toch Nachtegalen aantrekken.

Noordse nachtegalen trekken vooral in zuidelijke tot zuidoostelijke richting. Ze lijken dus ietwat buiten dit verhaal te vallen. Wij bevinden ons echter niet zo erg ver van de zuidwestgrens van het verspreidingsgebied van *'Luscinia svecica'*. In Denemarken al en in Zuid-Scandinavië, maar eveneens in het voormalige Oost-Duitsland, kunnen we hem ontmoeten. Merkwaardig zijn diens zijwaartse bewegingen met de staart, in tegenstelling tot de wippende beweging bij 'onze' Nachtegaal, gedurende de balts.

Vergelijken opent boeiende perspectieven, zoals hiervoor geopperd. De zang van de Sprosser en deze van 'onze' Nachtegaal bezitten een aantal gelijkenissen en verschillen. Beider zang is onmiskenbaar 'verwant' en zit in dezelfde klankenschaal. De Sprosser rijgt korte tot erg korte fragmenten aan elkaar, zodat vaak een opeenvolging van allerlei afgemeten probeersels ontstaat. Daarin steken fluittonen, bijna musachtig sjilpen, kanarie-achtig 'klokken', merel- en zanglijsterflemen en vaak geluiden die deels herinneren aan onze Grote lijster. De Sprosser komt zelden tot een aaneengesloten, vol uitgebouwde zangzin. Onze *'megarhynchos'* zingt welluidender, meer uitgebalanceerd, daarbij lange 'volzinnen' gebruikend. Hij kan secondenlang eenzelfde thema herhalen, dat uitspinnen en bijzonder soepel overgaan naar een ander zangonderdeel.

Luscinia megarhynchos bezit naar mijn gevoel een rijker zangpotentieel, dat getypeerd wordt door opmerkelijke en veelal terugkerende onderdelen, zoals de 'slag', zoals langgerokken fluittonen, bijzonder welluidende 'klokgeluiden' en melodieuze overgangen. Hij kan lange, ongeunstelde, maar virtueuze akkoorden zingen, ons daarbij verbazend door zijn onuitputtelijke ademvoorraad. Dat doet de Sprosser niet. Hij kent blijkbaar evengoed de kunst van versluierd imiteren, van het gebruik van klassieke 'omweltsgeluiden' die hij in zijn

zang inbouwt en aanpast in een eigen klankvocabularium. Maar hij beschikt niet over de gave, al die kunstige, verrassende én aangenaam klinkende schakels tot een vloeiend geheel aaneen te breien. Hij plaatst ze achter elkaar, zonder binding. De zang van onze *'megarhynchos'* is volkomen, kunstvol, af gewoon. De zang van *'svecica'* is een voordracht, de presentatie van akkoorden en maten, die nog binding missen. Hij componeert niet.

Dit verhaal is niet af. Er is uiteraard méér te vertellen over dat zangfenomeen. Wie een nachtegalenbiotoop in zijn nabijheid koestert, beseft hopelijk zijn bijzondere voorrecht. Waar Nachtegalen zingen, glimt nog een sierend randje aan het ommeland.

Literatuur

- Cramp S. 1988, *Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Volume V.* Oxford University Press. Oxford. New York.
- Harrison C. 1977, *Elseviers Broedvogelgids.* Elsevier. Amsterdam. Brussel.
- Harrison C. 1988, *The History of the Birds of Britain.* Collins. London.
- Lippens L., Wille H. 1972, *Atlas van de Vogels in België en West-Europa.* Lannoo. Tielt.
- Segers F. 1948, *Broedvogels in de Kempen.* De Nederlandse Boekhandel. Antwerpen.
- Teixeira R.M. 1979, *Atlas van de Nederlandse Broedvogels.* Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. 's Graveland.
- Verheyen R. 1948, *De Zangvogels van België. 2e deel.* Koninklijk Natuurhist. Museum van België. Brussel.
- VLAVICO. 1989, *Vogels in Vlaanderen. Voorkomen en verspreiding.* Bornem.
- Voous K.H. 1960, *Atlas van de Europese Vogels.* Elsevier. A'dam. Brussel.
- Zink G. 1987, *Der Zug europäischer Singvögel.* Aula-Verlag GmbH. Wiesbaden. Liefening I.

R. De Lust, Leegstraat 29, 9960 Assenede, tel. 091/44 61 66.

Kleine ratelaar en Grote ratelaar

Paul van den Brecht

Het titeltje hierboven heeft wel wat weg van dat van het bekend sprookje van Hans Christiaan Andersen: kleine Klaas en grote Klaas. Ook ik begin met: er waren eens... Daarna echter wordt mijn verhaal alles behalve romantisch, zelfs eerder wat dor, echt iets voor aspirant-plantenfanaten. Of het uiteindelijk zal uitdraaien op een unieke moraliserende gedachte of op een oudbolig happy end laat ik hier nog wijselijk in het midden!

Halfparasieten van graslanden en bermen

Er waren eens tijden dat veel boerengraslanden en grazige bermen met het prachtige geel van duizenden Kleine en Grote ratelaars waren getooid... Helaas behoren die tijden nu tot het verleden, de teruggang van de ratelaars zette zich reeds tientallen jaren geleden in. Buiten de natuurreservaten hebben ze het, net zoals de meeste andere halfparasieten, knap moeilijk. Het intensief grondgebruik van het boerengrasland en het nog steeds krakkemikkige natuurbeheer van vele van onze bermen is hier uiteraard niet vreemd aan.

Kleine en Grote ratelaar zijn de vertegenwoordigers van het geslacht *Rhinanthus* of ratelaar in Vlaanderen. Samen met de Harige ratelaar, die steeds zeldzamer wordt op braaklanden en graslanden van hoofdzakelijk krijt- en kalkbodems in het Waalse landdeel, zijn ze de enige leden van dit geslacht uit de Helmkruidfamilie *Scrophulariaceae* in België.

Beide zijn het lage tot middelhoge, eenjarige voorzomer- tot zomerbloeiërs. Op het eerste gezicht kan je ze gemakkelijk met elkaar verwarren, maar bij nauwkeuriger toekijken verschillen ze in meer dan één kenmerk:

- de bloemkroon van Kleine ratelaar is hoogstens anderhalve centimeter lang, die van de Grote ratelaar minstens anderhalve centimeter;
- de kroonbuis is recht en heeft een afstaande onderlip (open keel) bij de Kleine ratelaar terwijl ze zwak naar boven gekromd is met een onderlip in het verlengde van de kroonbuis (gesloten keel) bij de Grote ratelaar;
- de tanden van de bovenlip van de bloemkroon zijn wit, paars tot blauw en maximaal één millimeter lang (stempel ingesloten in de bovenlip) bij de Kleine ratelaar en meestal paars tot lila (zelden wit) en langer dan één millimeter (stempel juist buiten de bovenlip uitstekend) bij de Grote ratelaar.

Tenslotte nog één kenmerk voor de zeer aandachtige waarnemer: de schutbladen zijn van dezelfde, vrij donker groene tint als de bladeren en hebben iets toegespitste niet genaalde tanden (naar de top van het schutblad kleiner wordend) bij de Kleine ratelaar. Bij de Grote ratelaar zijn de schutbladen daarentegen veel bleker van tint dan de stengelbladen en hebben toegespitste zaagtanden, waarvan de bovenste korter en minder spits zijn dan de overige.

Beide soorten ratelaars komen gewoonlijk voor in graslanden en langs wegen en dijken, met dat verschil dat de Kleine ratelaar verhoudingsgewijze meer aangetroffen wordt in drogere situaties dan de Grote

ratelaar. In Dodoens' tijd (16de eeuw) vond men ze blijkbaar ook veel op bouwlanden en in korenvelden, wat aangeeft dat het akkerbeheer toen totaal moet verschild hebben van het huidige.

Bij voorkeur parasiteren ze op de wortels van grassen, maar ook van Vlinderbloemigen zijn ze bijvoorbeeld niet vies. De zuigworteltjes die binnendringen in de wortels van de waardplant, tappen er de sapstroom af. Maar — zoals het halfparasieten siert — wordt met behulp van de bovengrondse plantedelen onder invloed van het zonlicht organisch voedsel aangemaakt.

Grote ratelaar

Foto: J. Vanheuerswyn

Grote ratelaar in het Langemeersenreservaat

Foto: J. Vanheuverwijn

De neusbloem: *Rhinanthus*

De bloemen van de ratelaars hebben een neusvormige bovenlip. Vandaar kreeg het geslacht de naam *Rhinanthus*, afgeleid van de Griekse woorden *rhinos*: neus en *anthos*: bloem, dus neusbloem. In delen van West-Vlaanderen noemt men de planten trouwens nog steeds neuzebloem. Verschillende andere volksnamen verwijzen eveneens naar de bloemvorm: Vogelbekskens, Pape-neuzen, Ha(e)nekammekens. De gebruikelijke hedendaagse Nederlandse naam, ratelaar, houdt dan weer verband met een eigenschap van de zaden: bij rijpheid gaan ze onder invloed van de wind in de vruchthouders rammelen. Hierom ook volksnamen als Beurzekenskruid, Gele portemonneetje, Ratels, Ratelen, Raai. De benamingen Hanecammekens en Ratelen vinden we in de 16de eeuw al terug bij Dodoens en bij Kiliaan.

Cruyden, onnut ende overtolligh

De geneeskrachtige eigenschappen van de ratelaars werden nooit fel geprezen. De Vlaamse Renaissance-botanisten, Dodoens op kop, vonden de planten om die reden dan ook maar niets: *onnut ende overtolligh*.

Vlaamse boeren vonden het *verderfelijke* kruiden, die in sommige jaren in massa voorkwamen. Getuige daarvan de volgende passages uit de *Werkdadige Landbouw-Konst der Vlamingen*, een toonaangevend werk over Vlaamse landbouwpraktijken uit het begin van de negentiende eeuw (1823), opgesteld in dialoogvorm tussen een pachter en een grondeigenaar, geschreven

door Jean-Louis van Aelbroeck. Ik geef hier enkele passages nagenoeg onverkort weer, niet bij gebrek aan eigen inspiratie maar omdat ik meen dat ze een uitstekend beeld ophangen van het gezond verstand inzake terreinkennis van de toenmalige Vlaming en dat in een tijd dat het woord ecologie nog moest worden uitgevonden.

"De Vlamingen zeggen, in maart en april moet het gras schieten, en mei moet den goeden oogst verzekeren: want als men in april en in het begin van mei veel drooge en koude noordsche winden heeft, vele meerschen krijgen ratelen in overvloed, die het verderf van het gras zijn; en inderdaad, het is wonderbaar, het eene jaar heeft men de ratelen in overvloed en het andere jaar ziet men geene. Het is daarom, dat velen willen beweren, dat in den winter als er vloed is, het zaad der ratelen van de eene meersch op de andere spoelt en waar het zich nederzet, het volgende jaargetijde wortel neemt en ratelen veroorzaakt; dit kan gebeuren maar daaromtrent valt wat verder te denken. Voor eerst, men moet gelooven, dat alle gronden hoegenaamd in zich bevatten eene menigte zaden van verscheidene kruiden, daarin gebragt door het afrijzen van het zaad van gelijke planten daarop eertijds gestaan hebbende, of daarop gebragt, het zij door den vloed van het water of door de winden; 2. dat alle zaden op zekeren tijd in den groei gebragt worden, de eene door de zon en warme regens, de andere door koude regens en westewinden, en nog andere door dorre noorde winden, immers elk volgens de eigenschap die de natuur voor een en andere heeft geschikt. Verders mag men wel als zeker gelooven, dat de laatst genoemde dorre winden, in april en mei, de

oorzaak zijn van het voortkomen der ratelen, het gene de ondervinding van oude tijden heeft geleerd."

Die ratelen waren met moeite te bestrijden met slechts zeer kleine *hulp-middelen*. Men kon ze uittrekken, zo vervolgt van Aelbroeck. Echter: *"De onkosten waren groot en de hulpe was klein; want dede ik dit werk wat vroeg; andere ratelen kwamen gedeeltelijk uit nevens de plaats der uitgetrokkene; dede ik het wat laat, het jaargetijde was te verre gevorderd om nog goed gras te bekomen in de plaats der uitgetrokkene ratelen..."* Men kon ze ook te lijf gaan met mest: *"Ik dede aanstonds alle de jonge ratelen afmaaijen en den grond begieten met koe-ale. Het weder veranderde, er kwamen zachte regens, het gras groeide, het kreeg de overhand over den struik der ratelen die achterbleeven, en ik bekam zoo goed hooi-gras als of er geene ratelen hadden geweest; met dit verschil nogtans, dat mijn hooi-gras drie weken later rijp was dan dat van andere meerschen."*

De ratelaars, spoedig in eer hersteld?

Van Aelbroeck had het goed bekeken in zijn *Werkdadige Landbouw-Konst*. Water en wind spelen een grote rol bij de verspreiding van de ratelaars. De zaden ervan zijn vrij groot en zwaar, ze hebben bovendien rondom een vleugelrandje, dat hun vliegvermogen vergroot. Maar de wind blaast ze doorgaans maar enkele meter ver van de moederplant. Water daarentegen zorgt voor een ruimere verspreiding: het zaad kan bij winterse overstroming een heel eind ver worden gevoerd. Zaden blijven ook wel eens aan het schoeisel hangen of aan landbouwgereedschap en landbouwmachines. De kiemkracht blijft echter slechts tot het volgende seizoen behouden. Ze kiemen en groeien alleen daar op waar ze niet worden

weggedrongen door omringende planten. De hoeveelheid geschikte groeiplaatsen kan van jaar tot jaar in een zelfde grasland sterk fluctueren, afhankelijk van onder meer klimatologische omstandigheden. Ratelaarpopulaties hebben om die reden door de jaren heen nogal eens de neiging *heen en weer te zwerven*. Laag of laat uitgroeiend gras is dus veelal een voorwaarde voor hun vestiging. Op zulke plekken gaan ze zelf nog eens de vitaliteit van het uitgroeiend gras verminderen: waar Ratelaars opduiken wordt de grasmat inderdaag *nóg* lager en ijler.

Voor het economisch beheerd en boerengrasland zijn ratelaars dus *onnut ende overtolligh*. De intensieve bodembehandeling, de zware bemesting en de drainage van de huidige landbouwgronden hebben de meeste groeiplaatsen van weleer vernietigd. Zowat overal in Vlaanderen werden beide soorten die vrij algemeen tot vrij zeldzaam waren in de jaren '50, vrij zeldzaam tot zeer zeldzaam in de jaren '90. Of de richtlijn van de Europese Gemeenschap tot extensivering van landbouwgrond (minder of geen bemesting, stopzetten van ontwatering...) hieraan in de nabije toekomst wat zal veranderen, is nog zeer de vraag. Natuurvriendelijker bermbeheer zou op korte termijn wel de positie van de ratelaars enigszins kunnen versterken. In bermen kunnen ratelaars zelfs een economiserende rol spelen doordat ze plaatselijk de grasgroei verminderen. Hoe dan ook, herkolonisatie van de oude standplaatsen zal bijna overal traag verlopen, gezien het beperkte kolonisatievermogen en de huidige relatieve zeldzaamheid van beide soorten. Dit mag echter niet als een pleidooi worden opgevat voor het inzaaien van deze soorten op hun vroegere standplaatsen!

Paul Van den Bremt

VLAAMSE NATUURRESERVATEN

Ook het Vlaamse gewest heeft de laatste jaren zijn inspanningen opgedreven om natuurgebieden aan te kopen. Hieronder vindt u de lijst van de erkende staatsreservaten, bijgewerkt tot 1 februari 1993.

Reservaat	Gemeente	Oppervlakte
De Westhoek	De Panne	340 ha
Viconia-kleiputten	Diksmuide-Pervijze-Stuivekenskerke	22 ha
Hannecartbos	Koksijde-Oostduinkerke	32 ha
De Houtsaegerduinen	De Panne-Oostduinkerke	78 ha
Het Stropersbos	Stekene-St. Gillis-Waas	23 ha
De Schorren van de Durme	Hamme	22 ha
De Kalmthoutse Heide	Kalmthout	914 ha
Het Stort	Bornem	17 ha
Het Zwart Water	Lichtaart-Kasterlee	13 ha
Het Goorken	Arendonk	40 ha
Het Arkenbos	Willebroek (Blaasveld)	30 ha
Mosselgoren	Geel	11 ha
De Mechelse Heide	Maasmechelen	545 ha
Vallei van de Zijpbeek	Lanaken	173 ha
Ven onder de Berg	Maasmechelen	6 ha
Heiderbos	As	14 ha
De Platweyers	Zonhoven-Hasselt	101 ha
De Neerharenheide	Lanaken	42 ha
De Tenhaagdoornheide	Houthalen-Helchteren	411 ha
De Teut	Houthalen-Helchteren-Zonhoven	344 ha
Het Welleken	Zonhoven	4 ha
De Welberg	Voeren	1 ha
Oudsberg	Meeuwen-Gruitrode	50 ha
Rodebos en Laanvallei	Huldenberg (St. Agatha-Rode)	90 ha
Walenbos	Tielt-Wingene	170 ha
Beninksberg	Rotselaar	40 ha
Duling	Dworp	4 ha

Totaal: 3.537 ha

Op zoek naar middelen voor een duurzaam bosbeheer :

HOUTLABELS ZOUDEN DE PRODUCENTEN EEN MARKTVOORDEEL OPLEVEREN

Het Wereld Natuur Fonds (WWF) roept vandaag alle vertegenwoordigers van de bosbouwsector op hun steun te betuigen aan systemen die het labelen van hout mogelijk maken. De identificatie van hout is immers de enige methode om de import van illegaal gekapt hout te stoppen en hout uit niet duurzaam geëxploiteerde gebieden van de markt te verwijderen.

Ter gelegenheid van het "eerste Europese seminarie voor het stimuleren van de handel in duurzaam geproduceerd hout" (*), dat op 18 en 19 maart in Brussel gehouden werd, verklaarde Charles de Haes, Directeur-Generaal van WWF: "We zijn van mening dat systemen om hout te labelen onvermijdelijk zijn, en dat de consument hiermee in zijn aankoopgedrag rekening kan houden".

WWF steunt onafhankelijke labelingsystemen om een duurzaam bosbeheer te stimuleren "op voorwaarde dat ervoor gezorgd wordt dat deze geloofwaardig en betrouwbaar blijven", aldus Charles de Haes. "Individuele certificaten van houtproducenten zijn de enige manier om de dynamiek van de markt aan te wenden om veranderingen door te voeren". "Maar", voegde hij eraan toe, "de industrie speelt hierin ook een belangrijke rol".

Charles de Haes verklaarde dat momenteel slechts enkele bedrijven hun nek uitsteken omdat ze zich rekenschap geven van de problemen van de bossen in de wereld, en omdat ze zich realiseren dat het hun taak is naar oplossingen te zoeken in plaats van een deel van het probleem te blijven. Hij is ook de mening toegedaan dat er nood is aan een nieuwe benadering van de handel in hout en houtprodukten, en dat het aan een aantal moedige individuen zal zijn om dat proces in gang te zetten.

Gezien de ernstige problemen in het beheer van de bossen wereldwijd, zouden de systemen voor de controle, de opsporing en het labelen beschikbaar moeten zijn voor alle producenten met tropische, gematigde en noordelijke bossen. Op die manier zou de houtmarkt niet ondergraven worden door goedkoop, niet op een duurzame manier geëxploiteerd hout.

Charles de Haes voegde er nog aan toe dat er een nationale en Europese wetgeving nodig is om de illegale handel een halt toe te roepen en om een politiek en duurzaam bosbeheer ingang te doen vinden. "Een gebrek aan initiatief op internationaal niveau maakt dat de nationale regeringen het voortouw moeten nemen en de individuele producenten van goed beheerde bossen een stimulans en marktvoordeel moeten bieden".

Voor meer inlichtingen kan u steeds terecht bij Isabelle Marneffe bij WWF, tel. 02/347 30 30.

Wereld Natuur Fonds - België

(*) Het seminarie, dat met de steun van de Commissie van de Europese Gemeenschap en van de Zwitserse Regering door The Scottish Hardwood Charter georganiseerd werd, bezon zich over de maatregelen die de houthandel en -industrie moeten nemen om een duurzaam bosbeheer aan te moedigen.

LUCRATIEVE HANDEL IN WILDE PLANTEN

Tuinieren is één van de meest populaire en wijdverspreide hobbies in Europa, en sierplanten vertegenwoordigen dan ook een belangrijk produkt op de internationale markt. Ondanks het feit dat er reeds zeer gesofisticeerde vermeerderingstechnieken bestaan, worden toch nog planten rechtstreeks uit de natuur verzameld. De hieruit voortvloeiende handel kan, samen met de vernieling van het habitat, een zware bedreiging betekenen voor de overleving van deze wilde soorten. De vergaande exploitatie heeft er in elk geval toe geleid dat een aantal soorten opgenomen werden in de bijlagen van CITES (de Conventie van Washington) ().*

Een recente doorlichting van plantenkwekerijen in een aantal Europese landen, uitgevoerd door "TRAFFIC Europe" (**), toont aan dat het aanbod aan wilde planten verrassend algemeen is, en dat de illegale handel in een aantal zeer zeldzame soorten zelfs een zorgwekkende omvang aanneemt. Het onderzoek, gepubliceerd in het rapport "Wild Plants in Trade", concentreerde zich vooral op CITES-soorten, waaronder cactussen en andere vetplanten, palmen, boomvarens, orchideeën en sommige insektenetende planten.

Europa is, samen met Japan en de VS, de voornaamste afnemer van dergelijke CITES-planten. Het Verenigd Koninkrijk heeft reeds lang de reputatie van draaischijf van de Europese handel in orchideeën, die trouwens beschouwd worden als de aristocraten uit de plantenwereld. Dat land kent vele duizenden orchideeënverzamelaars, en naar verluidt schrikken sommigen er niet voor terug om tot 150.000 F voor één exemplaar neer te tellen. De rivaliteit gaat soms zover dat wilde planten worden vernield zodat ze niet in de handen van de concurrent kunnen vallen.

Cactussen zijn in Europa al sinds Columbus populair. Binnen deze plantengroep blijken de Italiaanse handelaars het laken naar zich te hebben toegetrokken. Sommige van de meest in de handel voorkomende soorten, zijn echter het meest bedreigd in de natuur. In Mexico bv. is maar liefst één derde van de inheemse cactussen met uitroeiing bedreigd door de vraag vanuit Europa, de VS en Japan. Ook ons land heeft op dit vlak een slechts reputatie. Zo werden vorig jaar in een kwekerij niet minder dan 2000 wilde, uit Mexico gesmokkelde exemplaren in beslag genomen. Deze cactussen hebben intussen een onderkomen gevonden in de plantentuin van Meise.

De meeste van de "Venus fly-traps" (vleesetende planten) die in Europa te koop worden aangeboden zijn van Noordamerikaanse origine en worden uit de natuur verzameld (slechts 1 op 3 is gekweekt). Deze handel is bijzonder verkwistend, want de soorten doen het als kamerplant zeer slecht. Ongeveer 90 % van de individuen sterft binnen enkele weken na aankoop.

Maar niet enkel zeldzame en exotische soorten maken sier op de Westeuropese markt. Ook bollen van meer algemeen voorkomende lentebloemen blijken zeer geliefd te zijn. De voornaamste bron van dergelijke wilde bloembollen is Turkije. Elk jaar vertrekken van daaruit miljoenen cyclamens, sneeuwkllokjes en anemonen richting Nederland, het bollenland bij uitstek, van waaruit ze verder verzonden worden.

Een strengere controle en naleving van de bestaande beschermingsmaatregelen is dan ook nodig om deze systematische plundering te beteugelen. Momenteel worden in de landen van de Europese Gemeenschap de CITES-regels toegepast door EG-Regulering 3626/82. Deze Regulering, die in sommige opzichten strikter is dan CITES, wordt nu herzien.

Een vernieuwde, meer efficiënte EG-wetgeving vereist echter in eerste instantie controleurs met voldoende botanische kennis. TRAFFIC Europe is dan ook van mening dat bijkomende opleidingen noodzakelijk zijn. Aanvullend pleit TRAFFIC er voor dat een registratiesysteem voor de beschermde soorten op punt wordt gesteld en dat de wetgevingen binnen de verschillende EG-lidstaten geharmoniseerd worden. Bovendien moeten stimulansen ontwikkeld worden waardoor in de landen van oorsprong planten op een duurzame wijze worden geoogst.

Het behoud van planten start evenwel bij de plantenliefhebber thuis: alleen door een bewust koopgedrag kan de schade aan wilde plantenpopulaties tot een minimum worden herleid!

Voor meer informatie kan u zich wenden tot Tom De Meulenaer - TRAFFIC Europe - Tel. 02/347 30 30.

Wereld Natuur Fonds - België

(*) CITES staat voor "Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora". De commerciële internationale handel van wilde exemplaren van plantesoorten, opgenomen in Bijlage 1 van CITES, is in regel verboden. Gekweekte exemplaren van deze Bijlage 1-soorten en soorten voorkomend op Bijlage 2, mogen daarentegen wel verhandeld worden mits een systeem van vergunningen.

(**) TRAFFIC wordt gesteund door WWF en IUCN (The World Conservation Union), en volgt de handel in en het gebruik van wilde planten en dieren.

Werk op de plank

LANDELIJKE WERKGROEP NATUURBEHOUD. VERGADERING VAN 12 DECEMBER 1992

- Aan de betrokken afdelingen zal gevraagd worden of de vrije reservaten, die in het bestand van het secretariaat zitten, nog effectief bestaan.
- Momenteel zijn 11 reservaten van De Wielewaal erkend als privaat reservaat, 9 zijn in behandeling bij de administratie, 3 erkenningen zijn voorlopig geweigerd in afwachting van een eventuele uitbreiding, voor 5 terreinen (oudere aankopen of schenkingen) dient geen erkenningsdossier ingediend, voor 39 andere moet dit nog gebeuren.
- Voor de conservators komt er een tekst i.v.m. de aankoopsubsidies van AMINAL, aangevuld met gegevens i.v.m. provinciale en gemeentelijke subsidies.
- Elk Wielewaallid is via zijn lidmaatschap verzekerd voor burgerlijke aansprakelijkheid tijdens de normale activiteiten van de vereniging. Die burgerlijke aan

sprakelijkheid dekt ook de terreinen van de verzekeringnemer, voor zover er een normaal onderhoud wordt uitgevoerd.

In de polis burgerlijke aansprakelijkheid zijn ook maximaal 20 koeien, 20 schapen en 24 pony's opgenomen. Voor deze dieren dient opgegeven in welke reservaten ze grazen.

De verzekering natuurbeheersvrijwilliger is gratis voor de conservators, die hun naam opgeven op het secretariaat. Voor de andere beheerders is de kostprijs 100 F per jaar. Er is een vrijstelling van 7000 F.

Enkele afdelingen sluiten de polis van OMOB af. Deze verzekering kost 55 F per halve dag. Per werkdag dient een register bijgehouden van de deelnemende personen. De polis verzekert tegen persoonlijke ongevallen en voorziet ook in werk-onbekwaamheid.

H. Franckx

Voor u gesprokkeld

Bronnen: *Ardea* 80/3, *Ardeola* 38/2, *Bird Census News* 5/3, *British Birds* 85/12, *Der Ornithologische Beobachter* 89/2 en 89/4, *Dutch Birding* 14/3, *Egretta* 35/1 en 35/2, het *Vogeljaar* 40/6, *Limosa* 1992/2, *Limosa* 1992/3, *Ornis Hungarica* 1/1, *Ornis Svecica* 2/2, *Report on Swedish Bird-ringing for 1983 en 1990*

— Op het eiland Texel werd in september 1991 een Scholekster dood naast de rijweg gevonden. Het bijzondere van de vondst was dat er een plastic mondstuk van een cigarillo om de snavelpunt was geschoven waardoor de vogel zijn snavel niet meer open noch toe kreeg. Was hij niet doodgereden dan was hij zeker van honger omgekomen. Deze vogel werd dus het eerste rechtstreekse slachtoffer van de rokende mens *Homo sapiens fumans*.

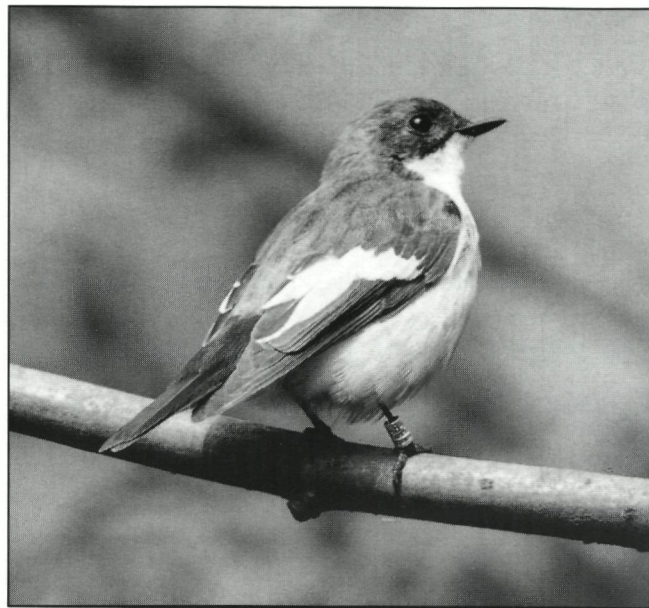
— In de loop van de zomer verslechtert de voedselsituatie voor Scholeksters snel door het uitvliegen van emelten en het uitdrogen van de bodem waardoor regenwormen dieper in de bodem kruipen en onbereikbaar worden voor Scholeksters: zij worden na de broedtijd gedwongen weg te trekken naar de kust. Daar is hun oorspronkelijke stek; het leidt geen twijfel dat de kolonisatie van het binnenland gebeurde door Scholeksters die hun leefgebied in de Waddenzee hadden. Buiten het broedseizoen zijn het dus kustvogels gebleven.

— Op 18 april 1992 werd een Ringsnavelmeeuw in zomerkleed ontdekt aan de Belgisch-Nederlandse grens maar op Belgisch grondgebied, te Nieuwmoer. De Nederlandse grens loopt in dit gebied uit op een soort punt. Daardoor werd de topografische kennis van de aanwezige Nederlandse twitchers danig op de proef gesteld en ze moesten met 'lede' ogen aanzien hoe de vogel zich vele malen evenwijdig aan de grens heen en weer bewoog zonder deze te passeren. Op 19 april was het uiteindelijk zover en verwaardigde de meeuw zich even de grens te passeren, ja, zelfs even te gaan zitten! Algemeen gejuich bij de aanwezige Nederlandse vogelaars die aldus het tweede geval van de Ringsnavelmeeuw op Nederlands grondgebied konden inschrijven.

— Volgende vogelsoorten gaan in Noord-Europa (Finland, Zweden, Noorwegen, Denemarken, IJsland) als broedvogel de laatste 10 jaar alarmerend achteruit: Kuifduiker, Dwerggans, Zomertaling, Tafeleend, Patrijs, Meerkoet, Kievit, Temmincks' strandloper, Kemphaan, Kokmeeuw, Reuzenstern, Zwarte zeekoet, Papegaaiduiker, Turkse tortel, Koekoek, Nachtzwaluw, IJsvogel, Draaihals, Witrugspecht, Kleine bonte specht, Drieteenspecht, Kuifleeuwerik, Boomleeuwerik, Veldleeuwerik, Strandleeuwerik, Boerenzwaluw, Gekraagde roodstaart, Braamsluiper, Staartmees, Kuifmees, Grauwe klauwier, Taigagaai, Spreeuw, Huismus, Putter, Kneu, Grauwe gors.

— De meest-geringde vogel in Zweden is de Bonte vliegenvanger; tot nu toe al meer dan 400.000. Het wonderlijke is dat van deze zomervogels nog geen enkel geringd exemplaar teruggemeld is uit het overwinteringsgebied.

— In Kent, Engeland werd een gyandromorfe Huismus waargenomen: dat is een vogel die aan de linkerzijde (de snavel is het midden) een mannetjeskleed droeg en aan

Mannetje Bonte vliegenvanger

Foto: A.C. Zwaga

de rechterzijde een vrouwtjeskleed. Deze "bisexuele" afwijking in het kleed is heel uitzonderlijk.

— Van oktober tot april 1988/89, 1989/90 en 1990/91 werden in het westelijk Bodensee (Zwitserland) in drie gebieden simultaan alle watervogels geteld en de verstoringselementen nagegaan die op de honderdduizenden overwinterende watervogels inwerkten. Er werd vastgesteld dat de verstoring van de vogels een aanvaardbaar peil had overschreden. Daarom wordt er gepleit om nog grotere wateroppervlakten voor 100 % te beschermen, de water- en hengelsport van oktober tot maart te beperken en de jacht totaal te verbieden. De aanwezigheid van overwinterende Zeearenden, Bruine kiekendieven en Slechtvalken speelt een ondergeschikte rol in de versterking van de watervogels.

— In Oostenrijk sterft 80 % van de Haviken rechtstreeks door menselijk toedoen. In een onderzoeksgebied in de Vooralpen werden tussen 1988 en 1991, 56 Haviken door jagers en jachtwachters met paalklemmen gevangen of van het nest geschoten. Ook een groot gedeelte van de Buizerden onderging hetzelfde lot: van 14 broedparen groeiden slechts 5 à 7 jongen op (in België heeft een buizerdnest gemiddeld 2 à 3 jongen).

— De Sneeuwgorz is een regelmatige overwinteraar in (zeer) klein aantal in Noordwest-Spanje; voorjaarsgegevens in maart-mei zijn schaars en beperken zich tot Galicië.

— Bosruiter en Oeverloper zijn vrij van bloedparasieten wanneer ze in het voorjaar in Zweden na hun overwintering in tropisch Afrika aankomen. Bonte vliegenvanger en Oeverzwaluw daarentegen zijn vaak dragers van plasmodiumparasieten die echter tijdens de reis naar het noorden of de eerste dagen in het broedgebied verdwijnen. De kans dat bloedparasieten door trekvogels in Zweden (en andere noordelijke broedgebied) geïntroduceerd worden, is weinig waarschijnlijk hoewel het occasioneel kan gebeuren.

— Bij vogelaars staan soepeenden (een kruising tussen een Wilde eend en een andere eend) niet bijzonder hoog aangeschreven. Toch zijn er boeiende dingen over te vertellen.

Bij soepeenden lijkt voor te komen dat twee vrouwtjes samen jongen grootbrengen. De verentekening was bij deze twee moeders zo gelijk, dat het waarschijnlijk om twee zusjes ging.

Verder is het zo dat soepeenden het met de genetische wetten niet zo nauw nemen wat blijkt uit het groot aantal inteeltgevallen: een vrouwtje vormde een paar met een zoon, een woerd trouwde met een één jaar oudere zus, twee broers copuleerden regelmatig met hun moeder,... Deze incest zou erop kunnen wijzen dat deze eenden niet veel uitwisseling hebben met andere groepen eenden. De jongenproduktie van soepeenden is erg laag: de overleving van jongen in een onderzoeksgebied in Groningen (Ned) was 5 %. Dit staat in geen verhouding met de overleving in de natuur die in de literatuur wordt vermeld, rond 40 %.

— In 1992 waren er in Wallonië en Brabant nog 59 broedkolonies van Oeverzwaluwen, goed voor een 1600 à 1700 koppels. Ten opzichte van 20 jaar geleden is dat een forse achteruitgang. Toen telde men 126 kolonies en 3876 koppels. De achteruitgang is vooral spectaculair in Brabant en Namen en bij de populaties in de omgeving van rivieren.

— Op 5 oktober 1990 werd een geringde Noordse stern met een gebroken vleugel gevonden in Bloubegstrand, rep. Zuid-Afrika, 10121 km verwijderd van het eiland Gotland waar deze stern 26 jaar en 116 dagen vroeger was geringd. De gewonde vogel werd in een asiël opgenomen waar hij stierf. Het is opmerkelijk te weten dat deze vogel tijdens zijn leven meer dan 500.000 km op trek heeft afgelegd.

— Tot nu toe zijn er in Zweden, nog geen in dat land geboren immature Wespendien, vastgesteld. Wespendien broeden vanaf hun derde kalenderjaar. De Zweedse (geringde) niet-geslachtsrijpe vogels overwinterden in West-, Centraal- en Zuid-Europa.

— Groenlingen zijn niet trouw aan hun overwinteringsgebied. Volgens een Hongaars ringonderzoek kwamen geen 2 % van de wintervogels het volgende jaar terug. Dit laag hervangstpercentage heeft alles te maken met het voedselaanbod: daar waar er voedsel is, blijven de Groenlingen ongeacht de plaats waar dat is.

— Het gebeurde tussen Kerstmis en Nieuwjaar in de Noorderkempen. Binnenshuis was het er knus en gezellig, de kerstboom was gezet, boven het kerststalletje blonk een ster. Toen de familie 's morgens in de huiskamer binnen kwam, lag er overal roet en er was duidelijk wat (voor Sinterklaas was het al te laat) door de schouw naar binnen gekomen. Na enig zoekwerk was ie gevonden: in de kerstboom zat er vredig een Bosuil te

slapen, nu en dan 's met de ogen knipperend maar best tevreden met zijn slaapstek. Uit praktische overwegingen, uilen moeten 's nachts buiten zijn, werd de nieuwjaarsgast gevangen en in een groter gebied gelost met véél kerstbomen.

— Wanneer Drieteenstrandlopers met hun trektocht beginnen, gebeurt dit als volgt: bij valavond wordt de foeragerende groep heel luidruchtig met geluidjes die zelden bij voedselzoekende of roestende vogels wordt gehoord waarna de groep vertrekt, meestal een paar toertjes over land maakt terwijl er hoogte wordt genomen. Eens een vaste richting gevonden, wordt er een horizontale formatie gevormd. Sommige vertrekkende groepjes verloren soms even hoogte om dan opnieuw op te trekken.

Drieteenstrandloper

Foto: A.C. Zwaga

— Twee overwinterende Zeearenden aan de Donau in Oostenrijk profiteerden van vissende Aalscholvers om nu en dan een Paling tussen de voedselzoekende Aalscholvers mee te graaien. Merkwaardig was ook dat de Aalscholvers geen schrikreacties hadden wanneer de arenden aanvlogen en zich op hun buit storten. Blijkbaar kenden ze dit voedselgedrag. Aan de Donau in Oostenrijk overwinteren sinds het begin van de jaren '90 20 à 25 Zeearenden.

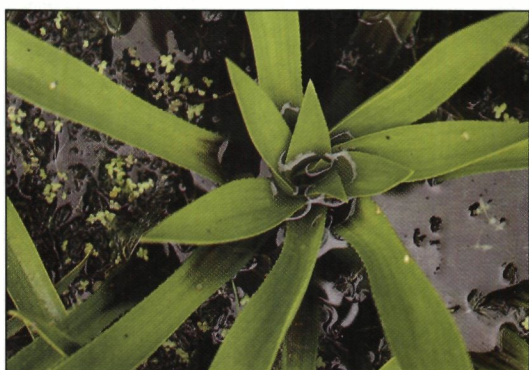
— In Spanje, Italië en Frankrijk worden Zwarte ooievaars meer en meer door schietgrage jagers (?) geschoten. In Spanje was 60 % van de doodgevonden Zwarte ooievaars tussen 1980 en 1987 geschoten: niet "slecht" voor een totaal beschermde soort! 20 van de 22 tussen 1961 en 1988 gevonden dode Zwarte ooievaars in Frankrijk waren geschoten; een auteur uit de Languedoc vermeldt daarbuiten dat alle 8 dode exemplaren uit zijn regio geschoten waren ofschoon de soort in Frankrijk sinds 1976 volledige bescherming geniet.

R. De Fraine

plan

Krabbescheer

in het natuurreserveaat De Turfmeersen

Krabbescheer - Foto: R. Willockx

De Turfmeersen - Foto: L. Goossens

Wielewaal - afdelingen:

Moervaart-Zuidlede en Land van Waas-Noord

Zij lijkt een wat exotische verschijning, met haar stekelige, smalle, gezaagde ananasachtige bladeren, maar *Krabbescheer* is wel degelijk een inheemse plant. Wanneer in het voorjaar de eerste warme zonnestralen het water strelen, wordt de *Krabbescheer* verleid om de donkere bodem te verlaten en deze te ruilen voor een openbaar vertoon aan het stralende oppervlak. Eenmaal ontvouwd kan deze plant wel een diameter hebben van een halve meter. Binnenin deze bladrozetten verschijnen in juni-juli tedere witte bloempjes. Deze mannequins vertonen zich alleen in hun showroom wanneer er aan volgende eis wordt voldaan: *schoon water*.

Bokje en Watersnip

Gerard Mornie

UNIEKE BODEM

Eind '91 kocht De Wielewaal "de Turfmeersen" te Moerbeke-Waas. Dit terrein wordt beheerd door de lokale afdeling Moervaart-Zuidlede. Dit nagenoeg 20 ha groot natuurgebied, doormidden gesneden door een smalle kreek, situeert zich in de Moervaart-Zuidlede vallei, nabij Wulfsdonk.

De bodem in en om het reservaat is ongewoon: hij is het resultaat van de al even eigenaardige ontstaansgeschiedenis. Na de jongste IJstijd was hier een enorm moeras ontstaan waarin zich, dankzij het kalkhoudende water, rijkelijk schelpdieren ontwikkelden. (Tot vandaag kan men nog steeds fragmenten vinden van deze schelpen). Bij het ontstaan van dit gebied vormden deze dieren dan ook de aanzet voor de vorming van een laag moeraskalk of mergel.

Door de verzuring en de daarmee gepaard gaande veranderende vegetatie ontstond een ander afzettingsmateriaal nl. veen. Hier bovenop deponeerde de Durme-Kalerivier nog een alluviale, kleiige laag om dit grillige en unieke - zelfs in een

Europees perspectief - bodemprofiel te beëindigen.

IJverige monniken van de abdij van Baudeloo begonnen in de vroege Middeleeuwen aan het ontginnen van deze woeste gebieden. Door hun droogleggingen ontstonden algauw hooilanden, hakhoutbossen en eendekooien.

STEENPUIN EN BETONBLOKKEN

Tot een eeuw geleden veranderde er haast niets aan deze terreinen, behalve nadat een koukleum door turf te steken het moeras rond de kreek wat vergrootte. Stukken "waardeloze" drasgronden waren het, die je om zeggens aan de straatstenen niet kwijt kon, daar er alleen wat orchideetjes, ogentroost of ratelaartjes wilden groeien. Maar de laatste jaren werden door verbeterde afwateringstechnieken en meststoffen deze gebieden, botanisch gezien, in mestvaalten herchapen. Komt daarbij nog dat het moeras gedeeltelijk werd gedempt met steenafval. Dit kan men bezwaarlijk nog een aantrekkelijk natuurgebied noemen.

GROTE SCHOONMAAK

Om het tij te doen keren werd het "**Plan Krabbescheer**" in het leven geroepen door de Wielewaalafdelingen Moervaart-Zuidlede en Land van Waas-Noord.

Wij zijn er van overtuigd dat het de moeite loont. Er is de unieke kalkrijke ondergrond, het zachtglooiende reliëf, open water en moeras. Beloftevol is de aanwezigheid, ondanks alles, van tal van eerder zeldzame planten. Zo treffen we er Heelblaadjes,

Echte koekoeksbloem

L. Goossens (BVNF)

Grote ratelaar

Ludo Goossens (BVNF)

Echte koekoeksbloem, Scherpe zegge, Stijve zegge, Zeegroene rus, Penningkruid en dergelijke aan. Wat de vogels betreft, mochten volgende soorten als broedvogels verwelkomd worden: Tureluur, Slobeend, Wintertaling en Blauwborst - om ons tot deze te beperken. Snipachtigen, zoals Bokje en Watersnip, komen er graag pleisteren op trek. Hermelijn, Wezel en Bunzing jagen er op muizen en Konijnen.

Het beheer is er op gericht om via natuurbouw een gevarieerde moeras-begroeiing, orchideeënrijke blauwgraslanden en drogere glanshaverhooilanden te creëren.

Willen we dit doel bereiken dan kan dit niet met de gewone natuurbeheers-technieken van maaien en grazen. Bovendien blijven we dan zitten met de storende puinstorten.

Daarom koos De Wielewaal voor een éénmalige drastische aanpak: het **"Plan Krabbescheer"**. Grosso modo kan dit plan opgesplitst worden in twee delen:

- de sanering van de kreek;
- herstel van de graslanden.

Beide zijn onafscheidelijk, want zuiver

water kan niet zonder een zuivere omgeving. Uit de kreek moet eerst en vooral steenstort worden verwijderd, om deze daarna samen met het moeras te verbreden. Hierdoor worden de zacht hellende oevers en de moerassige zones hersteld.

Tevens zullen dammen opgeworpen worden om de kreek te isoleren van het bestaande afwateringsnet. Die afzondering moet ons in staat stellen een hogere watertafel te handhaven. Deze werken zullen uitgevoerd worden door de Dienst Natuurontwikkeling van AMINAL tijdens de nazomer van 1993.

De grootste uitdaging bestaat hier evenwel in het afgraven van de bouwvoor over gans het terrein. Deze operatie heeft een driedubbel doel. Door het elimineren van die voedselrijke bovenlaag versnellen we het huidige verschravingsbeheer. Anderzijds wordt de ondiep gelegen mergellaag in directer contact gebracht met de flora wat ongetwijfeld een boeiender vegetatie-ontwikkeling toelaat. En de derde, niet onbelangrijke factor, is dat het perceel dichter bij de grondwatertafel wordt

gebracht, waardoor interessante gradiënten ontstaan met de hoger gelegen zandige donken.

Beeldt u eens in: wiegende graslanden van ratelaars, orchideeën en Dotterbloemen. Plassen waarin Krabbescheer, Gele plomp, Kikkerbeet in overstelpende hoeveelheden en in overweldigende schoonheid met elkaar wedijveren. Waar libellen in vele soorten je pad kruisen of waar het geluid van Grutto's, Watersnippen en Tureluurtjes niet uit de lucht is.

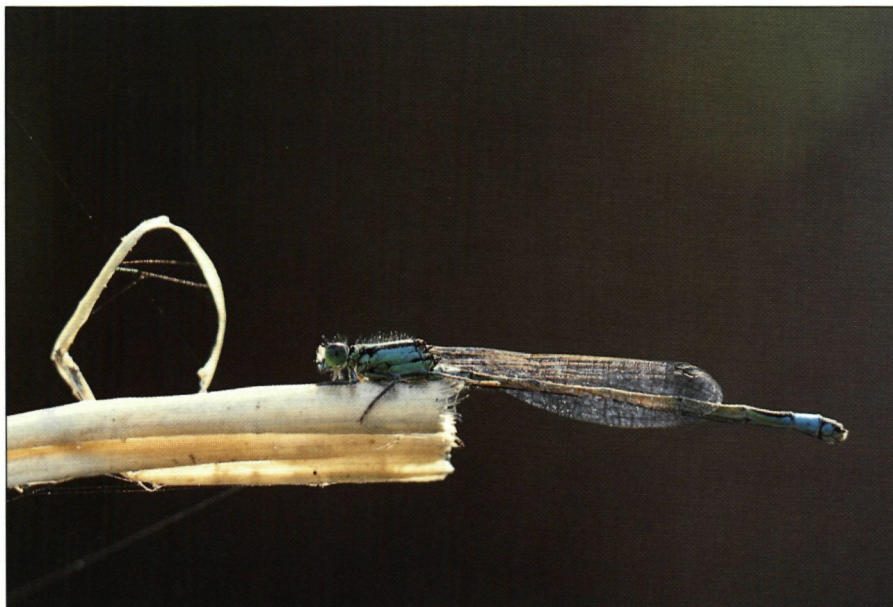
Is dit een droom? Jawel, maar hij is wel degelijk binnen handbereik. Om dit allemaal te realiseren doen we een beroep op uw vrijgevigheid. De uitwerking van dit plan zal immers veel geld kosten. Stort uw bijdrage!

Als de natuur je zorg is, stort dan vandaag nog een bijdrage op rekeningnummer 293-7330068-27 met vermelding: "Plan Krabbescheer". Giften vanaf 1.000 F zijn fiscaal aftrekbaar.

Hartelijk dank!

Wil je lid worden van DE WIELEWAAL, de vereniging voor Natuurbeleving en Natuurstudie, dan stort je tevens 500 F op rekeningnummer 230-0524745-92, De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout (info: tel. 014/41 22 52).

Tekst: Gert Du Cheyne

Waterjuffer

Ludo Goossens (BVNF)

Uw milieu

Ons milieu

Uw initiatief

Onze steun

Generale Bank

Plaatselijke Agentschappen

DE KLINGE

Klingedorp 50
Telefoon: (03) 770 61 38
Directeur: J. Reed

MOERBEKE-WAAS

De Kerchovestraat 24
Telefoon: (091) 46 80 01
Directeur: L. Willaert

EKSAARDE

Dorp 43
Telefoon: (091) 46 82 06
Directeur: K. Waegeman

SINT-GILLIS-WAAS

Kerkstraat 95
Telefoon: (03) 770 00 13
Directeur: L. Daelman

KEMZEKE

Stationsstraat 11
Telefoon: (03) 789 00 36
Directeur: M. Van der Heyden

STEKENE

Dorpsstraat 19
Telefoon: (03) 779 97 51
Directeur: C. Maas

Activiteitenkalender

- b- = begin
-l- = leiding
-e- = einde
-m- = mee te brengen

MEI

1

Antwerpen-Centrum. Vroegochtendwandeling in de Oude Landen te Ekeren -b- Kasteel van Veltwijk, Veltwijcklaan te Ekeren om 5 u. -l- A. Vervoort -e- 9u. -m- laarzen.

Gent. Plantenwerkgroep, streeptocht in hok D3 31 24 Hemelrijk-De Pinte -b- Restaurant De Klosse, Oudenaardsesteenweg Gent-Zwijnaarde om 14u. -l- W. Sierens -e- 17u.

Geraardsbergen. Wandelweekend (1 en 2 mei): rondleiding in de natuurgebieden -l- K. Steenhoudt

Lier. Inventarisatie van de Peulisbossen door werkgroep Botanie -b- 8 u. station Lier, 9 u. kerk Peulis (Putte) -l- A. De Jonghe -e- 17 u. -m- drank, picknick, flora en loep.

Maasland. Vroege vogeltocht: zangposten van de nachtegaal en vroege vogelgeluiden. -b- 5 u. Woutershof, Stamproyerbroek, Molenbeersel -l- M. Stevens -e- 9 u. -m- vogelgids, verrekijker, laarzen.

Midden-Kempen. Daguitstap naar staatsnatuurreservaat De Meinweg. -b- 8 u. markt Balen (eigen vervoer, kostendelend) -l- F. Vreysen -e- 18 u. -m- picknick.

Ninove. Vroegochtendexcursie te Haaltert: vogelzang -b- 5.30 u. kerk van Kerksken -l- H. De Kegel -e- 8.30 u. -m- verrekijker, vogelgids.

Oostende. Vroegmorgenwandeling met vogelobservatie in het Maria-Hendrikapark -b- 6u. parkeerterrein voor Visserijschool J. Bauwens te Oostende -l- M. Verstraete -e- 8u.

Schelde-Leie. Plantenstudie met inventarisatie van een kilometerhok te Everbeek: leren werken met de flora. -b- 14 u. kerk Everbeek-Boven -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- flora, loep en laarzen.

Schelde-Leie. Voorjaarswandeling voor fauna en flora te Lozer -b- 14 u. kerk Lozer -l- W. Latte -e- 17 u.

Stern. Vroegmorgentocht -b- 5 u. kerk Zevergem -l- H. De Bruyker -e- 8 u.

Westkust. Vroegmorgenwandeling: beluisteren van de zang der vogels. -b- 5.30 u. l'Armorial De Panne -l- R. Billiau -e- 8 u.

2

Aalter. Vroegmorgenwandeling: "De zang der vogels" langs het kanaal Gent-Brugge te Aalter-Brug -b- 6 u. kerk van Aalter-Brug, 6.15 u. Weststraat, Aalter-Brug -l- J. Pauwels -e- 10 u.

Antwerpen-Zuid. Voorjaarsflora in de Lessevallei. Inschr. voor 18/04: 03/455 22 12 H. Waeterschoot -b- 8 u. station Oude God te Morsel (autobus) -l- H. Waeterschoot -e- 18.30 u. -m- picknick en drank.

Brugge. Provinciale excursie per boot op de IJzer met haltes aan Knokke-brug en Stuivekenskerke: observatie van broedvogels -b- 7.30 u. hoofdingang station Brugge, 8.30 u. Albert-monument Nieuwpoort (Inschr. bij G. Orbie, max. 80 p -l- G. Orbie -e- 20 u.

Brussel. Voormiddag in het Schulens Broek: aandacht voor planten en vooral vogels. -b- 7 u. metrostation Houba-Brugmann, Brussel, 8 u. kerk van Linkhout -l- P. Herroelen -e- 12 u.

Denderland. Maandelijkse Osbroekwandeling (zangvogels) -b- infobord Blanckaertdreef Aalst om 10u. -l- W. Roggeman -e- 12u.

Denderland. Reservaatwandeling Honegem -b- 13.50 parking Ter Varent Keiberg Lede, 14u. ingang reservaat -l- D. Stemgee -e- 17u.

Land van Waas-Zuid. Studie van de lenteflora in Etbos -b- 13.30 u. stadhuis Sint-Niklaas, 14 u. Etboshoeve, Lokeren -l- J. Francis -e- 16.30 u.

Lier. Wandeling door de reservaten De Steenbeemden en het Zomerklokje -b- 14 u. Badhuis, Emblem, Netebrug op de weg Em-

blem-Kessel (Nijlen) -l- M. Vermeylen -e- 17.30 u. -m- kijker, stevig schoeisel.

Mandelstreke. Provinciale bootuitstap op de IJzer van Nieuwpoort naar Diksmuide. Prijs 220 F. Inschrijven: 051/20 44 89. -b- 7u. Poelenplein Roeselare, 8u. sluizencomplex tegenover restaurant het Vissertje -l- L. Demarez -e- 19u.

Midden-Kempen. Vroegmorgenwandeling in Wielewaal-reservaat Griesbroek te Balen-Olmén: beluisteren ochtendzang -b- 6 u. Hulsen Straalmolen-De Witte Wereld -l- R. Couvens -e- 9 u.

Netevallei. Vroegochtendwandeling in de Netevallei: observeren van onze broedvogels -b- 6 u. Lodijkbrug, Herentalsesteenweg 83, Heist o/d Berg -l- S. Wuyts -e- 10 u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 10 u. Bredase Dijk, Wateringen, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- V. Wijnen -e- 12.15 u.

Oostende. Bootexcursie op de IJzer met twee voettochten rond de kleiputten van Stuivekenskerke en Broekentocht. -b- 8u. sluizencomplex Nieuwpoort -l- G. Orbie -e- 19u.

Schelde-Leie. Lentewandeling in het Kluisbos te Ruken: aandacht voor fauna en flora -b- 9.30 u. parking recreatiedomein Kluisbos, Ruken -l- D. Seigneur -e- 11.30 u.

Schelde-Leie. Voorjaarsbloemen aan de Maarkebeek: bezoek natuurreservaat de Longkuidbosjes -b- 14 u. kerk Etikhove -l- F. De Groote -e- 17 u.

Schelde-Leie. Lentewandeling voor fauna en flora in de Vlaamse Ardennen te Schorisse. -b- 14.30 u. kerk Schorisse -l- J. Vanheeuverswyn -e- 18 u.

Voorkempen. Wandeling in de omgeving van het militair domein te Wuustwezel: studie van de zangvogels -b- 4.40 u. Dienstencentrum, Schoolstraat 44, Schilde, 5 u. afrit snelweg E19 te Brecht (Brecht-Wuustwezel) -l- F. Kerstens -e- 9.30 u. -m- laarzen.

Wulp. Wandeling Prinsenpark en 's Gravendel: observatie watervogels op de vijvers -b- 8 u. hoofdparking Prinsenpark, Retie, 8.15 u. ontvangstpaviljoen Prinsenpark, Retie -l- P. Van Gils -e- 12 u.

3

Scheldeland. Plantenwandeling te Oud-Smetlede -b- 19 u. Café Sparrenhof (baan Wetteren-Smetlede) -l- W. Van Caeneghem -e- 21.30 u.

5

Denderland. Planteninventarisatie te Meldert door plantenwerkgroep Wellemeersen (tel. E. De Tre 053/66 04 32) -b- 18.20u. kerk Meldert -l- H. Ruysseveldt -e- 22u.

Noorderkempen. Zang- en weidevogels in de Maatjes te Kalmthout: cursus Vogelzang 2 -b- 18.30 u. parking Noord -l- H. Jacobs -e- 22.30 u. Info: H. Jacobs 03/667 69 51.

Noorderkempen. Wandeling doorheen het rietlandschap de Maatjes en langs de weilanden van de Wetelse Heide -b- 18.30 u. kerk Nieuwmoer-Dorp -l- H. Jacobs -e- 22 u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

Schelde-Leie. Bezoek aan recent natuurreservaat in de Vlaamse Ardennen: Lentebloemen in Bois Joly te Ronse. -b- 14 u. ingang kerkhof, Hogerluchtstraat, Ronse -l- J. Vanheeuverswyn -e- 17 u.

6

Mechelen. Wateranalyse: methoden, resultaten, gebruik -b- 20u. Ontvoeringsplein 2, 2800 Mechelen -l- A. De Weerd -e- 22.30u.

7

Mandelstreke. Cultuurhappening in de stadshallen van Roeselare met stand van afd. Mandelstreke, tot 9/5/93 -b- -l- afdelingsbestuur

Antwerpen-Zuid. Natuurwandeling met vogel- en plantendeterminatie te Schulensbroek, Groot Asdonk en de Schans -b- 7.30 u. eigen wagens te Morsel, 8.05 u. kerk Linkhout, 8.30 u. aflaatsluis aan de Demer -l- W. Van Spaendonk -e- 12.30 u. -m- laarzen, verrekijker, telescoop, picknick

Antwerpen-Zuid. Natuurwandeling te Schulensbroek, Groot Asdonk en de Schans -b- 13.30 u. kerk Engsbergen (tussen Diest en Tessenderlo) -l- W. Van Spaendonk -e- 17 u. -m- laarzen, verrekijker, telescoop.

Hageland-Demervallei. Vogelobservatie in het Schulens Broek -b- 8 u. abdij Averbode, 8.30 u. aflaatsluis, Linkhout -l- R. De Fraine -e- 12 u.

Kievit. Wandeling aan het Oosteneinde: de Nachtegaal -b- 19 u. brug 4, Beerse -l- L. Berckvens -e- 22.30 u.

Nat. Werkgr. Botanie. Inventarisatie van een kmhok in bosgebied nabij Ellezelles -b- kerk Ellezelles 9u. -l- F. Coudron -e- 17u. -m- flora, loep, picknick, drank.

Netevallei. Diareeks "De vallei van de Grote en Kleine Nete" -b- 20u. Wielewaallokaal, Leopoldlei 81 te 2220 Hallaar -l- L. Meesters -e- 22.30u.

Noord-Limburg. Vergadering-info over de beheerswerken in de Vloeiweiden. -b- 16 u. Wateringhuis, Wateringen, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- A. Mertens -e- 20 u.

Rupelstreek. Avondwandeling in natuurgebied Walenhoek: zang van de nachtegaal -b- 20 u. Natuurcentrum De Paardestal, Boomsestraat 221, Niel -l- G. Buyst -e- 22.30 u.

9

Gent. Congreswandelingen in de Kalmthoutse Heide, georganiseerd door afdeling Noorderkempen. -b- 9 u. Sint Pietersplein -l- D. Danhieux -e- 17 u. -m- picknick.

Gent. Deelname aan congressustappen, Kalmthoutse Heide en Essen. Picknick meebrengen of ter plaatse kopen. -b- Sint-Pietersplein Gent om 8u. -l- D. Danhieux -e- 17u.

Klein-Brabant. Wandeling in Stappersven. -b- 8 u. Staels Borco, Bornem, 9.45 u. College van het Eucharistisch Hart, Rouwmoer 7, Essen -l- K. Grolus -e- 12.45 u.

Klein-Brabant. Congresuitstap: wandeling in Wuustwezelse bossen -b- 14 u. College van het Eucharistisch Hart, Rouwmoer 7, Essen -l- K. Grolus -e- 17.30 u.

Lier. Deelname aan de congreswandelingen (eigen wagens) -b- station Lier 8.30u., College Eucharistisch Hart Rouwmoer 7 Essen om 9.45u. -l- M. Vermeylen -e- 17.30u.

Noorderkempen. Congreswandeling: De Kalmthoutse Heide: voorjaarswandeling doorheen het heidelandschap en langs het Stappersven. -b- 10 u. Verbindingsweg Parking Zuid -l- R. Nelen -e- 12.30 u.

Noorderkempen. Congreswandeling: voorjaarswandeling langs en doorheen het rietlandschap de Maatjes -b- 10 u. kerk Nieuwmoer, Kalmthout -l- F. Broos -e- 12.30 u.

Noorderkempen. Congreswandeling doorheen het privepark Domein "De Belder" (Hemelrijk) -b- 10 u. Kiekenhoeve, Essen -l- F. Van Meel -e- 12.30 u.

Noorderkempen. Congreswandeling: voorjaarswandeling langs- heen het rietlandschap en de weilanden van de Wetelse Heide -b- 14 u. kerk Nieuwmoer Kalmthout -l- H. Lieckens -e- 17 u.

Noorderkempen. Congreswandeling: voorjaarswandeling door de Kalmthoutse Heide en langs de Steertse Heide -b- 14 u. Verbindingsweg Parking Noord -l- H. Jacobs -e- 17 u.

Noorderkempen. Congreswandeling doorheen het privepark "Domein De Belder" (Hemelrijk): aandacht voor de botanische tuin. -b- 14 u. Kiekenhoeve Essen -l- R. Nelen -e- 17 u.

Noorderkempen. Congreswandeling doorheen het heidelandschap en de bossen te Wuustwezel -b- 14 u. kerk Wuustwezel -l- J. Pinseel -e- 17.30 u.

12

Denderland. Planteninventarisatie te Denderleeuw door plantenwerksgroep Wellemeersen (tel. E. De Tre 053/66 04 32) -b- 18.20u.

Denderleeuw kerk, 18.30u. Wellemeersen -l- H. Ruysseveldt -e- 22u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

14

Mandelstreek. Bezoek aan de tuinen van Dupont te Hoogdele -b- 19u. Polenplein Roeselare, 19.30u. Roeselarestraat 95 Hoogdele -l- P. Ingelaere -e- 22u.

15

Denderland. Uitstap naar Calestienne en de vallei van de Molignee -b- 8.30u. abdij van Maredsous -l- R. Sienaert -e- 18u.

Fruitstreek. Vogelgeluiden stap voor stap (deel 3) -b- 5 u. kerk Veulen, deelgemeente Heers -l- Y. Princen -e- 8 u. -m- laarzen, geen honden.

Lier. Vroegmorgentocht omgeving Lodijk en Herenbossen (eigen wagens) -b- Lier station om 5.45u., Lodijk (Heist o/d Berg) om 6u. -l- E. Voorspoels -e- 11u.

Lier. Werkgroep botanie inventariseert te Meerhout -b- Lier station 8.15u., Meerhout kerk om 9u. -l- A. De Jonghe -e- 17u. -m- flora, loep, picknick, drank.

Mechelen. Nachtegalentocht -b- 19.30u. station NMBS Mechelen -l- R. Vansteenkiste -e- 22.30u.

Meetjesland. Vroegmorgenwandeling aan het Isabellakanaal ten noorden van Boekhoute: zang van riet- en bosvogels. -b- 5 u. markt Eeklo, 5.30 u. Maagd van Gent te Watervliet -l- E. Colpaert -e- 8.30 u.

Merelbeke-Melle. Herkennen van vogelzang in omgeving "De Bueren" -b- 6u. station van Wetteren Kwatrecht, Brusselse steenweg. -l- G. De Meulemeester -e- 10u.

Schelde-Leie. Plantenstudie met inventarisatie van een km-hok te Woutergem. -b- 14 u. kerk Woutergem -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- flora, loep en laarzen.

'sHeerenbosch. Officiële opening van het Vogelopvangcentrum van Wielewaal 'sHeerenbosch. Toespraken Minister De Batselier e.a. -b- 10u. VOC Boecksheide 51 Malderen -l- M. Van de Voorde -e- 12u.

16

Aalter. Vroegmorgenwandeling: de zang der vogels -b- 6 u. Hoeve Drongengood, Drongengoodweg, 9. Knesselare -l- J. Pauwels -e- 9.30 u.

Antwerpen-Zuid. Wandeltocht in het natuurgebied De Pannenhoeft bij Zundert -b- 8.30 u. station Oude God, Morsel -l- L. Van Schoor -e- 18 u. -m- verrekijker, picknick, drank, wandelschoenen.

Brechtse Heide. Bezoek aan Crabbelschhof te Pulderbos o.l.v. de boswachter: aandacht voor voorjaarsbloei en zangvogels. -b- 8 u. Dienstencentrum, Schoolstr., Schilde, 8.10 u. Toverfluit, Kapellei, St. Antonius-Halle, 8.30 u. -l- F. Kerstens -e- 12 u.

Gent. Bustocht naar het meer van Virelles en de vallei van de Viroin. -b- Sint-Pietersplein Gent om 7.30u. -l- E. Van Renterghem -e- 18u. -m- picknick.

Geraardsbergen. Reservaatswandeling in Rietbeemd: fauna en flora -b- 8 u. sanatorium Overboelare -l- G. Merlevede -e- 12 u.

Geraardsbergen. Observatie van vogels in Trimpontbos en omgeving -b- 5 u. kerk Everbeek-Boven (Brakel) -l- J. Bracquené -e- 8.30 u.

Groot-Beveren. Historische rondleiding landcommanderij Aldenbiesen met landschapswandeling in de namiddag. -b- 9 u. markt Beveren, 10.30 u. Landcommanderij Aldenbiesen, Kasteelstraat 6, Bilzen-Rijkhoven -l- C. De Buyzer -e- 17 u. -m- picknick, vooraf inschrijven 03/775 34 18

Hageland-Demervallei. Vogelobservatie in het Webbekoms Broek -b- 7.45 u. abdij Averbode, 8 u. parking Euroshoe Diest -l- R. De Fraine -e- 12 u.

Klein-Brabant. Fietstocht langsheen de Klein-Brabantse reservaten. -b- 9 u. -l- K. Grolus -e- 17 u.

Land van Waas-Zuid. Daknamse Meersen te Lokeren (Daknam): bezoek reservaat: fauna en flora -b- 13.30 u. stadhuis Sint-Niklaas, 14 u. kerk Daknam -I- A. Van Peteghem -e- 16.30 u.

Mandelstreke. Vroegmorgenwandeling: herkennen van vogelgeluiden. -b- 4.30 u. parking Kasteel van Wijnendale, Oostende-steenweg, Torhout -I- P. Desmet -e- 8 u.

Mandelstreke. Studie: flora in de kleiputten. -b- 9.30 u. ingang steenbakkerij Hostyn, Moorseelesteenweg, Rumbeke -I- H. Tilleman -e- 12 u.

Midden-Kempen. Lentewandeling door het Scheepsveld te Balen -b- 7.30u. Taverne Bleukenshoeve (weg Balen-Olmén) -I- R. Convens -e- 11.30u.

Midden-Limburg. Maandelijkse wandeling op de Platwijers: Natuureducatie; waarnemen van vogels en bloemen -b- 9 u. Paalsteen, einde Paalsteenstraat, Hasselt -I- M. Lodewijckx -e- 12 u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie: observeren karekiet, winterkoning en diverse watervogels -b- 8 u. Wateringhuis, 8.30 u. De Liskes en de Pastoorsweyer, Lommel-Kolonie -I- V. Wijnen -e- 12.30 u.

Schelde-Leie. Natuurwandeling in de Leievallei -b- 14 u. Kapel O.L.Vrouw ten Dale, Kapelhoek, Zulte -I- W. Packet -e- 17 u.

Westland. Observatie vroegmorgenzangers. -b- 4.45 u. parking Palingbeek, Palingbeekstraat 18, Zillebeke -I- J. Carpentier -e- 9 u.

Wulp. Plantenwandeling omgeving Werkendam en langs kanaal Schoten-Dessel. -b- 9 u. Steenweg op Ravels te Oud-Turnhout (hoek met Werkendam), 9.15 u. Kanaaldijk -I- L. Adriaenssens -e- 12 u.

Zwalmvallei. Vroegmorgentocht (vogelzang) en aansluitend kennismaking met het Belgisch ringwerk, bezoek aan ringer. -b- 5 u. kerk Sint-Goriks-Oudenhove (mogelijkheid tot ontbijt: inschr. bij G. Eeckhout 091/60 36 74 -I- F. De Waele -e- 9 u.

18

Schelde-Leie. Natuurwandeling voora fauna en flora te Lozer -b- 15 u. kerk van Lozer -I- W. Latte -e- 17.30 u. -m- laarzen.

19

Denderland. Planteninventarisatie te Mespelare door plantenwerkgroep Wellemeersen (tel. E. De Tre 053/66 04 32) -b- 18.20u. kerk Mespelare -I- H. Ruysseveldt -e- 22u.

Noorderkempen. Wandeling doorheen de gebieden grenzend aan het anti-tankkanaal te Brasschaat. -b- 18.30 u. parking kerk Maria-Ter-Heide -I- W. De Bock -e- 22 u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -I- H. Vaesen -e- 16.30 u.

Voorkempen. Vormingscursus: Leren determineren van planten met behulp van een goede flora. Zowel voor beginners als gevorderden -b- 19 u. Heemhuis Scilla, A. Van de Sandelaan 4, Schilde -I- H. Lembrechts -e- 22 u.

20

Scheldeland. 20-23 mei: vierdaagse natuurreis Argonne. Verblijf in Gîte. Prijs 4900 F. pp. (alles inbegrepen) Info: 091/69 94 13 -b- eigen wagens -I- R. Clinckspoor

'sHeerenbosch. Natuurweekend tot 23/5 in de Ardennen (Houffalize). Vooraf inschrijven 052/33 39 75 -I- D. Mertens

Westland. Weekend van 20-23 mei in de Argonne. Info: J. Carpentier 057/21 72 25 -I- J. Carpentier

Zwalmvallei. 20-23 mei: voorjaarsweekend in de Argonne. Inschr. 1100 F op 393-0117702-33 WA Zwalmvallei, Wurmendries, Zottegem -b- eigen wagens -I- K. Van den Berge

21

Maasland. Natuurexploratie in de vallei van de Our met eigen wagens -b- 8u. markt Maasmechelen -I- M. Stevens -e- 17u. -m- picknick, laarzen, kijker.

Noord-Limburg. 21-23 mei: driedaagse uitstap in de Ardennen: observeren van prooivogels -b- 10.30 u. Virton, 11 u. De Gaume, Etche-Buzenol, Virton -I- A. Mertens

Schelde-Leie. Natuurwandeling in de Voerstreek: plantenstudie en vogelobservatie in veld, bos en beekdalen. -b- 9 u. jeugdherberg St.-Maartens-Voeren -I- K. De Waele -e- 17 u.

22

Geraardsbergen. Uilen- en nachtegalentocht in en rond "De Rietbeemd" te Geraardsbergen -b- Sanatorium, Hoge Buizemont Geraardsbergen om 20.30u. -I- G. Merlevede -e- 24u.

Lier. Op zoek naar wespiedief en ortolaan in natuurreservaat Hageven te Neerpelt (eigen wagens) -b- Lier station 7u., Hageven 8u. -I- W. Goyvaerts -e- 17u.

Schelde-Leie. Natuurwandeling in de Voerstreek: plantenstudie en vogelobservatie in veld, bos en beekdalen. -b- 9 u. jeugdherberg Sint-Maartens-Voeren -I- K. De Waele -e- 17 u.

23

Antwerpen-Zuid. Vogel- en plantentocht in 't Hof van Boutersem -b- 8.15 u. station Oude God te Mortsel -I- T. Wuyts -e- 12 u. -m- waterdicht schoeisel, kijker, vogel- en plantengids.

Gent. Namiddagwandeling in het Neigembos te Ninove ter nagedachtenis van Jan Van den Haute. -b- Sint-Pietersplein Gent om 13.45u., kapel van Bevingen te Neigem-Ninove om 14.30u. -I- W. Sierens -e- 17u.

Geraardsbergen. Bezoek aan de steengroeven van Lessen "Flora van een microbiotoop" -b- café Astoria op de baan Geraardsbergen-Lessen om 14u. -I- W. Boonen -e- 17.30u.

Groot-Beveren. Dauwtocht: beluisteren en leren herkennen van vogelzang. -b- 5.45 u. Hof ter Saksen, ingang Hoevekant, Haasdonkse Baan 101, Beveren -I- L. Kearsley -e- 8.15 u. -m- verrekijker.

Land van Waas-Noord. Wandeling in de stropersbossen te Kemzeke: studie van de ochtendzang van vogels en inventarisatie van de zangposten. -b- 4.30 u. kerk wijk "Het Kalf" te Sint-Gissis-Waas -I- M. Van Puymbroeck -e- 8.30 u.

Land van Waas Zuid. Bezoek aan reservaat Daknamse Meersen: fauna en flora -b- 13.30 u. stadhuis Sint-Niklaas, 14 u. kerk Daknam -I- A. Van Peteghem -e- 16.30 u.

Lier. Familiewandeling Anderstadvijvers en Neteboorden -b- 13.45u. station Lier, 14u. parking Anderstad melkerij (langs het Netekanaal) -I- J. Goossens -e- 17u. -m- stevig schoeisel, kijker.

Moervaart-Zuidlede. Vogels in het heidebos van Moerbeke-Waas -b- 5 u. station Moerbeke-Waas, 5.15 u. Oud Boswachtershuis, Keizershoek 28, Moerbeke-Waas -I- B. Van Hooste -e- 7.45 u.

Rupelstreek. Voormiddagwandeling in het Meerdaalwoud. -b- 7.15u. Staels Borco Bornem, 8 u. Delhaize Reet en Peleman Puurs, 8.15 u., Brouwerij Moortgat(A12) 9.15u. -I- E. De Keersmaecker -e- 12 u.

Rupelstreek. Natuurwandeling in de Dijlevaai -b- 13.30 u. kerk Neerijse -I- E. De Keersmaecker -e- 16 u.

Schelde-Leie. Inventarisatie, vangtechnieken en determinatie van spinnen in het Ingelbos -b- 14 u. Hootond Molen, Ronse-Kluisbergen, Zandstraat 3, Kwaremont -I- B. Goethals -e- 17 u. -m- laarzen, regenkledij, loep, potjes, determinatiewerken.

Schelde-Leie. Natuurwandeling in de Voerstreek: plantenstudie en vogelobservatie in veld, bos en beekdalen -b- 9 u. jeugdherberg Sint-Maartens-Voeren -I- K. De Waele -e- 17 u.

Turnhout. Uitstap Zammelsbroek. -b- 9 u. kerk Zammel (Geel) -I- J. Appels -e- 12 u.

Westkust. Broedvogels in het Molsbroek en Buggenhoutbos -b- 8.30 u. markt Veurne, 9.45 u. Molsbroek -I- G. Warreyn -e- 17.45 u. -m- picknick.

26

Denderland. Planteninventarisatie door plantenwerkgroep Wellemeersen (tel. E. De Tre 053/ 66 04 32) -b- 18.20u. kerk Meldert -I- H. Ruysseveldt -e- 22u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -I- H. Vaesen -e- 16.30 u.

Land van Waas-Noord. 28-30 mei: natuurweekend in de streek van Geraardsbergen: studie van de landschapstypes, fauna en flora. -b- info: F. Saman 03/772 21 41 -l- F. Saman

Mandelstreke. Avondexcursie in de Broeken van Merkem -b- Polenplein Roeselare 19u., Merkem om 19.30u. -l- L. Demarez -e- 22u.

Zuid-West-Brabant. 28-30/5 weekend i.d. Argonne -l- J. Boone

29

Klein-Brabant. Natuurwandeling langs de Schelgedijken in het kader van het Palingfestival. -b- 15 u. Mariekerke, kerkberm -l- A. Peeters -e- 18 u.

Merelbeke-Melle. Kampeerweekend in de Argonne (Fr). Inlichtingen en inschrijvingen, tel. 091/30.46.46 -b- Weekend duurt van 29/5 tot 31/5 -l- G. De Meulemeester

Nat. Werkgr. Botanie. Inventarisatie van kmhok benedenloop Zwarte Beek + zandsteenheuvel + hooiweiden -b- Diest station 9u. -l- L. Allemeersch -e- 17u. -m- flora, loep, drank, picknick.

Noorderkempen. Planteninventarisatie in de gemeentelijke bossen "De Wildertse Duintjes" -b- 8.45 u. kerk Wildert (Essen), 9 u. Wildertse Duintjes -l- J. Pinseel -e- 12 u.

Turnhout. Bustocht naar De Eifel -b- 6.50 u. parking Warande, Turnhout -l- R. Vermeyen -e- 20.30 u.

30

Denderland. Werkgroep botanie: inventarisatie kmhok D3 46 32 Impe -b- 8.30u. stedelijk kerkhof Aalst, 8.45u. Impe -l- P. Van den Bremt -e- 12u.

Geraardsbergen. Vroegochtendwandeling Raspaillebos (thema: vogelzang) -b- Café Uitkijktoren Bosberg om 5.30u. -l- L. Van der Trappen -e- 9u.

Hageland-Demervallei. Wandeling in de Demervallei -b- 7.30 u. Station Testelt -l- M. Janssen -e- 11.30 u.

Klein-Brabant. Dag van het Park: geleide wandelingen langs het natuurleerpad Breeven -b- 14 u. Barelhoeve, Barelstraat 187, Bornem, 3 groepen olv 3 gidsen -e- 17 u.

Meetjesland. Vroegmorgenwandeling aan de noordoijk te Boekhout: zang van rietvogels. -b- 5 u. markt Eeklo, 5.30 u. Noordoijk te Boekhout -l- E. Colpaert -e- 8.30 u.

Midden-Limburg. Lentewandeling in vijfvergebied: bloemen en vogelstudie in Kolberg. -b- 9 u. Massinweg, kanaalbrug Stokrooie-Kuringen -l- R. Jacobs -e- 12 u. -m- laarzen of stevig schoeisel.

Rupelstreek. Dag Van Het Park 1993: natuurhistorische wandeling langs Rupel- en Schelgedijken in de gemeente Schelle. -b- 13.30 u. kerkplein Sint Petrus en Pauluskerk te Schelle -l- E. De Keersmaecker en M. Verlinden -e- 16 u.

31

Klein-Brabant. In het kader van het Palingfestival geleide wandeling langs de Schelgedijken. -b- 14 u. kerkberm Mariekerke -l- A. Peeters en P. Mees -e- 17 u.

Lier. Familiewandeling Hooionkse beemden en Zoersel bos -b- 13.30u. Lier station, 14u. Boshuisje, Boshuisweg 1 Zoersel -l- Y. Peeters -e- 17.30u. -m- Laarzen en verrekijker.

Noorderkempen. Wandeling doorheen domein Cogels en langs de Grote en Kleine Meer -b- 13 u. kerk Essen-hoek, 13.15 u. parking Cogels -l- R. Nelen -e- 17.15 u.

JUNI

1

Gent. Plantenwerkgroep: streeptocht in hok D2 18 22, de Molenbrug te Lovendegem -b- 18.30u. nieuwe Bierstalbrug, Drogenessesteenweg, Lovendegem -l- W. Sierens -e- 21.30u.

Denderland. Planteninventarisatie door plantenwerkgroep Wellemeers (tel. E. De Tre 053/66 04 32) -b- Denderleeuw kerk om 18.20u., Wellemeers 18.30u. -l- H. Ruysseveldt -e- 22u.

Midden-Kempen. Avondwandeling in "De Most" te Balen -b- 19u. café Kokpit (Balen Keiheuvel), 19.15u. De Most -l- M. Van Buggenhout -e- 22.30u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

Schelde-Leie. Natuurwandeling voor fauna en flora te Etikhove. -b- 14 u. kerk Etikhove -l- J. Papegnies -e- 16.30 u.

4

Mandelstreke. Avondwandeling in de "Palingbeek" -b- Polenplein Roeselare om 19u., parking Palingbeek Zillebeke om 19.45u. -l- Ph. Deprez -e- 22.15u.

5

Groot-Beveren. Planteninventarisatie: leren determineren aan de hand van een flora. -b- 13.30 u. kerk Melsele, 14 u. hoek Hazopweg en Land van Waaslaan, groene zone ten zuiden van Hazopweg -l- P. Van Biesen -e- 16.30 u. -m- flora, loep

Netevallei. Bespreking van een plantenfamilie a.h.v. levend materiaal, foto's en tekeningen -b- 20u. Wielewaallokaal, Leopoldlei 81 te 2220 Hallaar -l- R. Vertommen -e- 22u.

Schelde-Leie. Plantenstudie met inventarisatie van kmhok te Zingem: leren werken met de flora. -b- 14 u. kerk Zingem -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- flora, loep en laarzen.

Wulp. Uitstap naar Nederlands Limburg: mergelgroeve 't Rooth (voormiddag), het Gerendal (namiddag): kalkflora en fossielen -b- 7.15 u. parking gemeentehuis Oud-Turnhout (eigen wagens) -l- L. Cuylaerts

6

Antwerpen-Centrum. Met eigen wagens naar de Vlaamse Ardennen in de omgeving van de Kluisberg. -b- Antwerpen Noordse Kerk, Grote Tunnelplaats om 9u. -l- N. De Smet -e- 17u.

Brechtse Heide. Busuitstap naar de Geulvallei: kalkminnende flora en speciaal orchideeën. -b- 7.30 u. Toverfluit, Kapellei, Sint-Antonius-Halle -l- H. Lembrechts -e- 19 u.

Denderland. Maandelijkse Osbroekwandeling, thema: natuurontwikkeling -b- 10u. infobord Burg. Blanckaertdreef Aalst -l- B. Backaert -e- 12u.

Geraardsbergen. Bezoek aan de steengroeven van Lessen, geologie van de steengroeven -b- café Astoria langs de baan Geraardsbergen-Lessen om 14u. -l- W. Boonen -e- 17.30u.

Groot-Beveren. Dauwtocht: beluisteren en leren herkennen van vogelzang. -b- 5.30 u. Hof ter Saksen, ingang Hoevekan, Haasdonkse Baan 101, Beveren -l- L. Kearsley -e- 8 u. -m- verrekijker.

Hageland-Demervallei. Tweemaandelijkse Wielewaalwandeling -b- 14u. abdij Averbode -e- 17u. -l- J. Van Damme

Kievit. Uitstap naar de heidestrecken rond Brasschaat. -b- 8.15 u. kerk Beerse-centrum, 9 u. Brechtse Heide -l- M. Schuermans -e- 13 u.

Land van Waas-Zuid. Vroegochtendwandeling Kruikebeke-Bazel: studie van zangvogels -b- 5.30 u. stadhuis Sint-Niklaas, 6 u. Kasteel van Bazel -l- F. Daniels -e- 9.30 u.

Lier. Werkgroep botanie inventariseert kmhok met de Boeksbeemden te Hallaar -b- station Lier 8.30u., Hallaar kerk om 9u. -l- A. De Jonghe -e- 17u. -m- Flora, loep, drank, picknick.

Mandelstreke. Studie flora op oude spoorwegbermen. -b- 14.30 u. spoorwegberm Roeselare-leper, Kleine Weg, Roeselare -l- D. Verhack -e- 17.30 u.

Mechelen. Moerassen van Harchies, bustocht -b- 7.30u. station NMBS Mechelen -l- B. Callebaut -e- 18u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 10 u. Bredase Dijk, Wateringen, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- V. Wijnen -e- 12.15 u.

Noorderkempen. Fietstocht langsheen de krek en schorren van Oester- en Philipsdam. -b- 8 u. kerk Essen O.L.Vrouw -l- H. Lieckens -e- 18 u.

Schelde-Leie. Fauna en flora in ruilverkavelingsgebied Wannegem-Lede. -b- 14.30 u. kerk Wannegem-Lede -l- J. Deserano -e- 18 u.

Schelde-Leie. Lentewandeling in het Kluisbos te Ruien: fauna en flora. -b- 9.30 u. parking recreatiedomein Kluisbos, Ruien. -l- D. Seigneur -e- 11.30 u.

Schelde-Leie. Studietoestocht naar de bossen van het West-Vlaams Heuvelland -b- 8 u. kerk Kruishoutem -l- L. Kinds -e- 18 u.

Scheldeland. Orchideeëntocht naar Nismes (daguitstap met eigen wagens) -b- 7 u. markt Wetteren, 7.15 u. kerk Serskamp -l- G. De Boeck -e- 18 u.

'sHeerenbosch. Voorm. bezoek aan natuurtuin A.Cools (Geel), namidd. geleid bezoek aan reservaat "De Maat" (Mol) -b- 8.30u. Kerkplein Buggenhout-Opdorp, 10u. Houterveld 5 Geel -l- M.Aerts -e- 17u.

Turnhout. Uitstap naar Weelde Statie: rijke kalkflora op oude bedding vroeger goederenstation. -b- 14 u. Oud Station Weelde (Steenweg op Merksplas) -l- G. Loos -e- 17 u.

Westland. Dag van de IJzer: met trein naar Komen, te voet terug: aandacht voor vogels, insecten, flora -b- 8.15 u. station Ieper -l- R. Claeys -e- 16 u.

Zwalmvallei. Dagtocht streek van Viroin: kalkgraslanden en buxussen. -b- 6.30 u. markt Zottegem -l- D. Maddelein -e- 17 u.

9

Denderland. Planteninventarisatie te Mespelare door plantenwerkgroep Wellemeersen (tel. E.De Tre 053/66 04 32) -b- 18.20u. kerk Mespelare -l- H.Ruyseveldt -e- 24u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

Voorkempen. Vormingscursus voor beginners en gevorderden: determineren van planten met behulp van een flora. -b- 19 u. Heemhuis Scilla, A. Van de Sandelaan 4, Schilde -l- H. Lembrechts -e- 22 u. -m- planten, flora en loep.

11

Arendonk. Geleide wandeling Staatsbos Hoge Vijvers te Arendonk: nachtzwaluw en rugstreeppad -b- 20.30 u. kanaaldijk Onder d'Eike, nabij Brug 5 (baan Arendonk-Eindhoven) -l- E. Feyen -e- 23 u.

Mandelstreek. Bezoek aan de tuinen van Claerhout te Oedelem -b- Polenplein Roeselare om 19u., Berendonkstraat 15 Oedelem om 19.45u. -l- A.Lagrou -e- 22u.

Westland. Avondwandeling te Ploegsteert: woudaapje, waterral, blauwborst -b- 19 u. onthaalcentrum steenbakkerij, Touquetstraat 228, Ploegsteert Kleiputten -l- J. Carpentier -e- 21.30 u.

12

Antwerpen-Zuid. Vloeiweiden en watering te Lommel-Kolonie -b- 8 u. station Oude God te Morsel -l- L. Van Schoor -e- 16 u. -m- picknick, laarzen bij regenweer.

Fruitstreek. Controle nestkasten uilen in kader van jaarlijkse inventarisatie van steenuilen en kerkuilen in het gebied. -b- 14 u. kerk Bevingen -l- A. Van Marsenille -e- 17 u. -m- geen honden.

Nat. Werkgr. Botanie. Inventarisatie van KMHok met polders en laaggelegen weiden te Middelkerke -b- Middelkerke kerk 9u. -l- J.Broidioi -e- 17u. -m- flora, loep, drank, picknick.

'sHeerenbosch. Maai-beheer in reservaat "Wiestermeersch" -b- 8.30u. ingang reservaat, Kloosterstr. Wieze -l- P.Meert -e- 12u.

13

Aalter. Plantenwandeling in de Zwinbosjes te Knokke -b- 14 u. garage Lambrecht Knesselare, 14.30 u. parking Het Zwin, Knokke -l- M. Van Moerkerke -e- 17 u.

Brugge. Bustocht naar Harchies -b- Station Brugge 7.30u., natuurreservaat Harchies 9u. -l- G.Orbie -e- 20u. -m- vogelobservatiemateriaal, excursiekledij en picknick.

Denderland. Werkgroep botanie: streepochtinventarisatie Galmaarden Sint-Paulus -b- 8.30u. stedelijk kerkhof Aalst -l- P.Van den Bremt -e- 12u.

Gent. Namiddagwandeling in de Scheldevallei te Merelbeke olv plaatselijke gids P.Martens -b- kerk Merelbeke centrum 13.45u., Sint-Elooijskapel Merelbeke om 14u. -l- E.Van Renterghem -e- 17u.

Geraardsbergen. Uitstap naar de moerassen van Harchies (rietvogels) -b- Vesten Geraardsbergen om 7.30u., ingang reservaat te Harchies om 8u. -l- G.Merlevede -e- 12u.

Hageland-Demervallei. Grassen- en plantenwandeling te Testelt. -b- 9 u. station Testelt -l- G. Nijs -e- 12 u.

Mandelstreek. Wandeling in natuurreservaat "De Mandelhoek" -b- ingang reservaat, Waterweg Ingelmunster om 9.30u. -l- P.Ingelaere -e- 12u.

Mandelstreek. Kruidenwandeling met determinatie van kruiden in de natuur. -b- 14.30 u. Bruanebrug, Mandellaan, Roeselare -l- G. Hoornaert -e- 17.30 u.

Midden-Kempen. Planten en insecten van het reservaat Weelde-Statie -b- Kanaalbrug Mol-Donk (parking NZM) om 13u., reservaat Weelde-Statie om 14u. -l- G.Loos -e- 16.30u.

Noord-Limburg. Flora en fauna en info over beheerswerken in het Stamprooiersbroek -b- 8 u. marktplein, Eksel, 9 u. Stamprooiersbroek, Molenbeersel -l- P. Alaerts -e- 12.30 u.

Oostende. Busexcursie naar de Kempen -b- 7u. parkeerterrein J.Bauwensschool, Mercatorlaan Oostende -l- F.Devos -e- 20u.

Rupelstreek. Natuurwandeling in het provinciaal recreatiedomein De Schorre te Boom. -b- 8.30 u. Peleman Puurs, 8.30 u. kerk H.Familie, Schelle, 9 u. parking De Schorre, Kapelstraat, Boom -l- E. De Keersmaecker -e- 12 u.

Schelde-Leie. Natuurwandeling naar hooilandreservaat Langemeersen -b- 14u. kerk Petegem/ Schelde -l- P.Cardon -e- 17 u.

Turnhout. Fietstocht Zuiden van Turnhout. -b- 14 u. sporthal Stadspark Turnhout -l- G. Luyts -e- 17 u.

14

Scheldeland. Plantenwandeling naar de "Oude Schelde" te Wetteren. -b- 19 u. voetgangersbrug Schelde te Wetteren -l- W. Van Caeneghem -e- 21.30 u.

16

Denderland. Planteninventarisatie te Meldert door plantenwerkgroep Wellemeersen (tel. E.De Tre 053/ 66 04 32) -b- kerk Meldert 18.20u. -l- H.Ruyseveldt -e- 22u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

17

Gent. Plantenwerkgroep: streepocht in hok D3 11 31, de Campagne te Drongen -b- De Campagne, Gijzelstraat, Gent-Drongen -l- W.Sierens -e- 21.30u.

Schelde-Leie. Natuurwandeling voor fauna en flora in de Scheldevallei -b- 15 u. Scheldebrug te Eke -l- W. Latte -e- 17.30 u.

18

Noord-Limburg. Observeren nachtzwaluw. -b- 21 u. parking De Trapkes, 22 u. Het Pijnven, Eksel-Lommel -l- A. Geuens -e- 23 u.

Westland. Observatie watervogels -b- 19 u. hoofdingang spaarbekken, blankaart, Ieperstraat 56, Woumen -l- H. Schaut -e- 22 u.

19

Geraardsbergen. Kruidenavond olv een kruidenkenner -b- Koetsenhuis, abdij Geraardsbergen om 20u. -l- -e- 23u.

Schelde-Leie. Plantenstudie met inventarisatie van kmhok te Wannegem: leren werken met de flora. -b- 14 u. kerk Wannegem -l- K. De Waele -e- 17 u. -m- flora, loep en laarzen.

20

Antwerpen-Zuid. Bezoek Baksteenmuseum Frateur en wandeling in Nielse putten -b- 9 u. station Oude God, Mortsel -l- H. De Ceulaer -e- 17 u. -m- kijker, loep, laarzen, picknick.

Denderland. Planten en vogels in Zeeland -b- 9u. aan parking Grevelingendam -l- R.Sienaert -e- 17u.

Lier. Werkgroep botanie inventariseert kmhok C5 35 11: Tweede beek en omgeving te Vorselaar -b- Lier station 8.30u., Vorselaar kerk 9u. -l- A.De Jonghe -e- 17.30u. -m- flora, loep, drank, picknick.

Mechelen. Wandeling in het domein Terlinden -b- Station NMBS Mechelen 8.45u., kerk van Scharlaken 9u. -l- R.Vansteenkiste -e- 12.30u.

Meetjesland. Plantentocht in de omgeving van het Aalstgoed te Eeklo. -b- 13.30 u. markt Eeklo, 13.45 u.Aalstgoed Eeklo (overgang met expresweg) -l- J. Van Woutergem -e- 17 u.

Midden-Limburg. Maandelijks natuurwandeling in het Natuurreservaat Platwijers. -b- 9 u. Paalsteen, einde Paalsteenstraat, Haselt -l- E. Schorpion -e- 12 u. -m- kijker en stevig schoeisel.

Moervaart-Zuidlede. Excursie naar de Daknamse Meersen. -b- 14.15 u. kerk Daknam (Lokeren) -l- A. Van Peteghem -e- 17.15 u.

Netevallei. Boswandeling in de Avereften -b- 14.30u. grote parking wandelbos de Avereften, Boonmarkt te Hallaar -l- C.Segaert -e- 17u.

Netevallei. Bezoek aan bijtuin te Schilde -b- station Heist op den Berg om 13u., ingang bijtuin om 14u. -l- C.Segaert -e- 16u.

Noorderkempen. Wandeling doorheen de Dommelvallei en de Vloeiweiden. -b- 6.30 u. kerk O.L.Vrouw Essen, 9 u. kerk Eksel -l- H. Lieckens -e- 16.30 u.

Schelde-Leie. Natuurwandeling met bezoek reservaat "De Putten" te Melsen -b- 14 u. kerk Melsen -l- J. Vanheeuverswyn -e- 17 u.

Turnhout. Insectentocht op de Cartierheide. -b- 8.30 u. parking Warande, Warandestraat, Turnhout -l- J. Appels -e- 17 u.

Zwalmvallei. Bezoek reservaat "De Rietbeemd": hooilandcomplex -b- 14 u. kerk Overboelare -l- G. Merlevede -e- 17 u.

22

Denderland. Werkgroep botanie: inventarisatie kmhok D3 46 33 Vlierzele-Papegem -b- 18.30u. stedelijk kerkhof Aalst -l- P.Van den Bremt -e- 22u.

Schelde-Leie. Boswandeling: vogels en planten in het Kluisbos. -b- 14 u. parking aan de uitkijktoren in 't Kluisbos te Kluisbergen -l- N. Desmet -e- 16.30 u.

23

Denderland. Planteninventarisatie te Denderleeuw door plantenwerkgroep Wellemeersen (tel. E.De Tre 053/ 66 04 32) -b- 18.20u. kerk Denderleeuw, 18.30u. Wellemeersen Denderleeuw -l- H.Ruyssveldt -e- 22u.

Noorderkempen. Nachtwandeling in de Kalmthoutse Heide: de nachtzwaluw -b- 21 u. parking Putse Stwg -l- R. Nelen -e- 24 u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

Voorkempen. Vormingscursus voor beginners en gevorderden: determineren met behulp van een flora. -b- 19 u. heemhuis Scilla, A. Van de Sandelaan 4, Schilde -l- H. Lembrechts -e- 22 u.

25

Midden-Kempen. Nachtzwaluwentocht in het Pijnven te Eksel -b- kerk Mol-Wezel om 20u., Pijnven Eksel om 20.30u. -l- J.Henderickx -e- 22.30u.

26

Brechtse Heide. Avondwandeling op zoek naar de nachtzwaluw in Hoge Mierde. -b- 19.45 u. dienstencentrum, Schoolstraat 44, Schilde, 20 u.gemeenteplein Westmalle -l- M. Wens -e- 24 u.

Geraardsbergen. Streekwandeling te Nieuwenhove -b- 19u. kerk Nieuwenhove -l- D. De Cooman -e- 22u.

Midden-Kempen. Libellentocht in Wielewaalreservaat "Het Griesbroek" te Balen-Olmen, namiddag inventarisatie in het Schepsveld te Balen -b- Hulsen-Straalmolen om 9u., namiddagtocht om 13.30u. -l- M.Van Mierlo -e- 16.30u.

Nat. Werkgr. Botanie. Inventarisatie van kmhok rondom middenloop van de Bosbeek (zure bossen, drassige weiden en heide) -b- Opoeteren kerk 9u. -l- C.De Caluwé -e- 17u. -m- flora, loep, drank, picknick.

Schelde-Leie. Inventarisatie, vangtechnieken en determinatie van spinnen in het Ingelbos. -b- 10 u. Hootond Molen, Ronse-Kluisbergen, Zandstraat 3, Kwaremont -l- B. Goethals -e- 17 u. -m- laarzen, regenkledij, potjes en determinatiewerken voor spinnen

'sHeerenbosch. Cursus "Natuurtuinen zelf ontwerpen en aanleggen". Tuinbezoek aan ecol. siertuin te Buggenhout. Inschr. 052/33 02 42 -b- 14u. Bosstraat Buggenhout -l- M.Aerts -e- 17u.

27

Antwerpen-Centrum. Fietstocht door Zeeuws-Vlaanderen langs kleurrijke dijken en polders -b- Antwerpen, Noorse Kerk, Grote Tunnelplaats om 8u. -l- R.Huysmans -e- 17u.

Brugge. Dagexcursie met eigen wagens naar de heide te Brecht (libellen) -b- station Brugge, hoofdingang om 8u., natuurreservaat te Brecht om 9.30u. -l- Dr. D'Hoore -e- 18u. -m- excursiekledij, picknick, determinatiewerken.

Denderland. Paddestoelenwandeling Osbroekreservaat -b- 9.45u. infobord Burg, Blanckaertdreef Aalst -l- H.De Meulder -e- 12u.

Gent. Namiddagwandeling Bourgoyen, het stedelijk natuurreservaat Gent -b- molen, einde M.Ghandstraat te Gent 14u. -l- E.Evrard -e- 17u.

Klein-Brabant. Bustocht: vallei van de Bocq: amfibieën en reptielen. -b- 7.15 u. Delhaize Reet, 7.30 u.Staels Borco Bornem, 7.45 u. Peleman Puurs -l- R. Willockx -e- 20 u.

Mandelstreke. Wandeling in reservaat "De Mandelhoek" -b- ingang reservaat, Waterweg Ingelmunster 9.30u. -l- M.Bossuyt -e- 12u.

Midden-Limburg. Vogelobservatie. -b- 9 u. parking bij de Fraters te Zonhoven (eigen wagens) -l- S. Bloemen -e- 18 u. -m- kijker en picknick.

Noord-Limburg. Evaluatie hooilandbeheer. -b- 16 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-kolonie -l- A. Mertens -e- 22 u.

Scheldeland. Gezinswandeling langs het Ridderpad te Laarne. -b- 14 u. markt Wetteren -l- K. Bracke -e- 17.30 u.

Schelde-Leie. Natuurwandeling in de Avelgemse Scheldemeersen: studie van fauna, flora en andere natuurwaarden -b- 8.30 u.kerk Vermandereplein, Avelgem -l- M. Verstraeten -e- 12 u.

Westkust. Fauna en flora van het Hannecartbos te Oostduinkerke -b- 14.15u. kerk Oostduinkerke -l- K.Verschore -e- 17u.

Zuid-West-Brabant. Bezoek aan terrils en fosfaatmijnen in Hene-gouwen. -b- 8 u. Possozplein, Halle -l- M. Deblide -e- 18 u.

29

Gent. Plantenwerkgroep: streeptocht in hok D3 12 13 Kolegem-Mariakerke -b- Dienstencentrum Mariakerke, P.Van Tieghemlaan om 18.30u. -l- W.Sierens -e- 21.30u.

Hageland-Demervallei. Nachtzwaluwtocht te Engsbergen. -b- 21.15 u. kerk Engsbergen -l- F. Mangelschots -e- 23.30 u.

30

Denderland. Planteninventarisatie te Mespelare door plantenwerkgroep Wellemeersen (tel. E.De Tre 053/66 04 32) -b- kerk Mespelare 18.20u. -l- H.Ruyssveldt -e- 22u.

Noord-Limburg. Natuurexploratie -b- 14 u. Wateringhuis, Oude Maai, Lommel-Kolonie -l- H. Vaesen -e- 16.30 u.

Aalter: 091/74 59 86
Antwerpen-Zuid: 03/440 57 28
Antwerpen-Centrum: 03/271 09 10
Arendonk: 014/67 84 92
Brechtse Heide: 03/311 51 16
Bree: 089/86 46 49
Brugge: 050/38 93 14
Brussel: 02/524 28 52
Demer en Dijle: 016/60 38 48
Denderland: 052/21 09 21
Fruitstreek: 011/67 42 38
Gent: 091/30 96 51
Geraardsbergen: 054/41 61 18
Groot-Beveren: 03/775 34 18
Hageland-Demervallei: 013/77 68 14
Hoogstraten: 03/315 90 40
Kievit: 014/61 61 23
Klein-Brabant: 03/889 72 86
Land van Waas Noord: 03/773 22 59
Land van Waas Zuid: 091/56 86 93
Leuven: 011/44 88 37
Lier: 03/480 30 87
Maasland: 011/75 79 49
Mandelstreek: 051/20 44 89
Mechelen: 015/41 12 78
Meetjesland: 091/77 71 40

Merelbeke-Melle: 091/20 55 65
Midden-Kempen: 014/31 26 57
Midden-Limburg: 011/81 49 21
Moervaart-Zuidlede: 091/46 89 37
Nete en Aa: 014/21 54 12
Netevallei: 015/24 25 73
Ninove: 053/66 06 34
Noord-Limburg: 011/64 94 00
Noorderkempen: 03/667 69 51
Oostende: 059/30 22 09
Rupelstreek: 03/887 13 72
Schelde-Leie: 091/84 43 82
Scheldeland: 091/52 28 07
's Heerenbosch: 052/33 02 42
Stern: 091/22 12 10
Turnhout: 014/55 72 25
Voorkempen: 03/353 21 68
Waregem: 056/61 03 65
Westerlo-Zuiderkempen: 014/22 36 64
Westkust: 058/51 19 21
Westland: 056/51 13 81
Wulp: 014/42 34 04
Zuid-Limburg: 011/41 55 23
Zuid-West-Brabant: 02/356 35 26
Zuid-West-Vlaanderen: 056/20 36 01
Zwalmvallei: 091/60 57 57

" Wat een geluk dat
je kan tellen. Tot 21."

Als je kan tellen, kan je winnen.

**HET NIEUWE PRODUKT VAN
DE NATIONALE LOTERIJ.**

Verenigingsberichten

VOORNAAMSTE PUNTEN UIT HET VERSLAG VAN DE VERGADERING VAN DE RAAD VAN BEHEER, GEHOUDEN TE TURNHOUT OP ZATERDAG 30 JANUARI 1993

- Een exemplaar van Bestuurscontacten wordt gratis gestuurd naar elke afdeling. Bestuursleden kunnen een abonnement nemen tegen 150 F.
- In 1992 kregen 28 wielewaalafdelingen een subsidie van het MINA-fonds. Het bedrag was 25.000 F minimaal en 40.000 F maximaal.
- Voor 1993 zonden volgende afdelingen een dossier in: Antwerpen-Zuid, Brabant, Brechtse Heide, Bree, Brugge, Brussel, Fruitstreek, Gent, Geraardsbergen, 's Heerenbosch, Kievit, Klein-Mechelen, Land van Waas Noord, Land van Waas Zuid, Meetjesland, Merelbeke, Midden-Kempen, Midden-Limburg, Nete en Aa, Netevallei, Ninove, Noord-Limburg, Noorderkempen, Schelde-Leie, Turnhout, Waregem, Westkust, Wulp, Zuid-Limburg en Zwalmvallei. De 18 afdelingen die geen dossier inzonden, verliezen hierdoor elk een subsidie van 40.000 F. De raad van beheer hoopt dat deze afdelingen voor 1994 tijdig hun dossier zullen inzenden.
- Weerom werden 4 Wielewaalreservaten erkend: De Gavers te St-Gilis-Waas, De Snippenweide te Oudenaarde, De Longkruidbosjes te Oudenaarde en Maarkedal en Neerhelst te Geel.
- Ter herhaling: Alleen de nationale reizen en de reizen van de afdelingen worden in Wielewaal aangekondigd. Reizen van particulieren en reisagentschappen zijn en worden behandeld als betaalde advertenties.
- De Wielewaal zond brieven naar de ministers Sauwens en De Batselier met het verzoek tot klassering van het Klokkeven te Malle. Momenteel blijven terreinwagens voor problemen zorgen.
- Oost-Vlaanderen keerde een provinciale subsidie uit voor de werking van 13 afdelingen. Het bedrag wordt verdeeld volgens de reeds jaren gebruikte sleutel.
- De Wielewaal start een bibliotheek voor de leden. Eens operationeel, zullen boeken op het secretariaat kunnen geraadpleegd maar niet meegenomen worden.
- Nete en Aa stelt zich kandidaat voor de inrichting van de Kempendag 1994 naar aanleiding van de viering 1000 jaar Olen.

H. Franckx

UIT HET VERSLAG VAN DE RAAD VAN BEHEER, GEHOUDEN TE TURNHOUT OP 21 FEBRUARI 1993

- De nieuwe vertegenwoordiger voor West-Vlaanderen wordt Myriam Desmet, Oliepotstraat 7, Kanegem.
- Het dagelijks bestuur blijft ongewijzigd.
- De dagorde en het verloop van de algemene vergadering waren goed. De vergadering was zeer leerrijk.
- Het Zammelsbroek wordt door de Hoge Raad voor Natuurbehoud gunstig geadviseerd voor erkenning als privaat natuurreserveaat.

- De Mina-subsidie voor de afdelingen zal uitbetaald worden op voorwaarde dat de afrekening van 1992 en een jaarverslag tijdig zijn binnengestuurd.
- Het eerste Westvlaams natuurreserveaat (in eigendom) van De Wielewaal komt in Oudenburg, waar in de polders naast de E40 een rietveld van bijna 1 ha werd aangekocht. Pol Dewulf wordt conservator.

H. Franckx

V.Z.O.-VERGADERING, GEHOUDEN TE ANTWERPEN OP 12 FEBRUARI 1993

- De themadag van 28 november 1992 was een succes: 8 sprekers en 84 aanwezigen.
- De volgende studiedag heeft als thema: Bedreigde zoogdieren in Europa. Zij zou doorgaan op een zaterdag in november in het KBIN.
- Gewerkt wordt aan een folder over zoogdierbescherming.

PROVINCIALE VERGADERING WEST-VLAANDEREN, GEHOUDEN TE MERKENVELD OP 24 OKTOBER 1992

- De Westvlaamse Wielewaalafdelingen hadden in 1992 1068 leden.
- De activiteiten van 1992 werden geëvalueerd en deze van 1993 besproken.
- Op 2 mei 1993 is er een provinciale dag: afdeling Brugge organiseert een boottocht op de IJzer.
- Myriam Desmet wordt afgevaardigde in de Raad van Beheer in plaats van Jacqueline Claerhout. Aan beiden onze dank.

BESTUURSCONTACTEN

Sinds drie jaar wordt door de Wielewaalcentrale het trimestriële blad "Bestuurscontacten" verspreid. Dit intern document wordt toegezonden aan elk afdelingsbestuur en aan alle conservators van de vereniging. Het blad wil informatie van eerder "technische" aard laten doorstromen die van belang is voor een goede werking van de vereniging. Een greep uit de inhoud van het laatste nummer: resultaten van de Wielewaalenquête, oproep om een lezing te houden op het symposium, evolutie van het ledenaantal, overzicht van de reserveaataankopen, subsidiedocumenten, de problematiek van kleiduifschietingen, de juridische aspecten van het inrichten van reizen,...

Geïnteresseerde Wielewalers kunnen "Bestuurscontacten" ontvangen door overschrijving van 150 F op rekeningnummer 000-0319785-73 van De Wielewaal te 2300 Turnhout met als melding "Bestuurscontacten".

**3e NATIONALE BUITENLANDSE REIS:
WEST-TURKIJE VAN 15 TOT EN MET
29 SEPTEMBER 1993**

Programma

Woensdag 15 september

Vertrek vanuit Brussel naar Izmir met Sultanair: SUT 156, 11.30 - 16 uur. Twee nachten verblijf in hotel Kaya Prestige of gelijkwaardig 4-sterrenhotel.

Donderdag 16 september

Vogelobservatie in de Camalti-zoutpannen. In dit lagune- en moerasgebied tussen de oude en nieuwe monding van de Gediz-rivier pleisteren duizenden watervogels.

's Namiddags kort stadsbezoek, o.a. aan het fort van Kadif Kabe en de Agora.

Vrijdag 17 september

Bezoek aan de Romeinse ruïnes van Ephese, het hoogtepunt van een archeologisch bezoek aan West-Turkije.

Voor de overnachting rijden we door naar Didim, waar we 4 nachten verblijven in het hotel May of gelijkwaardig 5-sterren hotel.

Zaterdag 18, zondag 19 en maandag 20 september

Vogelobservaties aan het Bafa-meer met boottocht, de delta van de Menderes-rivier, waarvan de lagunen een belangrijk overwinteringsgebied voor watervogels vormen en het nationaal park van Samsundagi.

Bezoek aan een viscoöperatieve, de Apollo-tempel van Didim en de ruïnes van het Byzantijnse klooster van de Zeven Broeders.

Dinsdag 21, woensdag 22 en donderdag 23 september

Transfer naar Dalyan waar we 3 nachten verblijven.

Bezoek aan de tempel van Zeus en de ruïnes van het oude Kaunos. In het gebied van het Köycegiz-meer bezoeken we de warmwaterbronnen, moerasbossen van Amberbomen en de Dalyandelta.

Vrijdag 24 september

Transfer naar Pamukkale en verblijf in het hotel Pam (4 sterren).

Zaterdag 25 september

Bezoek aan Hiërapolis en de kalkterrassen.

Na de lunch transfer naar Erdek nabij Bandirma. Hotel Toronto of gelijkwaardig 5-sterrenhotel.

Zondag 26 september

Volledige dag voor een bezoek aan het Manyasmeer (Kus Gölü) in het Kuscenneti Nationaal Park. Dit visrijke meer is een belangrijke pleisterplaats voor migrerende watervogels.

Transfer naar het hotel Dilmen of gelijkwaardig 4-sterrenhotel voor 2 nachten.

Maandag 27 september

Bezoek aan het Apolyontmeer (Uluabat Gölü), de Uludag-berg en Bursa.

Dinsdag 28 september

Transfer naar Istanboel.

Lunch op de Cambica-heuvel.

Kort stadsbezoek en overnachting in het hotel Tarabya (5 sterren).

Woensdag 29 september

Terugvlucht met SUT 151, 07.40-10.30 uur.

De reis heeft plaats tijdens het hoogtepunt van de herfsttrek van de vogels en de bezochte gebieden liggen langs een van de belangrijkste trekbanen.

Richtprijs: 48.000 F, fooien voor de plaatselijke gids en chauffeur inbegrepen.

Inschrijving door storting van 10.000 F op postrekening 000-0319785-73 van De Wielewaal vzw., Graatakker 11 te 2300 Turnhout, met als melding "Turkije".

Schrijf tijdig in, want er is maar één reis.

Reisbegeleider: H. Franckx

**RAAD VAN DEELGENOTEN:
BEKNOPT VERSLAG**

Op zondag 21 februari namen 98 afgevaardigden uit 42 afdelingen deel aan de algemene ledenvergadering in de Heischuur te Oud-Turnhout. De zogenaamde "Raad van deelgenoten" is het hoogste gezagsorgaan van de vereniging. Het behoort tot haar bevoegdheid om beheerders aan te stellen of af te zetten en de jaarrekeningen goed te keuren. Deze jaarlijkse vergadering is bij De Wielewaal niet louter een wettelijke verplichting, maar ook een weerzien van vrienden uit het ganse Vlaamse land.

Nadat voorzitter Rik Franckx de vergadering geopend had, stelden de commissarissen Diane Van Daele en Marc Vermeylen hun verslag over het jaar 1992 voor. Zij stelden vast dat de vereniging ondanks uitblijvende subsidies financieel gezond is en in staat was om het voorbijge jaar 88 ha natuurreservaat aan te kopen. Er werd tevens een forse stijging van de omzet van de boekhandel genoteerd. Verheugend zijn ook de stijgende ledenaantallen. Het ging nog nooit zo goed met De Wielewaal. Reden waarom een voorstel tot opheffing van De Wielewaal om een fusie met een andere vereniging mogelijk te maken, dan ook met grote meerderheid verworpen werd.

De beheerders Luc Meul en Paul Herroelen werden voor drie jaar herkozen door de algemene vergadering. Jacqueline Claerhout was ontslagnemend en werd vervangen door Myriam Desmet. Als dank voor het gepresteerde werk ontving mevr. Claerhout orchideeën uit de handen van secretaris Jacques Vanheuverwijn.

In 1993 viert De Wielewaal zijn 60ste verjaardag. Het jaarlijkse symposium (21 november te Essen) wil de dynamiek van de afdelingen centraal stellen onder de titel: "60 JAAR ... EN SPRINGLEVEN". Deze verjaardag is tevens de aanleiding om een nationaal aankoopproject op te starten: het bos t'Ename in de Vlaamse Ardennen. Dit complex mag zonder meer het waardevolste bos in Vlaanderen genoemd worden (zie middenkatern van het maartnummer). Inmiddels werd een eerste gedeelte aangekocht. Ook in 1993 wordt voor de tweede maal een Natuurrijkdag ingericht met de Bond voor Grote en Jonge Gezinnen (7 november). Wij willen via deze samenwerking een ruim publiek laten kennismaken met natuur en landschap.

In zijn slotwoord dankte de voorzitter de afgevaardigden en wenste hij de afdelingen alle succes toe in 1993 zodat de vereniging verder kan groeien.

Tijdens de raad van beheer werden volgende verantwoordelijkheden vastgelegd onder de beheerders:

Algemeen voorzitter

H. Franckx, Vredelaan 29 te 2500 Lier (03/480 47 32)

Ondervoorzitter en afgevaardigde provincie Antwerpen

L. Van Gompel, Hoveniersstraat 35 bus 2
te 2300 Turnhout (014/43 95 45)

Secretaris

J. Vanheeuverswyn, Burg. P. Ceuterickstraat 18
te 9890 Asper (091/84 43 82)

Penningmeester

L. Meul, De Blokken 7
te 2360 Oud-Turnhout (014/42 22 79)

Afgevaardigde provincie Brabant en redactiesecretaris "Oriolus"

R. De Fraine, Molenbergstraat 3
te 3272 Testelt (013/77 52 69)

Afgevaardigde provincie West-Vlaanderen

Myriam Desmet, Oliepotstraat 7 te 8700 Kanegem

Afgevaardigde provincie Oost-Vlaanderen

J. Dhollander, Bergstraat 25 te 9170 St-Gillis-Waas
(03/770 64 26)

Afgevaardigde provincie Limburg

E. Wellens, Statiestraat 89 te 3920 Lommel
(011/54 40 25)

Leden:

P. Herroelen, Leuvensestw. 347 te 3370 Boutersem
(016/73 40 69)

R. Willockx, Sparrenlaan 23 te 2811 Hombeek
(015/41 41 17)

L. Meul

BROCHURE:

DE SCHELDE EN HAAR NATUURWAARDEN

Wielewaalafdeling 's Heerenbosch heeft in de loop der jaren in onze regio (Baasrode, Buggenhout, Lebbeke en Londerzeel) stilaan een reputatie opgebouwd op het vlak van educatie van natuur- en milieugebeuren.

Reeds 15 jaar verzorgen leden van onze afdeling geleide bezoeken voor scholen en socio-culturele verenigingen in Buggenhoutbos, Lippelobos, de Vlassenbroekse Polder en andere natuurgebieden in de regio. Voor wat betreft de excursies in Buggenhoutbos gebeuren deze i.s.m. de Dienst Waters en Bossen van AMINAL.

Enige jaren geleden gaven een brochure uit: **'De Schelde en haar natuurwaarden, in de streek van Dendermonde tot Temse'**.

De brochure werd herwerkt, uitgebreid (60 p.) en rijk geïllustreerd. De bedoeling ervan is een weliswaar beknopt overzicht te geven van alle facetten die met de machtige Schelde te maken hebben.

Door de brochure willen we de wandelaar, natuurliefhebber, scholieren, en andere geïnteresseerden opmerkzaam maken op de veelzijdigheid die een getijdestroom als de Schelde te bieden heeft. Ook de gewone lezer willen we enig inzicht geven over de invloed van de Schelde op de mens en de natuur.

Er worden accenten gelegd in de streek van Dendermonde tot Temse.

Niet alleen cultuurhistorisch, maar ook als natuurgebied heeft deze streek heel wat te bieden.

De brochures kosten 100 F/stuk; 70 F/stuk, vanaf 30 exemplaren en 60 F/stuk vanaf 50 exemplaren. Ze is te koop in de Wielewaalcentrale.

Van Aalscholver tot Zeis

EERSTE WIELEWAALEIGENDOM IN WEST-VLAANDEREN

Als u dit leest beste Wielewalers is het zover... ook in West-Vlaanderen heeft de Wielewaal een reservaat kunnen kopen.

Vanaf februari 1993 is Wielewaal Oostende de gelukkige bezitter van een, weliswaar zeer bescheiden, reservaat: "Het Rietveldje bij de E40 te Oudenburg". Totale oppervlakte 92a 49ca.

De terreintjes situeren zich in de Zwaanhoek die aansluit bij het Krekengebied van Oostende en mogen belangrijk genoemd worden. Ze zijn uiteraard gelegen in de polderstreek en behoren daar volgens hun geologische opbouw tot het landschap *Oudland* waarvan de oppervlaktelaag door de Duinkerke II-transgressie is afgezet (4de tot 8ste eeuw).

Het is een oud polderlandschap dat later een inversie van het reliëf heeft ondergaan zodat de oorspronkelijk hooggelegen gebieden thans tot de laagste delen van de polderstreek behoren: op de topografische kaart 1:10.000 zijn de hoogtelijnen van 2 en 3 meter er te zien.

Onze dank gaat naar de afdeling Schelde-Leie en in het bijzonder naar Erik de Hoog, de man achter de

opnamen van "De Zang der Vogels", die ons een eerste schenking voor het reservaat doen: nl. 22 CD's die wij mogen verkopen en waarvan de opbrengst integraal mag worden aangewend voor de uitbouw van ons reservaat. Het moet u zeker niet gezegd dat wij durven hopen dat nog velen zo'n helpende, milde hand zullen uitsteken ...

"Zwaanhoek"

Foto: J. Vanheeuverswyn

(een storting van 1000 F bij het reservatenfonds van De Wielewaal is fiscaal aftrekbaar). Giften kan je overmaken op rek. 000-0319785-73 van Wielewaal, Graat-akker 11, 2300 Turnhout, met vermelding "Rietveld te Oudenburg".

Tenslotte menen wij ons te herinneren dat Wielewalers van Oostende dit rietveld reeds in de zeventiger jaren oppervlakkig hebben leren kennen n.a.v. de observatie van de Cetti's zanger die nogal verdoken in de heesters zijn "bruusk uitbarstend lied" liet horen: een wilde fluit die ons in de ban hield met een paar nachtegaalachtige slagen en zo heel wat speurders lokte.

Wij zijn heel vlug enkele verslagen van lang vervlogen dagen gaan doornemen en vonden enkele notities die over dat gebied gemaakt werden.

Walter Corveleijn, zaliger, bv. schreef over de Zwaanhoek in januari 1982: "...beperkt van oppervlakte, erg gevoelig voor verstoring maar niettemin als resterend natuurpatrimonium onze volle inzet tot algehele bescherming meer dan waard".

Hij zag er een Buizerd op een afsluitingspaaltje zitten en meldde de overwintering van Blauwe kiekendieven.

Paul Lingier observeerde er in december 1978 een zingende Cetti's zanger en minstens 4 Baardmannetjes.

En ten laatste maar niet ten minste, de man in wiens handen wij het Rietveldje zullen toevertrouwen met de wens dat hij het met de medewerking van de leden van afdeling Oostende goed mag bewaren en beheren: Leopold Dewulf, Nieuwpoortsesteenweg 162, 8470 Gistel.

*Voor het bestuur afdeling Oostende,
Raymond Lagrou, voorzitter*

AGFA STEUNT UITBREIDING VAN HET ZUUR BEMKE

Na een bezoek aan het Zuur Bemke ontving de Wielewaal regio Mechelen van de onderneming AGFA een steun van 150.000 F. AGFA is bij de natuur-fotografen gewaardeerd voor de hoge kwaliteit van de dia- en kleurfilms. Dankzij de natuurvriendelijke steun van AGFA worden nieuwe aankopen mogelijk en kan het Zuur Bemke een groot hooilandreservaat worden.

Uitbreiding Zuur Bemke

Van het OCMW Mechelen heeft de Wielewaal regio Mechelen 0,88 ha natuur in beheer gekregen. Het zijn drie percelen die grenzen aan het Zuur Bemke. Op de droge delen groeien vooral berken, op de vochtige plaatsen Zwarte elzen, wilgen en kleine verruigde rietveldjes. In een oud elzenbosje groeien Bosanemoon, Slanke sleutelbloem, Speenkruid en Dotterbloem. Zanglijster, Spotvogel, Boomkruiper, Nachtegaal, Bosrietzanger en Kleine karekiet zijn er broedvogel.

Nieuwe aankoop

Door aankoop van 0,29 ha is het Zuur Bemke weer iets groter geworden. De nieuwe aankoop betreft een lange, smalle strook met opeenvolgend een rietkraag, een

vochtig grasland, een verwaarloosde akker en een oude boomgaard. In het beheer zijn het herstel van de boomgaard en uitbreiding van de rietkraag voorzien. Als eerste activiteit is een vrachtwagen zwerfvuil verwijderd.

R. Willockx

BROEDVOGELS IN HET GEBIED VAN DE KREKEN VAN SALEGHEM - Seizoen 1991-1992

In het voorjaar van 1991 en 1992 werden, in het natuurgebied de Krekken van Saleghem te Sint-Gillis-Waas tijdens een aantal ochtendexcursies de broedvogels geïnventariseerd met de uitgebreide territoriumkartering ("Vogelinventarisatie", Pudoc Wageningen, 1985).

Het gebied wordt begrensd door de Krekeldijk (+ Panneweel) in het noorden, de Saleghemdijk in het oosten, de Groenendijk in het westen, de Rietlandstraat in het zuiden. Oppervlakte: ongeveer 120 ha.

De excursies gebeurden in groep (2-7 personen) 's morgens 1 uur voor zonsopgang tot 1-2 na zonsopgang vanaf februari tot juni. De tellingen aangevuld en bevestigd met losse waarnemingen overdag en ook later op het seizoen.

Bespreking per soort

1. Dodaars: 1 broedpaar in het Panneweel
2. Fuut: 7-8 broedparen verspreid over de kreekplassen. Veel koppels hebben twee legsels.
3. Wilde eend: talrijke broedvogel waar geschikte broedplaatsen zijn (struikgewas, knotbomen).
4. Wintertaling: waarschijnlijk geen broedvogel meer.
5. Slobeend: vermoedelijke broedvogel in meer beschutte kreekplassen.
6. Kuifeend: vermoedelijke broedvogel (1-2 koppels) ter hoogte van Twaalfgemeet.
7. Zomertaling: geen broedvogel meer, wordt wel waargenomen tijdens broedseizoen.
8. Bruine kiekendief: jaarlijkse broedvogel met 1 koppel, niet steeds succesvol.
9. Torenvalk: broedvogel net buiten het gebied; wordt veel jagend binnen het gebied waargenomen.
10. Boomvalk: broedvogel aan rand van gebied.
11. Patrijs: geen broedvogel meer in het gebied.
12. Fazant: talrijke broedvogel in struweel, in droge verruigde rietkragen en op beplante dijken.
13. Waterral: vermoedelijke broedvogel met 1 of 2 koppels in dichte, vaste, onderhouden rietkragen.
14. Waterhoen: talrijke broedvogel in ruige kreekoevers en langs brede sloten.
15. Meerkooit: talrijke broedvogel op de meer open kreekplassen.
16. Scholekster: broedvogel op maïsakkers rond de kreek, 1-2 koppels.
17. Kievit: broedvogel op akkers langs de kreek 10-15 koppels.
18. Vissiepe: mogelijke broedvogel (1 koppel); regelmatig waargenomen tijdens broedseizoen, ook met bedelende jongen.
19. Houtduif: talrijke broedvogel in Panneweel en overal waar voldoende bomen en struikgewas beschutting bieden.
20. Holenduif: zeldzame broedvogel (1-3 koppels) bij boerderijen.
21. Turtel: zeldzamer wordende broedvogel 1-2 koppels.

"Fuut met jong"

Foto: A.C. Zwaga

22. Turkse tortel: alleen bij boerderijen
23. Koekoek: 2-3 roepende mannetjes
24. Steenuil: min. 1 broedgeval in knotwilg bij boerderij.
25. Ransuil: 1-2 broedparen in beboste kreekgedeelten.
26. Grote bonte specht: 2 broedparen bij Saleghemdijk en Panneweel.
27. Veldleeuwerik: 1 broedpaar in Saleghempolder.
28. Boerenzwaluw: 5-10 broedparen op boerderijen bij de kreek.
29. Witte kwik: 2 koppels langs wegen en dijken.
30. Gele kwik: 2 koppels in Saleghempolder.
31. Winterkoning: vrij talrijk overal waar er struikgewas aanwezig is.
32. Heggemus: 3 zangposten.
33. Rietzanger: 1 zangpost in 1991, niet in 1992.
34. Bosrietzanger: vrij talrijke broedvogel in ruige rietzones.
35. Kleine karekiet: talrijke broedvogel in vitale rietzones.
36. Ekster: zeldzame broedvogel (1-2 broedparen), wordt sterk vervolgd door jagers.
37. Zwarte kraai: zeldzaam, verscheidene broedpogingen verstoord door jagers.
38. Vlaamse gaai: 2 broedparen, Panneweel en Saleghemdijk.
39. Spreeuw: 3-4 koppels in oude wilgen in Panneweel en op Saleghemdijk.
40. Wielewaal: nog 1 koppel langs Saleghemdijk.
41. Zwartkop: 2-3 zangposten in Panneweel en Saleghemdijk.
43. Grasmus: nog 1 zangpost bij Panneweel en een bij Saleghemdijk.
44. Fitis: vrij talrijk in beboste gedeelten.
45. Tjiftjaf: vrij talrijk waar wat hoger hout aanwezig is.
46. Goudhaantje: geen broedvogel meer door kappen van naalddhout in Panneweel.
47. Grauwe vliegenvanger: nog 1 broedpaar bij boerderij langs Groenendijk
48. Boomkruiper: 1 zangpost in Panneweel.
49. Koolmees: 5-7 broedparen.
50. Pimpelmees: 4-5 broedparen.
51. Matkop: onregelmatige broedvogel: 1-2 koppels.
52. Zwarte roodstaart: 1 broedpaar langs de Krekeldijk.
53. Merel: 10-tal broedparen.
54. Zanglijster: schaars, 3 zangposten.
55. Grote lijster: 2 zangposten.
56. Roodborst: 3 broedparen in meer beboste terreinen.
57. Blauwborst: toenemende broedvogel in ruigere riet

zones met struikgewas en zelfs in droge sloten met ijl riet: 8-10 zangposten.

58. Vink: 4 zangposten.

59. Kneu: 2-3 zangposten.

60. Groenvink: 1-2 broedparen.

61. Huismus: vrij talrijk bij huizen.

62. Ringmus: zeldzaam in knotwilgen, 2-3 broedparen.

Wielewaal Land van Waas-Noord, Jan Dholander

DE BIEZEN (Arendonk)

De Biezen is een stukje natuur dat ontstaan is als resultaat van de 2%-regeling die geldt bij uitvoerig van ruilverkavelingen. Dit wil zeggen dat binnen een ruilverkavelingsgebied tot 2 % van de oppervlakte kan gebruikt worden voor natuurbehoud en/of landschapszorg. Op het gewestplan is het ingekleurd als landenschappelijk waardevol landbouwgebied. Deze gemeenteeigendom, is 1,7 ha groot en wordt beheerd door De Wielewaal i.s.m. de Arendonkse jachtvereniging.

Met dit verslag wil ik een bijdrage leveren aan een beter beheer en aantonen dat natuurbouw interessante resultaten oplevert op korte termijn.

Hoewel het verlagen van een gedeelte van een stuk weiland tot een plas van een redelijke omvang een eerder drastische beheersmaatregel is, is er hierdoor een milieu ontstaan dat gunstig is voor zeldzaam wordende planten en dieren.

Het beheer bestaat verder uit éénmaal maaien van het resterende grasland (begin juli) met nabeweiding door twee fjordenpony's tot begin november.

Beheer van een reservaat begint met waarnemen en inventariseren. Maart en april 1992 leverden reeds interessante waarnemingen op het gebied van avifauna. De plas was tijdens de droge zomer 1991 aangelegd. De daaropvolgende winter kwam hij flink onder water en had zijn grootste omvang bereikt in maart 1992. Daarna begon het wateroppervlak te krimpen. Er vormden zich slijkplaten aan de randen. Daarop foerageerden vele steltlopers op doortrek.

Net als op de plas in ons reservaat de Hoge Mierdse Heide (Oud-Turnhout) werden hier waargenomen: Watersnip, Zwarte-, Groenpoot- en Bosruiter, Schol-ekster, Wulp, Witgatje, Kleine plevier, Tureluur, Kemp- haan en Oeverloper. Het water trok ook enkele soorten eenden aan zoals: Slobbeend, Wilde eend, Kuifeend en Zomertaling.

Broedvogels in de omgeving of op de rand van het reservaat waren in de lente '92: Grutto, Graspieper, Kievit, Grasmus, Kneu, Torenvalk (drie uitgevlogen jongen).

In de sloten rond het reservaat hebben Bruine kikkers hun eieren afgelegd. Een kleine restpopulatie Groene kikker was aanwezig in de bestaande veedrinkpoel. Dit twintigtal kikkers verhuisde al vlug naar de nieuw gegraven plas, maar na maaien en begrazen van de vegetatie hebben ze zich, wegens gebrek aan schuil- gelegenheid, verspreid over de veedrinkpoel en een nabij gelegen sloot.

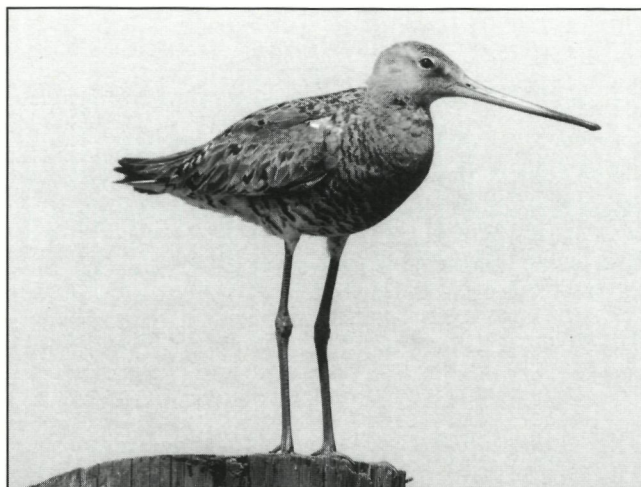
De grote verbetering van dit gebied uit zich ook op het vlak van de entomofauna. Met name zijn de libellen en waterjuffers fors in aantal toegenomen. Mede door het zwerfgedrag dat niet uitgerijpte dieren vertonen, telden we reeds twaalf soorten op en rond de plas.

Hiervan zijn er vermoedelijk een achttal nieuwkomers. Regelmatig waargenomen zijn de juffers: Gewone

Fjordenpony's zorgen voor nabegrazing

Foto: Fr. Van Deuren

Dankzij "De Biezen" houdt de Grutto stand in ruilverkaveling "Watering"

Foto: A.C. Zwaga

pantserjuffer, Lantaarntje, Azuurwaterjuffer, Vuurjuffer, Watersnuffel. Ook waren aanwezig de libellen: Platbuik, Grote keizerlibel, Band-, Zwarte- en Steenrode heidelibel. Een aparte vermelding krijgt de Zwervende pantserjuffer. Die werd tweemaal waargenomen, op 11 en 17 augustus. Het betreft hier een zuidelijke soort die haar noordelijkste verspreiding kent langs de Belgische en de Nederlandse kust.

De Bandheidelibel is een soort met meest Oosteuropese verspreiding. Zij is zeldzaam in geheel West-Europa. In België is ze bekend van 'De Maat'. Het betreft hier waarschijnlijk dan ook een zwervend exemplaar van deze populatie. Waarneming van die 2 soorten heeft wel belang voor de kennis van hun verspreiding, maar niet in functie van het beheer.

Willen deze soorten en in de toekomst misschien nog andere, tot voortplanting komen in deze plas, dan zal die aan bepaalde voorwaarden moeten voldoen. Belangrijk is, behalve voor de Platbuik, dat de plas permanent water houdt. Dit kan in zeer droge zomers een probleem zijn.

Andere voorwaarden zijn meer soortspecifiek en hebben te maken met vegetatie en voedselrijkdom van het water. De ontwikkeling van de vegetatie in en aan de rand van de plas dient afgewacht te worden maar alvast zou een deel (bv. langs de oost-zuid kant) niet begraaft mogen worden. Dit zou de eiafzet bevorderen en tevens een schuilplaats voor amfibieën bieden.

Ook een soortenlijst van dagvlinders is opgemaakt. Het betreft meestal algemene soorten: Dikkopje, Zwartsprietdikkopje, Bont en Oranje zandoogje, Argusvlinder, Atalanta, Kleine vos, Distelvlinder en Dagpauwoog. Een juist graslandbeheer is belangrijk voor de dikkopjes en de zandoogjes. Een strook ongemaaid gras en een zekere mate van verruiging op de rand zijn zeer aan te bevelen. Kleine vos en Dagpauwoog hebben baat bij Grote brandnetel en Akkerdistel daar dit de voedselplanten zijn voor hun rupsen.

In verband met graslandbeheer zijn ook enkele sprinkhanen (lang- en kortsprieten) van belang. Waargenomen op het grasland zijn: Gewoon doorntje, Krasser en Kustsprinkhaan. Van de sabelsprinkhanen werden twee soorten gesignaleerd: Gewoon spitskopje en Grote groene sabelsprinkhaan. Bij de kortsprieten zijn er soorten die vlug reageren op veranderingen in het milieu zoals de stikstoftoestand van het grasland. Als onderdeel van een eenvoudig monitoringsysteem, zijn ze dan ook opgenomen in een tabel (zie RIN rapport 87/29 en 89/3) van indicatorsoorten.

Interessant is te vermelden dat fysico-chemische eigenschappen van het water van de plas zeer sterk gelijken op die van het water van de vroegere Kempense vennen. Dit uit zich reeds in het verschijnen van enkele typische planten. Goede indicatoren voor deze omstandigheden van bodem en water zijn: Waterpostelein en Grote en Witte waterranonkel. Deze laatste is niet met zekerheid gedetermineerd. Uit fysico-chemische analyse blijkt immers ook dat we te doen hebben met ionenarm (het totaal gewogen gewicht der ionen bedraagt slechts 1,6 mmol/Liter), en licht zuur water (pH = 6,5 - 6,7) water. Het water is ook zeer zwak gebufferd. De natuurlijke buffercapaciteit bedraagt tot pH 4,2 slechts 0,4 mmol/liter HCO_3 .

De combinatie van deze eigenschappen maakt het water echter zeer gevoelig voor verzuring. Dit is zeker het geval als men weet dat de bodem van de plas een zeer geringe bijdrag kan leveren in de natuurlijke buffercapaciteit.

Typische venplanten als: Oeverkruid, Drijvende waterweegbree en Knolrus worden daardoor bevoordeeld. Als de omstandigheden in het water kunnen behouden worden, is een interessante plantenontwikkeling dan ook niet uitgesloten. Bovendien is de voedselrijkdom alsnog gering: totaal P-gehalte is 0,3 mg/l en de N-stikstof komt bijna geheel voor onder de vorm van ammoniumverbindingen en bedraagt slechts 0,19 mg/l. Een gevaar voor het voedselarme water vormen echter de nabijgelegen landbouwgronden.

Conclusies en opmerkingen

In functie van een goed en continu libellenbestand zal de plas niet mogen uitdrogen. Daar in de toekomst voor het behoud van de waterkwaliteit een aanvoer van licht gebufferd, ionenarm en voedselarm water aan te raden is, is er niets op tegen om in extreem droge zomers het water aan te vullen op kunstmatige manier.

Het maaibeheer dient in functie van insecten en amfibieën gefaseerd te worden.

Rond het ven zal voorlopig niet bemest mogen worden, daar dit een slechte invloed heeft op de waterkwaliteit. Te veel meeuwen vormen in dit verband ook hoegeenaamd geen aanwinst.

Een inventarisatie van waterkevers en wantsen kan nog gemaakt worden en kan i.v.m. waterkwaliteitsevolutie van belang zijn.

De hoge gehalten van ijzer en aluminium in het venwater kunnen een gevolg zijn van de brokken metaalslakken

die ooit gestort zijn in de ondergrond van het grasland. Gevaar voor bezoedeling met zware metalen is daarom niet uitgesloten. In hoeverre het water reeds gecontamineerd is, is niet nagegaan. Het is raadzaam deze slakken te verwijderen.

Literatuur

- Bellmann H., 1985. *Heuschrecken, beobachten, bestimmen*. Neumann-Neudamm.
Bloemdaal, Roelofs, 1988. *Waterplanten en waterkwaliteit*. KNNV nr. 45.
Duijm M., G. Kruseman, 1983. *De krekels en sprinkhanen in de Benelux*. KNNV.

- Geyskens, Van Tol, 1983. *De libellen van Nederland (Odonata)*. KNNV.
Tax M.H., 1989. *Atlas van de Nederlandse dagvlinders*. Vlinderstichting.
Voorlopige verspreidingsatlas van de libellen (*Odonata*) van België en GH Luxemburg. *Euglena ex.* uitg. Gomphus, jg. 3, nr. 2.
Libellentabel. JNM Wielewaal, 1982.
Beheer van graslanden in relatie tot de ongewervelde fauna: ontwikkeling van een monitoringssysteem.
Een monitoring experiment met ongewervelden in graslanden op zandgrond.

F. Van Deuren, Pelgrimsplein 3, 2370 Arendonk

Goed om te weten

RIVIERENLAND '93 EDUCATIEVE MILIEUBOOTTOCHTEN

In 1992 organiseerde De Milieuboot vzw, in opdracht en met de steun van de Vlaamse minister van Leefmilieu en van AMINAL, educatieve milieuboottochten op de Bovenschelde en het kanaal Bossuit-Kortrijk. Zowat 8000 deelnemers, voornamelijk scholieren maar ook volwassengroepen, maakten van dit uniek aanbod gebruik.

Door het enorme succes werd door de betrokken partijen beslist om ook in 1993 dergelijke tochten te organiseren. Het werkterrein wordt echter verlegd, waardoor de "Milieuboot" nu van 22 maart tot 28 juni en van 20 september tot 31 oktober 1993 zal varen op de Zeeschelde, de Rupel, de Nete, het Netekanaal, de Dijle en het kanaal van Brussel naar de Rupel.

Tijdens de milieuboottocht, die maximum drie uur duurt, worden de jongeren op een aanschouwelijke en ervaringsgerichte wijze geconfronteerd met de problematiek van de vervuiling en de zuivering van de oppervlaktewaters. Daarnaast komen ook het leven en het landschap aan de waterkant aan bod. Het geheel wordt ondersteund door een tentoonstelling, aquaria, audiovisueel materiaal en onderzoek van genomen waterstalen.

Voor het inhoudelijke gedeelte wordt medewerking verleend door o.m. AMINAL, de Vlaamse Milieumaatschappij, het Instituut voor Hygiëne en Epidemiologie, de Vlaamse Maatschappij voor Watervoorziening, het Provinciaal Instituut voor Hygiëne Antwerpen en de Antwerpse Waterwerken.

Op de boot is plaats voor 50 tot 60 personen. De toelichtingen worden aangepast aan het niveau van de deelnemers.

Zowel jongeren- en volwassengroepen als individuele deelnemers, kunnen voor deze tochten inschrijven, waarbij prioriteit wordt gegeven aan de bewoners van "Rivierenland", de streek waar het project wordt uitgevoerd.

Jongeren tot 18 jaar, in groepsverband of individueel, betalen 50 F per tocht. Volwassenen betalen 150 F per tocht.

Eventueel kan u de deelname aan een milieuboottocht laten kaderen in een ruimer opgevatte uitstap, met aansluitende interessante bezoeken, waarvoor wij een aantal voorstellen ter beschikking houden. Het volledige programma, met data, vertrekplaatsen en -uren van de milieuboottochten kan u aanvragen bij:

AMINAL, Cel Promotie, Belliardstraat 14-18, 1040 Brussel.

Voor verdere informatie kan u terecht bij De Milieuboot op het telefoonnummer 053/77 92 89.

HET PIME STEEKT VAN WAL: DE WIELEWAAL STAPT MEE AAN BOORD!

Onlangs werd de ruwbouw van het Provinciaal Instituut voor Milieu-Educatie, kortweg PIME, op de oever van de Nete aan de grens Lier-Duffel opgeleverd. De opening is voorzien voor juni e.k.

De bestendige deputatie van de provincie Antwerpen werkt samen met de

oprichting van het PIME de, tot dan oningevulde dimensie van de educatie te verwezenlijken, naast de bestaande provinciale milieu-aanpak op het vlak van controle en preventie. Als hoofddoelstellingen gelden het coördineren van initiatieven met alle geledingen van de maatschappij, het verstrekken van informatie en documentatie, het ter beschikking stellen van infrastructuur en personeel en het ondersteunen en begeleiden van het provinciale en gemeentelijke milieubeleid.

Het milieu-educatief aspect wordt hierbij in de eerste plaats gericht naar het secundair onderwijs en vervolgens naar de volwassenenvorming. Het gebouw wordt volledig ingericht in functie van de basisidee dat de bezoekende leerlingen zelf een actief milieubewustzijn kunnen beleven en bepaalde facetten van het milieu bestuderen.

Op de benedenverdieping bevindt zich de tentoonstellingsruimte, waar het eerste werkjaar een overzicht van alle mogelijke milieu-onderwerpen wordt opgesteld. Bedoeling is daarna jaarlijks een tentoonstelling aan een specifiek thema te wijden.

Belangrijk is dat ook het natuurpark, waarin de omgeving wordt omgevoerd, in relatie zal staan met wat binnen gebeurt. Hiervoor tekent de Administratie Milieu, Natuurbehoud en Landinrichting (Aminal) onder meer een waterzuiveringsinstallatie met planten.

Verder wordt op de gelijkvloerse verdieping een les- en conferentielokaal ingericht, dat volledig kan worden verduisterd en opsplitsbaar is in twee ruimten. Vooral ten gerieve van het secundair onderwijs wordt ook een beperkt lab uitgebouwd.

Gike Neels voor het PIME in aanbouw

waar de leerlingen zelf bepaalde proeven en onderzoeken zullen kunnen uitvoeren. Verder zijn er nog een kleiner leslokaal en een centrale inkom met een grote ronde balie, waar de bezoekers sfeervol verwelkomd worden.

De enige verdieping omvat, naast de woning voor de huisbewaarder, een cafetaria met terras, enkele lokalen voor de personeelsleden en een grote documentatieruimte, waarin alle mogelijke basisdocumentatie zal worden verzameld, in eerste instantie vooral gericht op het secundair onderwijs. Daarnaast zal het centrum mee evolueren met de tijd, waarbij gedacht wordt aan zowel verwijzingsfuncties als het uitwerken van een netwerk voor het opvragen van meer gespecialiseerde informatie.

Het personeelsbestand omvat, naast de huisbewaarder, vier functies. De leiding werd toevertrouwd aan Gike Neels, die zich als landbouwkundig ingenieur vervolmaakte in milieubeheer aan de KU Leuven en UIA. Zij werkte een jaar aan het project milieu-educatie van de gemeente Bonheiden en was vervolgens vijf jaar actief als educatief medewerker bij VELT.

Gerda Goris werd aangeworven als educatief medewerker, terwijl Jan Tusschans verantwoordelijk is voor de documentatie. Greta Vermeulen vervulde als administratieve kracht de ploeg.

Iemand die voorgaande tekst goed gelezen heeft en begaan is met groei en bloei van onze vereniging heeft onmiddellijk door dat hier vele samenwerkingsverbanden en extra mogelijkheden voor De Wielewaal weggelegd zijn.

Vooreerst moet u weten dat onze contactpersoon voor De Wielewaal, Marc Vermeylen, Vogelzangstraat 21, Nijlen, 03/481 94 79 is, die verzocht werd om, in naam van onze vereniging, te zetelen in de adviesraad van het PIME.

Wat houdt dit allemaal in:

- alle vragen om info, samenwerkingsmogelijkheden, gebruik infrastructuur,... kunnen rechtstreeks aan het PIME gesteld worden;

- voorstellen tot adviezen i.v.m. natuur en milieu die kaderen binnen de doelstellingen van het PIME kunnen schriftelijk binnengebracht worden bij onze contactpersoon. Let op: het PIME is geen soort overkoepelend actiecomité maar zou wel — in bepaalde gevallen — als bemiddelaar de discussiërende partijen kunnen bijeenbrengen om in een serene sfeer te zoeken naar een oplossing;

- alle afdelingen van de prov. Antwerpen kunnen al beginnen met hun afdelingstijdschrift toe te zenden (alsook de Wielewaalcentrale met hun 2 bladen);

- op dit ogenblik is een werkgroep alle info aan 't verzamelen over bestaande tentoonstellingen waar 'duurzaamheid' en natuur als rode draad doorlopen, diareksen,...;

- verder biedt het PIME nog tientallen mogelijkheden voor ons. Een duidelijk zicht hierop krijgen we binnenkort. Nadere uitleg kan dan bv. gegeven worden op een prov. vergadering (in 't PIME?) waar u een pak vragen kunt stellen.

PIME: Mechelsesteenweg 365, 2500 Lier, tel. 015/31 95 11, fax 015/31 58 80.

M. Vermeylen

WASE JEUGDBONDUITGAVE: ONDERZOEK NAAR HUIS- EN OEVERZWALUW IN HET WAASLAND, 1991-1992

In 1991 werd in het kader van een landelijk inventarisatieproject in heel de regio Waasland een telling uitgevoerd van broedende Huis- en Oeverzwaluwen. Van bepaalde deelgebieden in deze regio zijn ook oudere en recentere gegevens beschikbaar. Vooral in 1992 werd ook op grote schaal geïnventariseerd. In totaal werkten aan dit onderzoek in het Waasland een twintigtal jeugdbonders en een zevental leden van andere verenigingen (vooral Ecotest vzw) mee. Door T. de Beelde en J.-P. De Beleyr werden de gegevens verwerkt. Zopas werden de resultaten door de Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming - afd. Waasland gepubliceerd.

In het 50 pagina's tellend overzicht vinden we: een voorstelling van de beide soorten, verspreidingskaartjes met de lokatie van de nesten, een interpretatie van de gegevens en een bespreking van de evolutie. In een tweede deel wordt nader ingegaan op de bedreigde status van onze zwaluwen en wordt gepoogd de belangrijkste redenen van achteruitgang aan te duiden. Tenslotte gaat ook enige aandacht naar zwaluwvriendelijke maatregelen.

Wie zich interesseert voor (de aantals-evolutie van) deze beide vogelsoorten kan dit werk zeker niet missen!

Het interessante werk is verkrijgbaar door storting van 150 F op rekening-nr. 001-1958073-10 van JNM-Waasland, Pr. Boudewijnlaan 42, 9100 Sint-Niklaas, met vermelding: 'zwaluwen'.

EEN MILJOEN JAAR NEDERLAND

27 maart tot en met
5 september 1993

Van 27 maart tot en met 5 september 1993 is in het Museon in Den Haag de tentoonstelling "Eén miljoen jaar Nederland" te zien. Deze tentoonstelling geeft een overzicht van de veranderingen in landschap, flora en fauna in de lage landen gedurende de ijstijden en de warmere periodes daartussen.

■ **Een jong land met oude fossielen**
Nederland bestaat nog niet zo lang, slechts drie miljoen jaar... Vanaf die tijd droegen grote rivieren de bouwstenen van dat land aan; dit

waren enorme hoeveelheden zand, grind en klei. De afzettingen uit het Pleistoceen, met name vanaf één miljoen jaar geleden, vormen nu een rijke bron voor zoogdierresten. Gedurende de laatste decennia zijn deze fossielen door de visserij op de Noordzee en door grindzuigerijen bij de grote rivieren te voorschijn gekomen.

■ Verzamelaars en wetenschappers

Verzamelaars en wetenschapsmensen, die zich interesseerden voor deze vondsten, verenigden zich in de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren, die onlangs 10 jaar bestond. Dit jubileum was de aanleiding voor de tentoonstelling in het Museon, waarbij een selectie is gemaakt uit de grote verzameling fossielen uit eigen bodem.

■ Eén miljoen jaar klimaattypen

Op videoschermen geeft weerman Erwin Kroll vier verschillende weerberichten uit een warme en een koude tijd, het heden en de toekomst. Hij maakt hierbij gebruik van kaarten en voorwerpen, die bij de besproken klimaattypen behoren. Zo zien we op de tentoonstelling mammoeten in een ijslandschap, een eland in een overgangsklimaat, een nijlpaard in een Nederlands rivierlandschap en nog veel meer fossielen van dieren die door de extreme klimaatwisselingen zijn uitgestorven of weggetrokken.

■ Reuzen en aardmollen

Toen eeuwen geleden de eerste enorme botten in de bodem werden gevonden, dacht men zeer verschil-

lend over de herkomst. In West-Europa werden ze toegeschreven aan 90 meter lange oer-reuzen. In Siberië dacht men aan resten van een grote aardmol, een maam-mut. De aardmollen zouden volledig onder de grond leven en bij aanraking met het daglicht sterven.

Wanneer je de enorme skeletten en de reusachtige replica ziet, die het Museon voor de tentoonstelling kreeg uit Engeland en Duitsland kun je je echter wel iets bij deze historische vergissingen voorstellen.

Openingstijden en prijzen

Het Museon is geopend op dinsdag tot en met vrijdag van 10.00 tot 17.00 uur, op zaterdag, zon- en feestdagen van 12.00 tot 17.00 uur. Op maandag gesloten.

De toegangsprijs voor personen van 13 jaar en ouder bedraagt f 5,-. Kinderen van 5 tot en met 12 jaar en houders van een 65+ pas betalen f 3,-. Bij groepen van minimaal 20 personen geldt een korting van f 1,-.

STUDIEDAG OVER NETWERKEN NATUUR EN MILIEU-EDUCATIE

Het Centrum voor Natuurbeschermingseducatie en het Provinciaal Instituut voor Milieu Educatie organiseren een studiedag over netwerken Natuur- en Milieu-educatie.

Op diverse plaatsen in Vlaanderen worden tal van waardevolle initiatieven genomen op het vlak van natuur en milieu-educatie.

Deze projecten worden opgestart door geïnteresseerde individuen in verenigingen, scholen of gemeenten. Meestal zijn ze niet op de hoogte van gelijkaardige projecten elders in Vlaanderen.

Via het coördineren van al deze initiatieven kan men uiteindelijk komen tot een "netwerk" waarbij informatie en ervaringen kunnen uitgewisseld worden. De spil van het netwerk bestaat uit een secretariaat waar alle informatie wordt ingezameld en waar alle geïnteresseerden terecht kunnen voor het opvragen van die informatie.

In Nederland lopen reeds meerdere voorbeeldprojecten van dergelijke netwerken en in Vlaanderen worden er een aantal opgestart.

Op deze studiedag komen achtereenvolgens volgende "netwerken" aan beurt: Het Provinciaal Instituut voor Milieu Educatie van Antwerpen, het Natuurcentrum Limburg en het milieu-ontmoetingsprogramma van de Koning Boudewijnstichting. Voor Nederland worden Overijssel en Gelderland voorgesteld en we sluiten af met netwerken in Europa.

Deze studiedag gaat door op woensdag 16 juni 1993 om 14 uur in het Provinciaal Instituut voor Milieu Educatie, Mechelsesteenweg 365, 2500 Lier, tel. 015/31 95 11.

Voor verdere informatie kun u hier steeds terecht evenals bij het Centrum voor Natuurbeschermingseducatie, Ommeganckstraat 20, 2018 Antwerpen, tel. 03/226 02 91.

ZOEKERTJES

TE KOOP GEVRAAGD:

Davis, *Flora of Turkey* (10 delen).
B. Victoor, Rumbeeksestwg. 444, 8800 Roeselare,
051/20 21 87.

TE KOOP:

Verrekijker Carl Zeiss Jena 10x50 (+ tas) 12.000 F.
J. Ferleu, P. Parmentierlaan 217 bus 5,
8300 Knokke-Heist, 050/60 12 20.

GEVRAAGD:

Spectrum natuurgids: "*Paddestoelen en schimmels van West-Europa*" en "*Paddestoelengids*" van uitgeverij Elsevier.
C. Van den Broeck-Lootens, Slachthuislaan 54,
2800 Mechelen, 015/20 49 02

TE KOOP:

Glutz von Blotzheim, *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*. Band I tot en met X (12 boekdelen).
C. Agten, Barreelstraat 11, 3990 Peer, Tel. 011/73 29 13 na 19 u.

TE KOOP GEVRAAGD:

LP nr. 12: *The Peterson field guide to the bird songs of Britain and Europe*.
P. Geysels, Acacialaan 36, 2200 Herentals
014/21 51 80 na 19 uur.

GEVRAAGD:

Jaargangen Het Vogeljaar 1989-1992. Artikels over 'moonwatching' (vogeltelmethode).
L. Jansen (03/449 90 41).

De Vogellijn: aandacht of waandacht?

Bevindingen van de beheerder en een woordje over de pro's en contra's

Gerald Driessens

De Belgische Dutch Birding Vogellijn is momenteel een niet meer weg te denken instrument voor de Belgische ornithologie. Wat in september '89 begon als een project van een tiental vogelkijkers (door het onbereikbaar worden van de Nederlandse lijn) groeide uit tot een telefoonlijn die regelmatig door honderden vogelenthousiasten geraadpleegd wordt. Dagen van meer dan 100 telefoontjes tijdens de meest interessante periodes van het jaar vormen geen uitzondering.

Na het beluisteren van de waarnemingen op de vogellijn kunnen eventuele interessante waarnemingen ingesproken worden. Af en toe grijpen extreme paranoïci deze kans aan om hun eigen mening met betrekking tot de vogellijn te vertolken. De zeldzame keren dat minder positieve geluiden geuit worden, zijn deze echter wel uitermate negatief tot zelfs beledigend. Dergelijke negatieve reacties blokkeren elke dialoog en zijn meestal gebaseerd op hieronder beschreven, ontaarde beelden of vooroordelen die zonder herbronning na een tijd een eigen leven gaan leiden.

Het ontstaan en de oorzaken van een kwalijke reputatie

Ten onrechte leeft bij vele doorsnee-vogelkijkers nog steeds de gedachte dat de vogellijn een 'thuis' is voor een onbestaande elite die niets wil weten van de stille genietter en de wandelende Wielewaler, maar die enkel waarnemingen registreert van diegenen die tot de sekte behoren. Dit klinkt mysterieus maar het is een reële waanvoorstelling van een simpel antwoordapparaat.

Bij het twitchen zijn het meestal het samentroepen en de daaraan verbonden sensatie die buitenstaanders afschrikken. In Groot-Brittannië leidden zulke volkstoelopen (soms duizenden mensen) tot items in kranten en op TV waarbij niet de zeldzame vogel maar wel de ornithologen de meeste aandacht krijgen. In België zoeken twitchers nochtans op een eerlijke wijze naar zeldzaamheden. Negatiever lijkt ons de manier waarop op sommige plaatsen wordt geringd: met versterkte vogelgeluiden trekt men systematisch zeldzame vogels uit het luchtruim en onderbreekt met op onnatuurlijke wijze de trek van de betrokken soorten. De beschreven manier van ringen is gelukkig uitzondering, maar is zonder twiifel de grofste vorm van soortenjagerij die ik ken.

Het massaal afkomen van een groep ornithologen op één vogel is m.i. minder laakbaar dan het bekijken van legsels of het openen van nestkasten in het broedseizoen tijdens populaire, geleide vogelwandelingen.

Schandegevallen, zoals het verstoren van sternenenesten in Zeebrugge in juli 1988 hebben ons een slechte reputatie bezorgd. Vogelaars die oneerbare daden stellen moeten, desnoods door het uitsluiten van deze personen, op de vingers worden getikt. Ook binnen de kring van twitchers worden deze onverlaten sterk bekritiseerd.

De grootste frustratie ontstaat vermoedelijk wanneer een bepaald gebied 'overrompeld' wordt door enthousiaste vogelkijkers. In dit verband is er een belangrijke taak weggelegd voor de inspreker van een zeldzaamheid. Het verstrekken van correcte en gedetailleerde plaatsgegevens zoals plaats waar de vogel verblijft, eigenaar(s) van het gebied, status van het terrein, e.d. en eventuele

belangrijke aanvullende opmerkingen zijn hier van kapitaal belang. Een gebeurlijke verstoring is meestal te wijten aan het ontbreken van belangrijke informatie met betrekking tot de status van het gebied en/of het ontbreken van noodzakelijke aanwijzingen.

Er zijn inderdaad gevallen bekend waarbij verboden gebied platgetreden werd of vogels verstoord werden. Dit ongehoord gedrag ontstaat overwegend door de daden van één of enkele waarnemer(s) die kost wat kost de vogel te zien wil krijgen. Dergelijke individuen worden ook door andere 'twitchers' met de vinger gewezen. Meestal gebeurt zo'n toeloop op correcte wijze. Het zijn echter de uit de hand gelopen situaties die doorverteld worden.

Men mag twitchers dus niet uit vooroordeel als noodzakelijk kwaad beschouwen en met alle zonden van Israël overladen. In principe heeft iedereen die naar de Ivoormeeuw van Stellendam (NI), de Bastaardarend van Kontich (A) of de Sneeuwuil van de Maasvlakte (NI) ging kijken, zuiver getwicht.

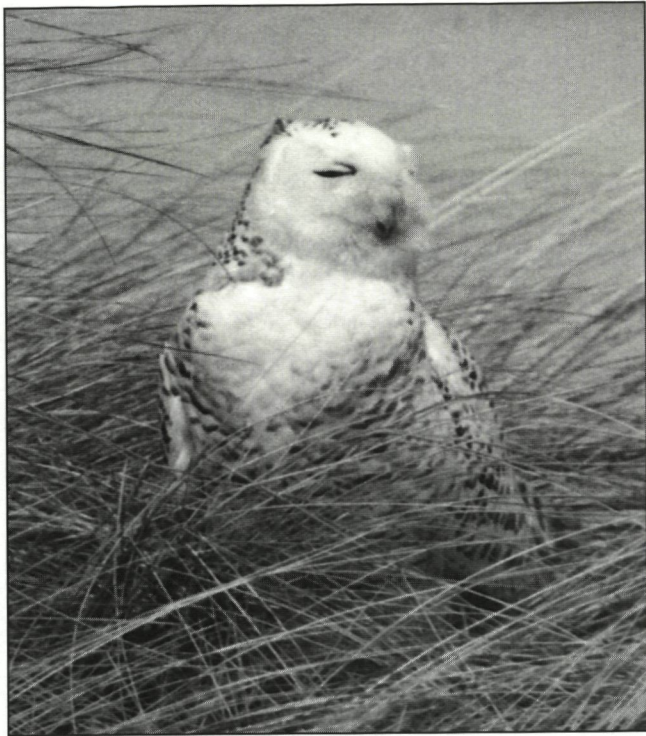
Het twitchen bestaat in België overigens al tientallen jaren (bv. Krekeltzanger bij Olen, Antwerpen in '62), zij het minder georganiseerd en ook minder in de openbaarheid gebracht.

Wat is 'twitchen'?

Recent zijn er in België plaatselijke samentroepingen geweest waarbij niet echt zeldzame vogels bekeken worden. In feite is het (thans bijna bombastische) woord twitchen in Vlaanderen gewoon de benaming om samen van een waarneming te genieten, meer moet men er niet achter zoeken...

Pikant detail hierbij is dat de 'vaste' groep twitchers zich telkens gaat bezighouden met het bestuderen en bespreken van het verenkleed, terwijl de occasionele twitcher (die zichzelf vaak anti-twitcher noemt en ook geen waarnemingen doorbelt) even komt kijken en dan weer snel vertrekt.

In Groot-Brittannië, waar het woord 'twitcher' ontstond, krijgen enkel personen deze naam toegekend wanneer ze

Sneeuwuil

Foto: A.B. van den Berg

uitsluitend op zeldzaamheden afgaan. Wanneer er daarnaast nog naar vogels wordt gezocht of gekeken, is men een 'birder'.

De vogellijn is meer dan dat

Het doel van de vogellijn gaat veel verder dan alleen maar het melden van bepaalde zeldzame soorten. In de eerste plaats kan iedereen er gebruik van maken. Geregeld maken gidsen van excursies en uitstappen er dankbaar gebruik van om bepaalde dagtochten aan te vullen met enkele interessante waarnemingen die via de lijn bekendheid kregen. Voor winterse Zeeland-tochten, heeft de Nederlands-Belgische samenwerking al meermaals zijn diensten bewezen.

De groeiende samenwerking met de verschillende redacteurs van waarnemingslijsten mag op zijn minst positief worden genoemd. Wanneer er nu waarnemingen worden ingesproken, worden ze achteraf automatisch gepubliceerd in elke tijdschrift dat om samenwerking verzoekt. In deze samenwerking zitten momenteel "Dutch Birding", "Linkeroever", "Mergus", "Oriolus". De lijn biedt de waarnemer nu dus de faciliteit een waarneming in te spreken en een hieraan verbonden zekerheid dat ze terecht komt bij de publicisten en diegenen die een artikel voorbereiden.

Hoewel niet alle waarnemingen op de lijn zullen worden vermeld, worden ze allemaal geregistreerd en doorgegeven aan de eerder genoemde coördinatoren van de verschillende tijdschriften.

Er wordt ook gewerkt aan Waalse contacten zodat hopelijk voortaan alle Belgische ornithologische bladen vollediger gegevens kunnen publiceren.

Dit is alleszins een goede stap in de richting van een algemene en niet selectieve centralisatie van Belgische waarnemingen. Als dusdanig zullen deze waarnemingen leiden tot een goede synthese van wat er in een bepaalde periode op een groter gebied ornithologisch interessant was. De publikaties zullen in het buitenland dan ook geloofwaardiger en wetenschappelijker overkomen.

Twitchers hebben verantwoordelijkheidsgevoel

Het gebeurde meermaals dat insprekers verzochten om een waarneming om bepaalde redenen niet op de lijn te zetten. Indien de reden van dit verzoek enigszins gegrond was, werd hierop ingegaan. Wanneer men zou twifelen om een waarneming op de lijn in te spreken, kan men me persoonlijk contacteren (zie persoonlijk telefoonnummer) om eventuele bestaande risico's of voorwaarden te bespreken.

Elke suggestie die voor de werking van de Vogellijn van belang kan zijn, is welkom. Wij nodigen tevens de 'tegenstanders' van het systeem uit om in een artikel hun standpunt te verduidelijken.

Voor meer informatie over de Belgische en Nederlandse vogellijnen kan men steeds bij mij terecht.

G. Driessens, Bosstraat 44, 2500 Lier (tel. 03/480 82 12)
Dutch Birding vogellijn: 03/488 01 94

GE MOOGT UW BOEKJE OOK EENS OPENDOEN

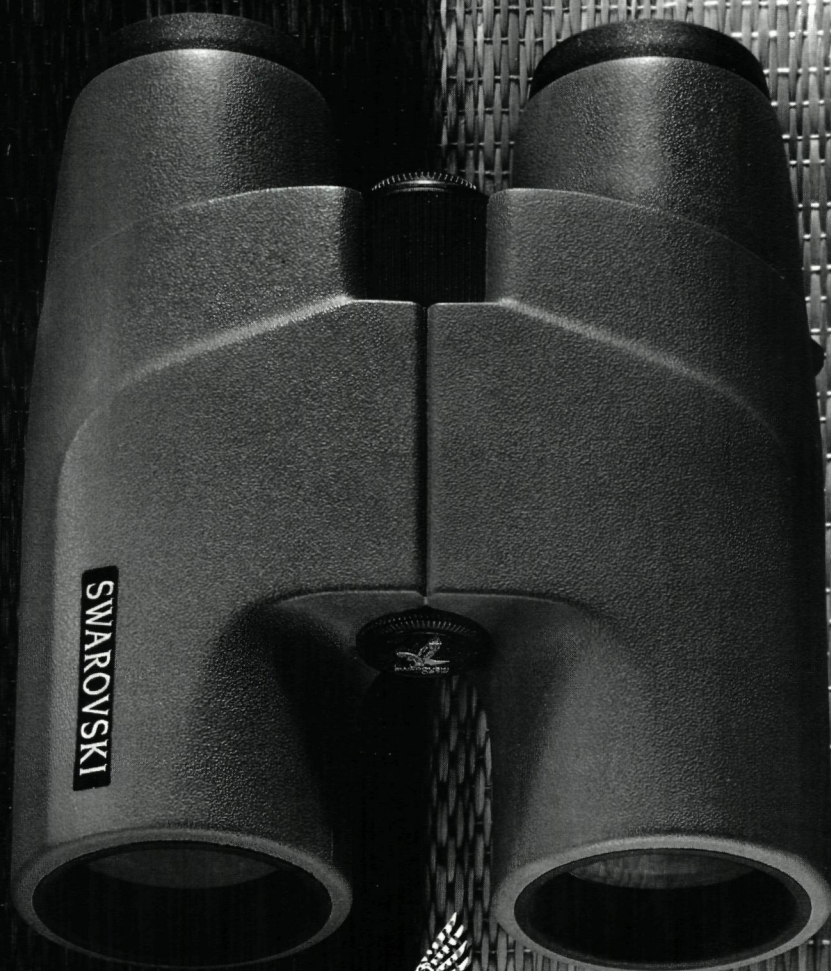
Dit voorjaar stonden in kranten en weekbladen tal van artikels over paddenoverzetacties. Voor alle mogelijke informatie wordt naar HYLÀ verwezen.

Onze brochure "Een zetje voor 'n overzetje" wordt met tientallen aangevraagd. In dit jubileumjaar van De Wielewaal wil HYLÀ een topbijdrage leveren, namelijk de publicatie van een brochure over onze herpetofauna. Daarom, doe uw waarnemingsboekjes eens open en zend uw gegevens naar het HYLÀ-secretariaat: p/a Bart HELLEMANS, Otterdreef 7, 2890 ZOERSEL-HALLE.

R. Willockx

B I R D S

SLC 7x42, SLC 10x42

SWAROVSKI
O P T I K

VOOR MEER INFORMATIE:

N.V. TYROLIT BELGIUM, AFD. SWAROVSKI OPTIK, BOLLINCKXSTRAAT 43, 1070 BRUSSEL · TEL (02) 521 53 95 · FAX (02) 521 62 04

Op zondag 9 mei verwelkomt
afdeling "NOORDERKEMPEN" u op de
CONGRESUITSTAPPEN.

Samenkomst Essen-College om 9 uur.

Een overzicht van de keuzemogelijkheden vindt u in de 'Wielewaal' van maart.

Veenpluis

Klokjesgentiaan

Hoe Essen bereiken ?

Op de ring van Antwerpen richting Breda volgen;
neem afrit nr. 4 (St. Job in 't Goor); linksaf richting
Essen.

Bij het binnenkomen van Essen aan de verkeers-
lichten links; aan de kerk links richting Huybergen.
Vanaf hier zijn wegwijzers van de Wielewaal
aangebracht. Voorbij het station richting College
en Wielewaalpijlen volgen.

